

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ศึกษากระบวนการของคนในชุมชน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การนำเสนอผลการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอตามวัตถุประสงค์โดยเพิ่มข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนที่ศึกษาดังรายละเอียดต่อไปนี้

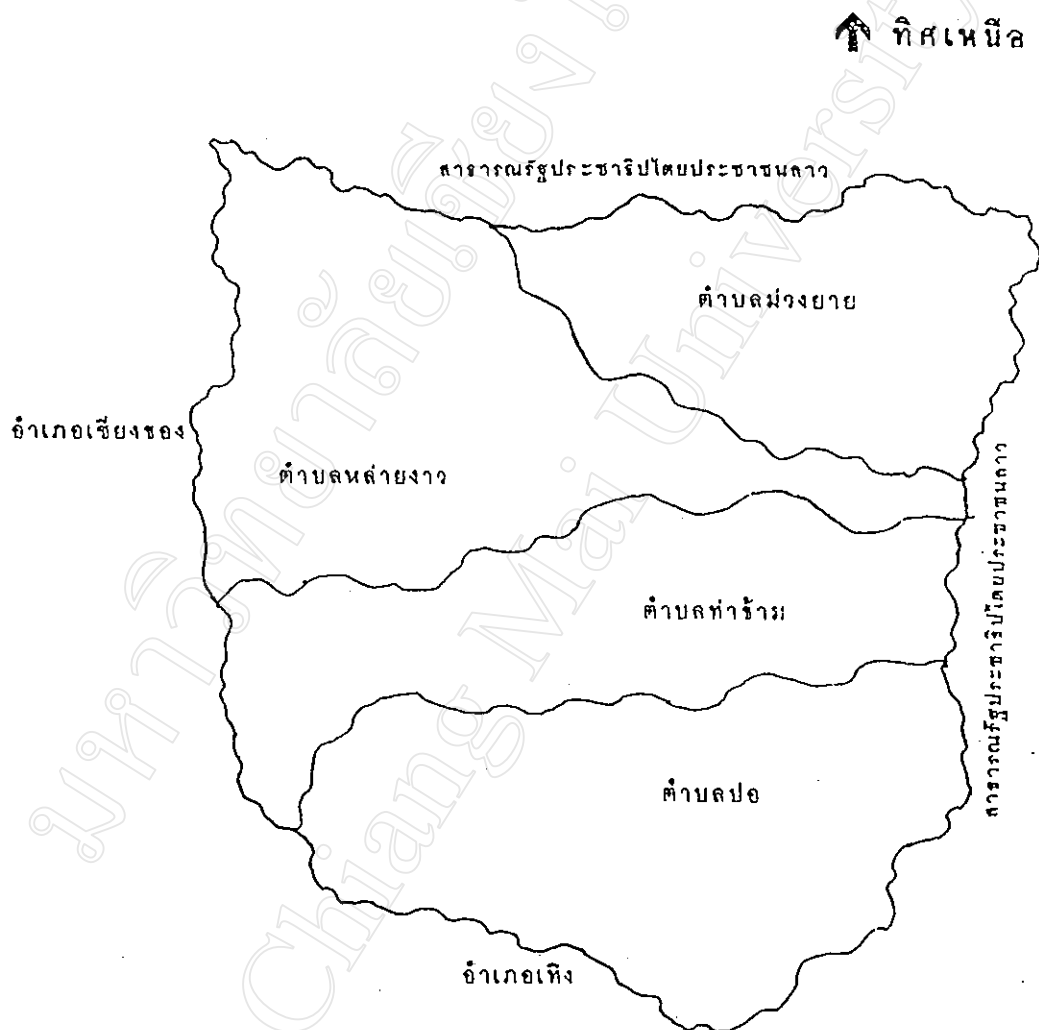
1. ลักษณะทั่วไปของชุมชน

1.1 ลักษณะทางกายภาพ

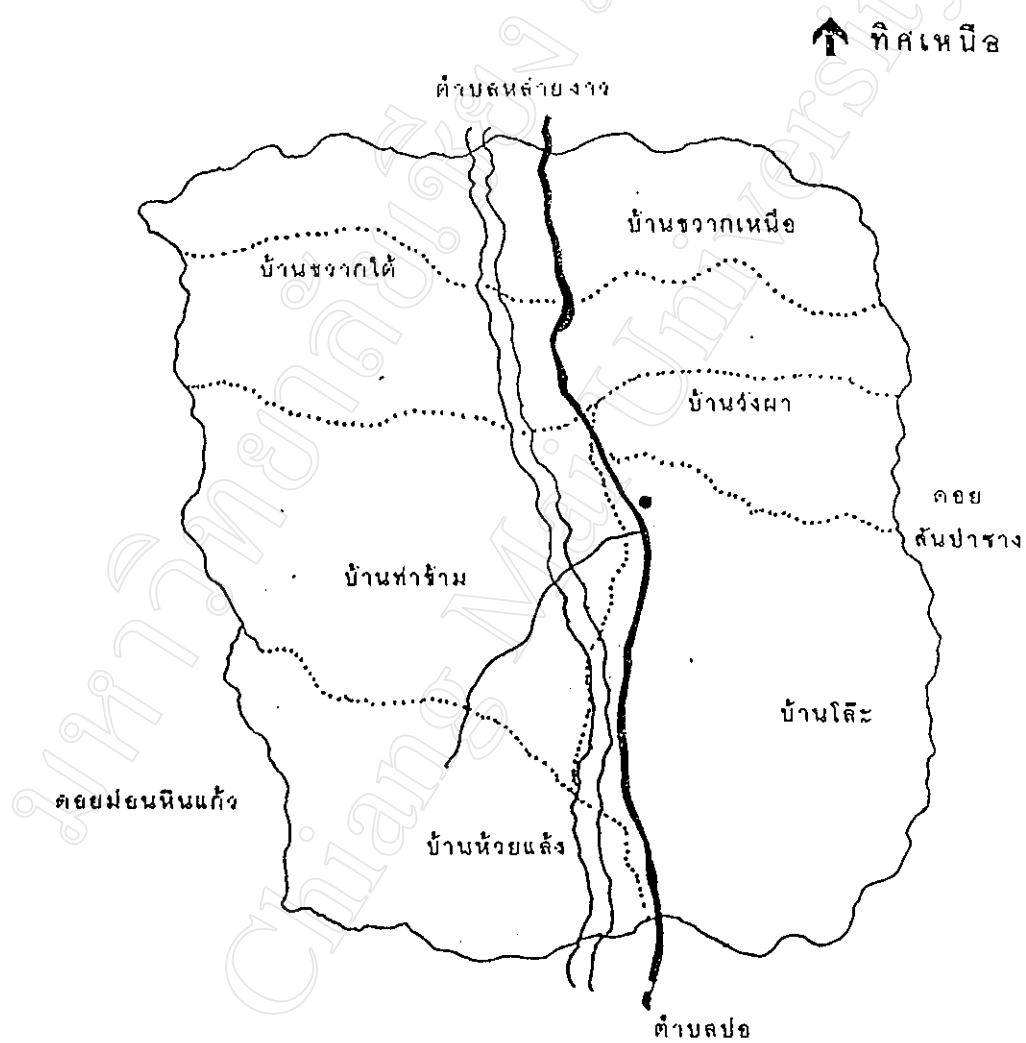
บ้านโละ เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลื้อ ตั้งอยู่ที่หมู่ 3 ตำบลท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ห่างจากที่ว่าการอำเภอเวียงแก่นไปทางทิศใต้ประมาณ 9 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดเชียงราย ประมาณ 146 กิโลเมตร มีถนนผ่านเข้าหมู่บ้านได้ 1 เส้นทางคือ ถนนสายท่าเจริญ-ปางค่าเป็นถนนลาดยางสร้างโดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท การเดินทางเข้าออกหมู่บ้านทำได้โดยใช้รถยนต์สองแถวประจำทางซึ่งวิ่งวันละ 5 เที่ยวทำให้การเดินทาง ติดต่อสื่อสาร เป็นไปอย่างสะดวก รวดเร็ว พื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านโละ เป็นที่ราบเชิงเขา พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์ ปรากฏให้เห็นอยู่ชัดเจน ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านมีแม่น้ำงาวไหลผ่านตลอดปี ทำให้สภาพของหมู่บ้านอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง ส่วนทางทิศตะวันออกมีลักษณะเป็นเนินเขาเตี้ยเป็นทุ่งนา และ ภูเขาชันป่าเขาที่ยังมีสัตว์ป่าและป่าไผ่นานาพันธุ์. หมู่บ้านโละ มีอาณาเขตติดต่อกับ พื้นที่ต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อ	บ้านวังผา หมู่ที่ 6 ตำบลท่าข้าม อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย
ทิศใต้	ติดต่อ	บ้านปอกลาง หมู่ที่ 5 ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย
ทิศตะวันออก	ติดต่อ	พื้นที่ราบ ทุ่งนา และภูเขา
ทิศตะวันตก	ติดต่อ	แม่น้ำงาว

แผนภาพ 1 แผนที่อำเภอเวียงแก่น

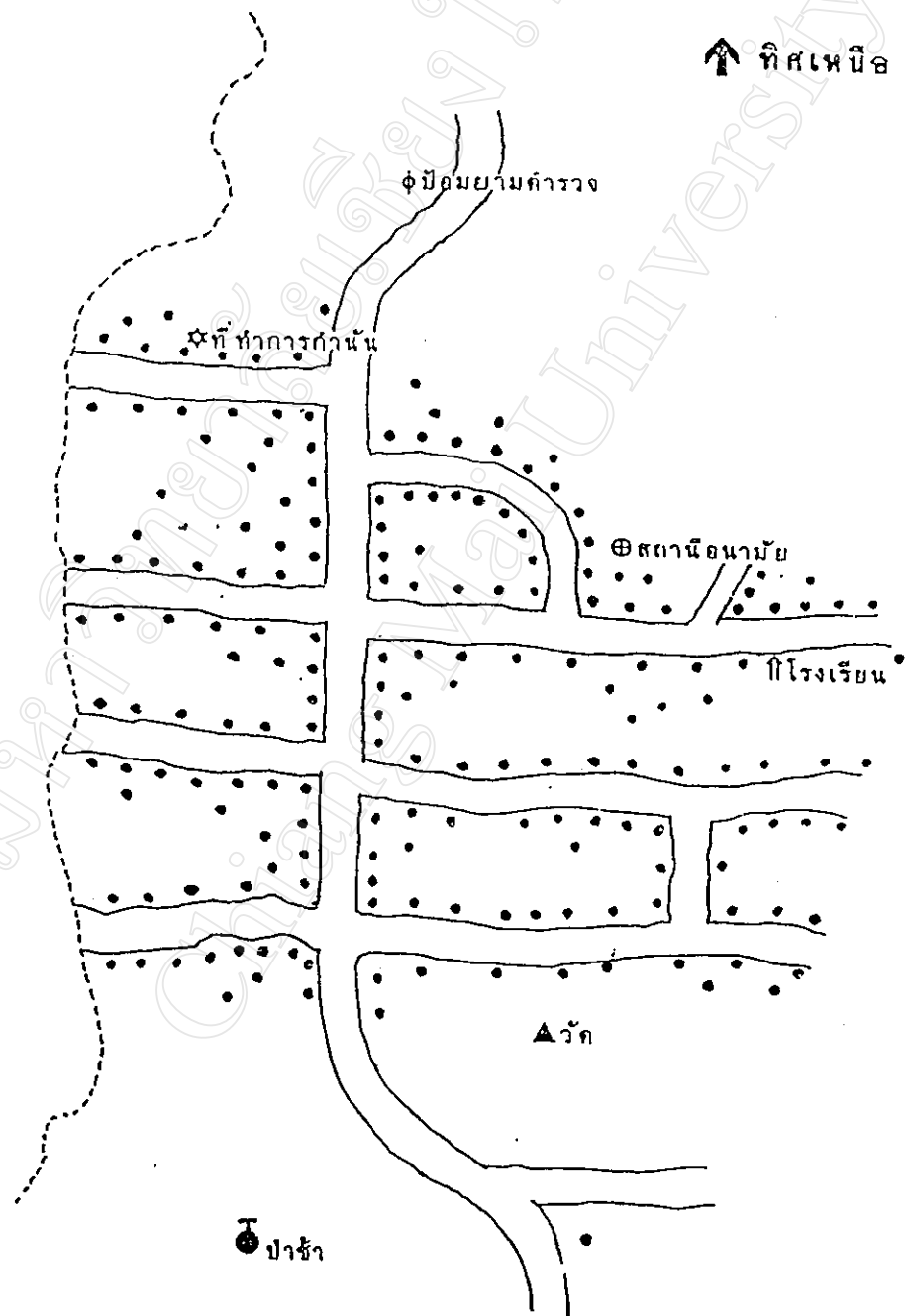
แผนภาพ 2 แผนที่ตำบลท่าข้าม

สัญลักษณ์

- เส้นแบ่งเขตพื้นที่
- ที่ทำการกำนัน
- ถนนสายหลัก
- ~~~~~ แม่น้ำ

แผนภาพ 3 แผนที่หมู่บ้านลิ๊ะ

1.2 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านลิ๊ะ ไม่มีการบันทึกอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็มี การเล่าขานตามความทรงจำของคนรุ่นก่อนเช่น พ่อเฒ่าจอม ไชยลังการ อายุ 98 ปี พ่อเฒ่าแสง แสงงาม อายุ 75 ปี พ่อเฒ่าแสงอ่อน ยาวีเลิง อายุ 79 ปี แม่เฒ่านิล ลือชา อายุ 63 ปี แม่เฒ่าคำเสาร์ ไชยลังการ พ่อเฒ่าเสาร์ ยาวีเลิง อายุ 80 ปี จากข้อมูลการบอกเล่าของผู้สูงอายุดังกล่าวทำให้ทราบว่าบ้านลิ๊ะมีอายุ ประมาณสองร้อยกว่าปีมาแล้ว

คนในหมู่บ้านลิ๊ะเป็นชาวไทลื้อ โดยบรรพบุรุษอพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนาประเทศจีนเข้ามาในประเทศไทย เช่น ที่อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา ที่จังหวัดน่าน และที่อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงของ(ปัจจุบันแยกเป็นอำเภอเวียงแก่น)จังหวัดเชียงรายมีเจ้าแสนศึกเป็นผู้นำการอพยพมาจากเมืองฟูน้อย และเมืองฮ่า สาเหตุที่อพยพเข้ามาเกิดจากการถูกกวาดต้อนหนีภัยสงครามและไม่มีพื้นที่พอที่จะทำมาหากิน แต่ก่อนที่จะมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ปัจจุบันนี้ก็ได้หา(เสาะหา)มาหลายที่แล้วโดยอพยพหาแหล่งที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ไปเรื่อยๆจนกว่าจะพบพื้นที่ที่มีแหล่งน้ำแหล่งอาหารและแหล่งที่อยู่อาศัยที่อุดมสมบูรณ์ การตั้งถิ่นฐานที่อยู่บ้านลิ๊ะในปัจจุบันนี้ ผู้อพยพดั้งเดิมย้ายที่อยู่อาศัยมาหลายที่แล้ว พ่อเฒ่าจอมเล่าว่า ทวดของตนเล่าว่าได้อพยพจากสิบสองปันนา ผ่านประเทศลาว ไปเมืองฮ่า และเมืองฟูน แล้วข้ามน้ำโขงมาสู่จังหวัดเชียงราย เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านลิ๊ะ ระยะเวลาเริ่มมีเพียง 4-5 ครอบครัวเท่านั้น จากการหนีภัยสงครามและการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นคอมมิวนิสต์ ทำให้ชาวไทลื้อจำนวนมากอพยพเข้ามาสู่พม่า ลาว และไทย เฉพาะในประเทศไทยนั้น ชาวไทลื้อได้อพยพไปตั้งหลักแหล่งหมู่บ้านในจังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา (เขตอำเภอเชียงคำ เชียงม่วน) จังหวัดเชียงราย (เขตอำเภอเชียงของ เชียงแสนและแม่สาย) จังหวัดแพร่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง และจังหวัดเชียงใหม่

คำว่า ลิ๊ะ ในภาษาถิ่นไทลื้อ หมายความว่า การค้นหา การหาสิ่งของหรือสถานที่ เมื่ออพยพมาจากสิบสองปันนาและค้นหาที่อยู่มาทางน้ำ จนพบสถานที่เหมาะสมในการตั้งหมู่บ้าน ชื่อหมู่บ้านจึงได้ชื่อว่าบ้านลิ๊ะ ชาวไทลื้อ นิยมตั้งบ้าน

เรือนอยู่ในบริเวณที่ราบเชิงเขาใกล้ฝั่งแม่น้ำลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นแนวยาว
เลียบริมฝั่งแม่น้ำหรือเป็นแนวยาวตามลักษณะพื้นที่ล้นเขา

1.3 การศึกษาและการติดต่อสื่อสาร

การศึกษาที่ทางราชการจัดให้คือโรงเรียนอนุบาลปอ สาขาบ้านโละ๊ะ ก่อตั้ง
เมื่อวันที่ 1 เดือนมกราคม พ.ศ.2523-2535 โดยชาวบ้านโละ๊ะร่วมกันบริจาคที่ดิน
จำนวน 13 ไร่ โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านในขณะนั้น คือ นายปัน สมควร นายแสง
ยาวีเลิง และนายจอม ไชยลังการ .เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึงชั้นประถม
ศึกษาปีที่ 4 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ต้องไปเรียนที่
โรงเรียนอนุบาลปอ ซึ่งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาดังแต่ระดับชั้นอนุบาล
ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

ในปีการศึกษา 2542 โรงเรียนปอกลางได้รับการคัดเลือกจาก สำนักงาน
การประถมศึกษาอำเภอเวียงแก่น สำนักงานประถมศึกษาจังหวัดเชียงราย ให้เป็น
โรงเรียนอนุบาลประจำตำบล คณะครูและกรรมการโรงเรียนจึงได้สำรวจความคิดเห็น
จากชาวบ้านในการเปลี่ยนชื่อโรงเรียน จากการสำรวจประชามติของชาวบ้านในเขต
บริการการศึกษาคณะครู และนักเรียนให้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนจาก “โรงเรียนปอกลาง”
เป็น “โรงเรียนอนุบาลปอ” และ “โรงเรียนปอกลาง สาขาบ้านโละ๊ะ” เป็น “โรงเรียน
อนุบาลปอ สาขาบ้านโละ๊ะ”ระยะทางจากบ้านโละ๊ะไปถึงโรงเรียนอนุบาลปอประมาณ 1
กิโลเมตร มีครูทำการสอน จำนวน 5 คนมีนักเรียนทั้งหมด 170 คน ในปีการศึกษา
2542 มีโครงการขยายการเปิดชั้นเรียนประถมศึกษาปีที่ 5 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 6
ในปีต่อไปนอกจากนี้ยังมีโครงการแยกตัวเป็นเอกเทศจากโรงเรียนอนุบาลปอเป็น
โรงเรียนประจำหมู่บ้านบ้านโละ๊ะ

ปัจจุบันโรงเรียนอนุบาลปอ สาขาบ้านโละ๊ะ มีนายสุภิตี ถาวงค์ อาจารย์ 2
ระดับ 6 โรงเรียนอนุบาลปอ ได้รับคำสั่งแต่งตั้งจากนายสง่า เทพสาร ผู้อำนวยการ
โรงเรียนให้ควบคุมดูแลความเรียบร้อยของโรงเรียน นายสุภิตี ถาวงค์ กล่าวว่า
โรงเรียนทำหน้าที่พัฒนาความเจริญของงาม ให้แก่สมาชิกในชุมชน ทั้งด้านบุคลิก
ภาพทัศนคติ ทักษะ และความสามารถ ทางโรงเรียนจึงได้รับการสนับสนุนส่งเสริม

อย่างดียิ่งจากชาวบ้าน ทั้งในเรื่องแรงงานของชาวบ้านที่ส่งตัวแทนสมาชิกในครอบครัวไปช่วยเหลือกิจกรรมที่โรงเรียนและให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในด้านต่างๆ เช่นการบริจาค ที่ดิน การบริจาคเงินสร้างอาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ และกิจกรรมต่างๆที่โรงเรียนจัดขึ้น ในปีการศึกษา 2542 ทางโรงเรียนได้สร้างอาคารเรียนขนาด 2 ห้องเรียน งบประมาณในการสร้างได้รับการบริจาค จากชาวบ้านที่ได้รับจากค่าแรง การสร้างฝ่ายห้วยล้านของหมู่บ้านปอกลาง ซึ่งอยู่ติดกับหมู่บ้านลิ๊ะ และส่วนหนึ่งได้มาจากการบริจาคของคณะครู ส่วนแรงงานในการสร้างนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านได้ขอแรงงานชาวแต่ละป๊อก(กลุ่ม)จำนวน 7 ป๊อกมาช่วยก่อสร้างซึ่งใช้เวลาในการสร้างจำนวน 3 วัน การให้ความร่วมมือระหว่าง ชาวบ้านกับโรงเรียนนั้นสมาชิกในชุมชนบ้านลิ๊ะ 2 คนได้รับเลือกให้เป็นกรรมการโรงเรียนของโรงเรียนอนุบาลปอซึ่งเป็นโรงเรียนแม่ของโรงเรียนอนุบาลปอ สาขาบ้านลิ๊ะ จากการสังเกต ครูและชาวบ้านหรือผู้ปกครอง มักมีกิจกรรมร่วมกัน อยู่เสมอ นอกจากการขอความร่วมมือจากชาวบ้านในการปรับปรุงพัฒนาโรงเรียนแล้ว ชาวบ้านมักเชิญคณะครูเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางหมู่บ้าน และวัดจัดขึ้น อีกทั้งขอความร่วมมือโรงเรียนจัดการแสดงเข้าร่วมในงานต่างๆ เช่นการทอดกฐิน การทอดผ้าป่าหมู่บ้าน การทำบุญฉลองวิหารวัด เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีงานส่วนบุคคลที่โรงเรียนต้องให้ความร่วมมือกับชาวบ้าน เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ที่คณะครูโรงเรียนอนุบาลปอ ได้ส่งตัวแทนไปร่วมงานทุกครั้ง

ในโรงเรียนอนุบาลปอ สาขาบ้านลิ๊ะ นักเรียนชาวเขาเผ่าขมุบนดอยบ้านวังผา ได้เรียนร่วมกับนักเรียนหมู่บ้านลิ๊ะและเรียนต่อในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ถึงชั้นมัธยมปีที่ 3 ที่โรงเรียนอนุบาลปอ นักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ทุกคนเข้าเรียนต่อในระดับสูงขึ้นเพราะโรงเรียนปอกลางเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา จึงทำให้ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องให้สิทธิพิเศษเข้าเรียนโดยไม่ต้องสอบเข้า อีกทั้งยังให้ทุนการศึกษาต่อ และทุนสนับสนุนยุวเกษตรกรทำโครงการเกี่ยวกับการเกษตรด้วยเช่นวิทยาลัยเทคนิคเชียงราย วิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงราย วิทยาลัยเกษตรกรรมเชียงราย กรมอาชีวศึกษา และโรงเรียนเวียงแก่น วิทยาคม กรมสามัญศึกษา เป็นต้น

ชาวบ้านเมื่อเห็นตัวอย่างนักเรียน สามารถสอบเข้าเรียนต่อในที่ต่างๆได้เช่น วิทยาลัยพยาบาลพะเยา จำนวน 2 คน สอบเข้าในสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าได้ 2 คนได้รับทุนโครงการครูทายาท ในสถาบันราชภัฏเชียงรายจำนวน 2 คนสอบเข้าเรียนในคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 1 คน และจบการศึกษาระดับปริญญาตรี สอบเข้าบรรจุเป็นอัตราจ้างที่โรงเรียนบ้านห้วยคู และ การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอเวียงแก่น 1 คน รับราชการเป็นตำรวจ 1 คน ทำให้ชาวบ้าน บ้านโละเห็นความสำคัญของการศึกษา เปลี่ยนทัศนคติต่อการศึกษา ให้การสนับสนุนส่งเสริมและนิยมส่งลูกหลานเรียนในระดับสูงขึ้นเพื่อให้มีความรู้ไปประกอบอาชีพ และมีโอกาสในการทำงานที่ดี มีเกียรติ ได้งานประจำได้ค่าจ้างหรือเงินรายเดือน เช่น การรับราชการ ลูกจ้างบริษัทหรืองานธุรกิจเอกชน ส่วนที่ไม่มีโอกาสศึกษาในระดับสูงต่อไปนั้นมีจำนวนน้อยมากเพราะกระทรวงศึกษาธิการ ได้ขยายโอกาสทางการศึกษาเปิดโอกาสให้เด็กได้ขอยืมทุนเพื่อการศึกษา ทำให้นักเรียนเมื่อจบมัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนอนุบาลปอ ร้อยละเก้าสิบห้า ศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นต่อไป ที่ไม่เรียนต่อก็จะประกอบอาชีพในหมู่บ้าน เช่น เป็นลูกจ้างชั่วคราวที่สถานีอนามัยประจำตำบล ควบคู่กับการเรียนการศึกษานอกระบบที่อำเภอเวียงแก่นในวันอาทิตย์หรือประกอบอาชีพสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เช่น การทำไร่ ทำนา การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า เป็นต้น

ในด้านการติดต่อสื่อสารภายในหมู่บ้าน เป็นการติดต่อโดยผ่านบุคคล เช่น กำนัน คณะกรรมการหมู่บ้าน ตัวแทนของคนในชุมชน ที่เป็นตัวกลางในการติดต่อสื่อสารกับภายนอกหมู่บ้าน เช่นจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน การเข้ารับการอบรมต่างๆ การร่วมประชุมประจำเดือน เป็นต้น จากนั้นก็นำกลับมาถ่ายทอดให้ชาวบ้านได้รับรู้ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในหมู่บ้าน สำหรับการติดต่อสื่อสารอื่นๆ ชาวบ้านสามารถติดต่อกับภายนอกโดยใช้ ไปรษณีย์ โทรศัพท์ และคมนาคมทางบกหมู่บ้านสามารถรับฟังวิทยุและรับโทรทัศน์ได้ชัดเจน

เนื่องจากบ้านโละมีเส้นทางคมนาคมที่สะดวกสบายและมีไฟฟ้าใช้ การติดต่อสื่อสารจึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีที่ทำการไปรษณีย์เอกชนที่ได้รับอนุญาต จาก การสื่อสารแห่งประเทศไทย ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านปอกลางห่างจากบ้านโละเพียง 1 กิโลเมตร มีเจ้าหน้าที่ไปรษณีย์ให้บริการรับ ส่งจดหมาย พัสดุ โทรศัพท์ต่างๆ ให้แก่

ชุมชนถึงที่บ้าน มีตู้โทรศัพท์สาธารณะจำนวน 2 ตู้ ตั้งอยู่จุดศูนย์ของหมู่บ้านและทางเข้าหมู่บ้าน มีโทรศัพท์ระบบจานดาวเทียมติดตั้งที่บ้านกำนันสง่า ชุมธิ เพื่อให้บริการเรียกรับฝากข้อความ ส่วนข่าวสารจากวิทยุสามารถรับสัญญาณทั้งระบบเอเอ็มและเอฟเอ็มของจังหวัดเชียงรายและพะเยา การรับชมโทรทัศน์ สามารถรับสัญญาณจากสถานีโทรทัศน์ ช่อง 3, 5, 7, 9 และ 11 ได้ชัดเจน ทำให้ชาวบ้านได้รับข่าวสาร ข้อมูลความรู้และความบันเทิงจากสถานีโทรทัศน์ช่องต่างๆได้ตามความสนใจ ชุมชนมีความสนใจในการแสวงหาความรู้จากการรับข่าวสารข้อมูล เทคโนโลยีต่างๆ ภายนอกทั้งจากวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร หนังสือต่างๆ

1.4 สุขภาพอนามัยของชุมชน

บ้านโละ๊ะ มีสถานอนามัยประจำตำบลท่าข้าม ตั้งอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน มีทางแยกจากถนนลาดยางเข้าไปประมาณ 500 เมตร มีเจ้าหน้าที่อนามัย จำนวน 2 คน คือนางสุภาพร ใจอ้าย ตำแหน่งฝ่ายบริหารประจำสถานีอนามัยตำบลท่าข้าม และนางสาวประภาพร ชินชัย ตำแหน่งเจ้าหน้าที่สาธารณสุข มีหน้าที่รายงานข้อมูลไปยังสาธารณสุขประจำอำเภอเวียงแก่น ให้บริการด้านการป้องกัน และส่งเสริมการรักษาสุขภาพอนามัยทุกยี่สิบสี่ชั่วโมง เช่น การฝากครรภ์ การให้วัคซีน มีกองทุนเกลือไอโอดีน 1 กองทุน เพื่อป้องกันโรคคอพอก เจ้าหน้าที่สาธารณสุขมีโครงการออกหน่วยชุมชนเพื่อเยี่ยมเยียนและติดตามผู้ป่วยในหมู่บ้าน สัปดาห์ละ 1 ครั้ง

ชุมชนมีการจัดทำสวนสมุนไพรในบริเวณสถานีอนามัยตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข เพื่อให้ความรู้และให้บริการแก่ชาวบ้านมากมายหลายชนิด เช่น ต้นฟ้าทะลายโจร ต้นตะคาน หญ้าเมืองวาย เป็นต้น เจ้าหน้าที่อนามัยกล่าวว่า เมื่อมีผู้อาวุโสมาปรึกษา ก็จะสอบถามว่าก่อนมาหาหมอทานยาพื้นเมืองหรือยาสมุนไพรอะไรมาก่อนหรือไม่ หรือเคยรักษาอย่างไร จากนั้นให้ไปดูที่สวนสมุนไพรก่อนว่าเคยใช้สมุนไพรชนิดใดในการรักษา ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีความรู้เกี่ยวกับการใช้ยาสมุนไพรกันเป็นอย่างดี สำหรับเขตให้บริการแก่ชุมชนคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านโละ๊ะ และบ้านอื่นที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียง ในตำบลท่าข้าม คือ บ้านท่าข้าม บ้านห้วยแล้ง แต่บางกรณีถ้าผู้ป่วยมีอาการสาหัสไม่สามารถรักษาได้ เจ้าหน้าที่อนามัยก็

จะทำการปฐมพยาบาลเบื้องต้นและส่งตัวไปทำการรักษาที่โรงพยาบาลเวียงแก่น โรงพยาบาลเชียงราย และโรงพยาบาลเชียงราย ตามลำดับ

นอกจากนี้ชุมชนบ้านโล๊ะ ยังมีศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศ.ส.ม.ช.)

1 แห่ง โดยอยู่ในความดูแลช่วยเหลือของอนามัยตำบลท่าข้ามชุมชนยังมีผู้สื่อข่าวสาธารณสุข (ผสส.) จำนวน 8 คนมีบทบาทและหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ความเข้าใจ แจ้งและรับข่าวสารสาธารณสุขให้การช่วยเหลือเผยแพร่ความรู้ ให้คำแนะนำเกี่ยวกับปัญหาด้านสุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม และจิตใจ ในเรื่องการควบคุมป้องกันรักษาอนามัยของร่างกาย เป็นต้น โดยผ่านสื่อต่างๆ เช่น หอกระจายข่าวหมู่บ้าน หรือเสียงตามสาย แผ่นพับโปสเตอร์ มีอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อ.ส.ม.) 18 คน ได้ผ่านการอบรมจากโรงพยาบาล เวียงแก่นมาแล้ว โดยทั่วไปมีบทบาทหน้าที่เหมือนกับ ผสส.และมีบทบาทเพิ่มเติมในด้านบริการและบันทึกข้อมูลข่าวสาร ในการจำหน่ายยาสามัญประจำบ้าน การช่วยเหลือและการพยาบาลอย่างง่ายๆ เป็นต้น รวมทั้งร่วมชี้แจงในการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านและมีกองทุนยาเพื่อจำหน่ายยารักษาโรคให้แก่ประชาชนในชุมชน

ส่วนการรักษาแบบพื้นบ้าน ด้วยสมุนไพร หรือด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ การรักษาตามความเชื่อ เช่น การส่งเคราะห์ การเลี้ยงผี ยังคงมีอยู่ในบ้านโล๊ะ มีการบนบานต่อผีเสื้อบ้าน อ่อนวอนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มารักษาคนป่วย มีหมอเมิง(หมอเมืองหรือหมอพื้นบ้าน)ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ด้วยคำบอกเล่าสืบต่อกันมาเมื่อชาวบ้านต้องการใช้สมุนไพรในการรักษานอกจากการเข้าป่าไปหาพืชสมุนไพรที่ต้องการแล้วยังหาได้จากสถานีอนามัยอีกด้วย สำหรับโรคไข้หวัด ปวดหลัง ปวดเอวจากการทำงานจะนิยมซื้อยาที่มีในร้านค้าในหมู่บ้านมารับประทานด้วยตนเอง

1.5 ประชากร

ในชุมชนบ้านโล๊ะ ประชากรจำนวนร้อยละ 99 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ ซึ่งมีความสัมพันธ์ มีความผูกพันกันเป็นอย่างดี ปัจจุบันสมาชิกในชุมชนมีอัตราการเกิดลดลง เนื่องจากมีการวางแผนครอบครัวกันมาก จากข้อมูลสาธารณสุขประจำหมู่บ้านของสถานีอนามัยตำบลท่าข้าม

ด้านจำนวนประชากรเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ของหมู่บ้านลิ๊ะ พบว่ามีจำนวนทั้งหมด 220 ครอบครัว เป็นผู้ชาย 460 คน เป็นผู้หญิง 484 คน รวมประชากร ทั้งหมด 944 คน

ตาราง 1 จำนวนประชากรแยกตามครัวเรือนและเพศ

หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	จำนวนประชากร (คน)		
		เพศชาย	เพศหญิง	รวม
บ้านลิ๊ะ	220	460	484	944

(จากสถิติข้อมูลสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ของสถานีอนามัยตำบลท่าข้าม พ.ศ.2541)

1.6 เศรษฐกิจของชุมชน

เศรษฐกิจในชุมชนบ้านลิ๊ะมีพื้นฐานมาจากการเกษตรเป็นสำคัญโดยมีการผลิตเพื่อบริโภคและจำหน่าย การจำหน่ายจะผ่านพ่อค้าคนกลาง ในอดีตการผลิตของชุมชนบ้านลิ๊ะ เกี่ยวข้องกับการเกษตรและการตัดถักรวม การปั่นฝ้าย ทอผ้า การจักสานไม้ไผ่ ผลผลิตที่ได้มีการนำไปแลกเปลี่ยนและซื้อขาย

ในปัจจุบัน การผลิตด้านการเกษตรได้มีการพัฒนาไปมากเนื่องจากสภาพทางกายภาพของหมู่บ้านที่เป็นที่ราบลุ่มเชิงเขามีแม่น้ำไหลผ่านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านและมีปริมาณน้ำมากพอที่จะใช้ในการเพาะปลูกพื้นที่ ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำสามารถเพาะปลูก สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ ให้การเพาะปลูกจึงได้ผลดี จากข้อมูล จปฐ.ของสำนักงานพัฒนาการของอำเภอเวียงแก่น ทำการสำรวจหมู่บ้านเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2541 พบว่าหมู่บ้านลิ๊ะมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 8,426 ไร่ใช้ในการเกษตรไปประมาณ 2,500 ไร่ ที่เหลือประมาณ 3,147 ไร่ เป็นที่อยู่อาศัย พืชไร่ที่ทำรายได้มาสู่ครอบครัวคือ ข้าวโพด ชิง หอมหัวใหญ่ พืชเหล่านี้เป็นที่ต้องการของตลาด ดังนั้นประชาชนจึงมีการปลูกพืชไร่ไว้ขายเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว

นอกจากนี้แล้วอาชีพที่สำคัญของประชาชนในหมู่บ้านคือ การเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ หมู วัว ควาย การเลี้ยงหมู มีการเลี้ยงแบบขังคอก หรือไม่ก็จะนำไปผูกเชือกไว้กับเสาใต้ถุนบ้าน เลี้ยงไก่และหมูเป็นสัตว์เลี้ยงที่เลี้ยงไว้เพื่อเป็นอาหารและเลี้ยงไว้เพื่อขาย ทุกครอบครัว มีการเลี้ยงหมูและไก่ เพื่อขาย เลี้ยงไว้สำหรับการจัดงานพิธีต่างๆของครอบครัว เช่น พิธีแต่งงาน พิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีศพ เป็นต้น นอกจากนี้ บางครอบครัวเลี้ยงไว้เพื่อนำมาทำเป็นอาหารเลี้ยงขอบคุณเพื่อนบ้านที่มาช่วยในการปลูกข้าว การเกี่ยวข้าว(การลงแขก)อีกด้วย การเลี้ยงหมูและไก่ ใช้ต้นกล้วย ต้นบอน ผลมะละกอดิบ มาหั่นต้มแล้วผสมรำข้าว หรืออาหารสำเร็จรูปให้หมูกิน การเลี้ยงวัวเป็นการเลี้ยงไว้เทียมเกวียนซึ่งปัจจุบันนี้บางครอบครัวยังมีการใช้พาหนะแบบนี้ในการขนย้ายปุ๋ย ข้าวเปลือก ผลผลิตพืชไร่ มากกว่าเป็นการเลี้ยงเพื่อขายและประกอบอาหาร

ส่วนอาชีพรับจ้าง มีการรับจ้างทำงานในหมู่บ้าน โดยได้รับค่าจ้างวันละประมาณ 100 บาท ถึง 150 บาท แต่ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกับการผลิตในภาคเกษตรมากกว่าออกไปรับจ้างแรงงานทั้งในและนอกหมู่บ้าน เพราะการทำการเกษตรทำให้มีรายได้ที่ดีกว่า สามารถส่งลูกเรียน หรือซื้อสินค้าตามต้องการได้ ดังเช่นหลายครอบครัวที่สามารถขายผลผลิตทางการเกษตร นำเงินไปซื้อรถจักรยานยนต์มาขับขี่ในหมู่บ้าน จึงทำให้ชาวบ้านมีรายได้ในภาคเกษตรเป็นหลัก แม้ว่าจะมีหนี้สินเนื่องจากการกู้ยืมเพื่อมาลงทุนในการผลิตจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) หรือ จากญาติพี่น้อง จากคนในหมู่บ้าน ก็ตาม

การทำนานั้นจะปลูกข้าวไว้กินเป็นส่วนใหญ่ ข้าวที่ปลูกคือข้าวเหนียว ส่วนข้าวเจ้าจะปลูกไว้สำหรับขายเท่านั้น ในการทำนาก็มีการลงแขก แต่ในปัจจุบันจะจำกัดอยู่ในกลุ่มของญาติและเพื่อนบ้านที่สนิทกันมากเท่านั้น ส่วนผู้ที่ต้องจ้างแรงงานก็จะเป็นแรงงานในหมู่บ้านหรือแรงงานในหมู่บ้านใกล้เคียง มีครอบครัวที่มีอาชีพรับจ้างเพียง 4-5 ครอบครัวเท่านั้น นอกนั้นเป็นการว่าจ้างกลุ่มชนชาวขมุซึ่งอาศัยพื้นที่บริเวณหมู่บ้านลิ๊ะ ต่อมาพื้นที่ที่ชาวขมุอาศัยได้แยกตัวเป็นหมู่บ้านวังผา ชาวขมุในหมู่บ้านนี้จะมีอาชีพรับจ้างทั่วไป ทั้งการทำนา ทำไร่ แรงงานในการสร้างบ้าน เป็นต้น

กิจกรรมการผลิตในรอบหนึ่งปีของชาวบ้านลิ๊ะ เป็นกิจกรรมการผลิตที่ทำให้เกิดรายได้หลักของชาวบ้านลิ๊ะ คือ จากการปลูกข้าวโพด ปลูกขิง ปลูกถั่วแขก ปลูกยาสูบ ทำนา ทำให้ได้ข้อมูลสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตาราง 2 กิจกรรมทางการผลิตประจำปี

เดือน	กิจกรรม	หมายเหตุ
1. เดือนมกราคม	เก็บข้าวโพด ปลุกซิง	
2. เดือนกุมภาพันธ์	ปลุกถั่วแขก หวานกล่ำหอมหัวใหญ่	
3. เดือนมีนาคม	-	
4. เดือนเมษายน	เตรียมพื้นที่ทำไร่ ถางไร่	
5. เดือนพฤษภาคม	ปลุกยา	
6. เดือนมิถุนายน	หวานกล่ำ เตรียมพื้นที่ปลุกข้าว	
7. เดือนกรกฎาคม	ดำนาปลุกข้าว	
8. เดือนสิงหาคม	เก็บเกี่ยวถั่วแขก หอมหัวใหญ่ ดูแลข้าว	เก็บส้มโอ
9. เดือนกันยายน	เตรียมพื้นที่ทำไร่ครั้งที่ 2 กำจัดวัชพืชนา	เก็บส้มโอ
10. เดือนตุลาคม	เก็บใบยา กำจัดวัชพืชในนา	
11. เดือนพฤศจิกายน	เก็บใบยา กำจัดวัชพืชในไร่	
12. เดือนธันวาคม	เกี่ยวข้าว นวดข้าว เก็บข้าวโพด	

(ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ นายทา ลือชา นายแสง แสงงาม และนางใบ ชุมธิ เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2542)

ในหมู่บ้านโละมีร้านค้าย่อยที่รับของจากตลาดในอำเภอเวียงแก่นและอำเภอเวียงของเข้ามาขายในหมู่บ้านมีร้านค้า 6 ร้านและมีร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ 2 ร้าน ร้านขายก๋วยเตี๋ยวขนมจีนส้มตำ 8 ร้าน ร้านขายอาหารสำเร็จรูป 2 ร้าน ร้านขายของชำ จำนวน 6 ร้าน สำหรับสินค้าที่ได้จากป่าจากแหล่งน้ำ จะไม่วางขายตามร้านค้าแต่จะเดินขายตามบ้านที่ต้องการซื้อเท่านั้น นอกจากการประกอบอาชีพค้าขายแล้วยังมีการปลูกพืชไร่ทำสวนส้มโอเลี้ยงสัตว์หมูไก่อีกด้วย

พืชไร่ พืชสวน ได้แก่ ยาสูบ ชิง กะหล่ำปลี ถั่วแขก ข้าวโพด ส่วนใหญ่จะปลูกพืชที่ท้องตลาดต้องการ หรือปลูกพืชที่บริษัทต้องการ โดยบริษัทจะหาพันธุ์พืชมาให้พร้อมปุ๋ย เนื่องจากว่าไม่ได้ลงทุน เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตจะต้องขายให้แก่บริษัท และหักหนี้ค่าเมล็ดพันธุ์พืชและค่าปุ๋ย

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ได้ผลกำไรที่คุ้มค่าแม้ว่าจะเหนื่อยมากเพียงใด สำหรับการปลูกไร่ข้าวโพด สำหรับทำอาหารสัตว์นั้น ชาวบ้านจะนิยมปลูกมาก เป็นข้าวโพดที่ส่งขายให้ตลาด การปลูกข้าวโพด จะปลูกบริเวณริมฝั่งแม่น้ำงาว ส่วนการปลูกไม้ผลในบริเวณบ้านลี้ะนั้น มีการปลูกส้มโออยู่เป็นจำนวนมาก หลากหลายพันธุ์ เช่น พันธุ์ทองดี ชาวแป้น ชาวพวง ชาวใหญ่ ซิลเลอร์ เป็นต้นสวนส้มโอของ ชาวบ้านลี้ะจะอยู่ริมแม่น้ำงาวเช่นกัน และเนื่องจากอำเภอเวียงแก่นมีงานประจำปีเพื่อส่งเสริมการ เกษตรและการท่องเที่ยวคือ งานวันส้มโอ ชาวบ้านจะเก็บส้มโอมาขายในวันนี้ และผลผลิตอีกส่วน หนึ่งจะมี พ่อค้าคนกลางเข้ามาติดต่อซื้อถึงในหมู่บ้าน ถ้าส้มโอสวนใดมีรสชาติดี ขนาดผลได้มาตรฐาน ก็จะมีการมัดจำไว้สำหรับปีต่อไปเลยทีเดียว

1.7 ลักษณะภาษา อาหาร และการแต่งกาย

ภาษา ถือว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของชาวบ้านลี้ะ เนื่องจากชาวบ้านลี้ะเป็นกลุ่ม ชาติพันธุ์ไทลื้อ ภาษาพูดที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ใช้ภาษาไทลื้อในการสื่อสาร ส่วนภาษาเขียนหรือ อักษรไทลื้อ จะใช้ตัวเมือง หรืออักษรธรรมล้านนาเท่านั้น

นอกจากภาษาที่ยังใช้ภาษาไทลื้อแล้ว ยังมีสุภาษิตคำสอน การขับคำวหรือขอ คำทำนาย คาถา ปริศนาคำทาย เพลงกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้าน โวหารรักของหนุ่มสาวและ ตำรายาสมุนไพร ซึ่งยังสามารถสอบถามและเล่าให้ถึงเนื้อหาต่างๆเกี่ยวกับวรรณกรรมต่างๆเหล่านี้จากผู้อาวุโสในหมู่บ้าน พ่ออาจารย์ผู้ประกอบพิธี วรรณกรรมบางอย่างมีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การขับ คำวหรือขอ ตำรายาสมุนไพร เป็นต้น

ในหมู่บ้านลี้ะ ชาวบ้านจะพูดภาษาลื้อในการสื่อสาร ทั้งอยู่ในบ้านและออกนอกหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นพบปะกันที่ใด ในวัด ในโรงเรียน ในตลาดก็ตาม แม้กระทั่งการแจ้งข่าวสารของหมู่บ้านโดย การกระจายเสียงตามสาย การประชุมหมู่บ้านก็จะใช้ภาษาลื้อ แต่ชาวบ้านบางคนเมื่อคู่สนทนาเป็น คนกะหล่อม (คนเมือง) ก็จะใช้ภาษาไทยล้านนาในการสื่อสาร การพูดภาษาไทยกลาง เด็กนักเรียนก็ จะใช้สื่อสารกับครูขณะอยู่ในโรงเรียนเท่านั้น สำหรับคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านจะพูดภาษาไทยกลาง หรือภาษาไทยล้านนาไม่ได้เลย

ตัวอย่าง ภาษาไทลื้อ

ภาษาไทยกลาง

คน

ตัว

ศีรษะ

ปาก

ไป

เร่งรีบ

ทำ

เขต, บริเวณ

ตะเกียบ

บ้าน

นิยม , ชื่นชม

ถั่ว, จาน

รองเท้า

เหนียว

มะละกอ

ฝรั่ง

ส้มโอ

วัว

ผ้าปูที่นอน

เข็มขัด

ดินสอ

ขยั่น

มั่ง

กลม

สรรพนามเรียกตัวเอง

สรรพนามเรียกผู้อื่น

ภาษาไทลื้อ

คุณ

ไต่

โห

สบ

ป๊อก , เมอ

ฟ้าว

เยะ , เอ็ด

โชน

ไม้ทุ

เฮิน

เคอะ

วาน

ซ้อก , แค็บ

ม่อย

ก้วยสะเปา

ก้วยสะดา

บะไ้

ไฮ

ผ้าหลบ

สายฮ้าง

ปิด

ซัก

สุด

มุน

โอ๊ะ

ไต่

ตาราง 3 การเปรียบเทียบภาษาการเรียกชื่อเดือนในรอบ 1 ปี

เดือนสากล	เดือนภาคกลาง	เดือนภาคเหนือ	เดิน หรือเดือน (เดือนในรอบ 1 ปีที่ ชาวบ้านลิ๊ะเรียกชื่อ)
1. เดือนมกราคม	เดือนยี่	เดือนลี	เดินลี
2. เดือนกุมภาพันธ์	เดือนสาม	เดือนห้า	เดินห้า
3. เดือนมีนาคม	เดือนสี่	เดือนหก	เดินหก
4. เดือนเมษายน	เดือนห้า	เดือนเจ็ด	เดินเจ็ด
5. เดือนพฤษภาคม	เดือนหก	เดือนแปด	เดินแปด
6. เดือนมิถุนายน	เดือนเจ็ด	เดือนเก้า	เดินเก้า
7. เดือนกรกฎาคม	เดือนแปด	เดือนสิบ	เดินสิบ
8. เดือนสิงหาคม	เดือนเก้า	เดือนสิบเอ็ด	เดินสิบเอ็ด
9. เดือนกันยายน	เดือนสิบ	เดือนสิบสอง	เดินสิบสอง
10. เดือนตุลาคม	เดือนสิบเอ็ด	เดือนเกี๋ยง	เดินเก้ง (เกี๋ยง)
11. เดือนพฤศจิกายน	เดือนสิบสอง	เดือนยี่	เดินยี่
12. เดือนธันวาคม	เดือนอ้าย	เดือนสาม	เดินสาม

(ข้อมูลได้จากการสัมภาษณ์ พ่ออาจารย์ยอด แสงงาม เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2542)

เนื่องจากหมู่บ้านลิ๊ะเป็นชนกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ การแต่งกายในสตรีสูงอายุยังมีการแต่งกายเป็นแบบเดิมอย่างชัดเจนโดยเฉพาะการแต่งกายไปวัด คือ ใส่เสื้อปิด เสื้อสีดำกับด้วยผ้าสีแดง มีเชือกผูกไว้ที่เอวด้านข้างแทนกระดุม นุ่งซิ่นลื้อ (ผ้าถุง) มีลวดลายและสีสันสวยงาม โปกหม สะพายถุงย่ามสีแดงที่เอาไว้ใส่หมากพลูหรือดอกไม้ธูปเทียน สตรีผู้สูงอายุเหล่านี้จะแต่งกายแบบเดิม แม้ว่าจะอยู่ที่บ้าน ออกไปทำงานในไร่ นา เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน หรือออกไปทำกิจกรรมต่างๆ ภายนอกชุมชนก็เช่นกัน ก็จะใส่เสื้อปิด หรือเสื้อชั้นในเมื่อมีอากาศร้อน และใส่ซิ่นลื้อ อาจจะไม่โปกหม แต่จะเกล้ามวยผมขมวดเป็นมวยสูงอยู่บนกลางศีรษะ แม้ว่าการ แต่งกายด้วยเสื้อผ้าแบบดั้งเดิมจะมีอยู่เฉพาะสตรีสูงอายุ แต่แทบทุกครัวเรือนยังมีการทอผ้าไว้ใช้และขายกันพอสมควร ปัจจุบันเน้นการทอผ้าเพื่อ

ขาย เป็นสำคัญ แต่ก็จะมีไว้สำหรับใส่ในงานบุญ งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงานเป็นต้น ผ้าทอมือสีน้ำเงินของชาวบ้าน เรียกว่า “ผ้าฮ้า” เป็นผ้าที่ทอแล้วนำมาย้อมสีเหมือนกับสีของเสื้อหม้อห้อม ส่วนกลุ่มชายวัยสูงอายุ กลุ่มวัยกลางคน กลุ่มวัยรุ่น จะแต่งกายแบบคนไทยทั่วไป สำหรับหญิงวัยกลางคนขึ้นไปจะใส่ผ้าขึ้นสำเร็จรูปราคาถูกทอจากโรงงานที่มีขายใน “กาดผัด” คือตลาดที่นัดมาขายเฉพาะวันพฤหัสบดีเท่านั้น ซึ่งที่ตลาดนี้เองที่เป็นแหล่งซื้อเสื้อผ้า สิ่งของต่างๆ ที่ใช้ในบ้านทั้งนี้ ส่วนราชการจังหวัดเชียงรายมีการกำหนดให้แต่งกายชุดพื้นเมืองเชียงราย 2 วัน คือวันอังคารและวันพฤหัสบดี ในวันศุกร์กำหนดให้ใส่ชุด พื้นเมืองทั่วไป ข้าราชการสตรีในจังหวัดเชียงราย และในอำเภอเวียงแก่น ต้องใส่ผ้าขึ้นหรือผ้า พื้นเมือง 3 วัน ใน 1 สัปดาห์ ทำให้มีการสั่งทอและขายผ้าทอ ในหมู่บ้านโลมีจำนวนมากขึ้น

อาหารของชาวบ้านโลมี ส่วนใหญ่ได้มาจากผลิตผลทางการเกษตรและผลิตผลที่ได้จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ มีการกินอยู่อย่างง่าย ๆ คือ กินอาหารที่หาได้จากธรรมชาติตาม ฤดูกาล สำหรับอาหารที่ชาวบ้านนิยมรับประทาน คือ รับประทานข้าวเหนียว (หนึ่ง) เป็นอาหารหลัก อาหาร แต่ละมื้อก็จะเหมือนกับอาหารของคนไทยภาคเหนือทั่วไป มักจะเป็น แค (แกง) น้ำพริกผักหนึ่ง สำหรับอาหารที่ถือว่าเป็นของป่าหรืออาหารที่หาได้จากในท้องถิ่นและเป็นที่ยอมรับประทานกันมีหลายชนิด เช่น ห่อหนึ่งไก (สาหร่ายชนิดหนึ่ง) พืชผัก เนื้อสัตว์ ที่นำมาประกอบอาหาร ก็จะหาได้ในบริเวณบ้านของตนเองหรือบ้านใกล้เคียง รวมทั้งที่ปลูกไว้เช่น ถั่วฝักยาว ผักกาด ผักเส้า (ผักเสี้ยว) ผักหละ (ผักชะอม) มะเขือ ผักกูด เป็นต้น อาหารที่หาได้จากป่า มีทุกฤดูกาล ไม่ว่าจะเป็นพืชหรือสัตว์ เช่น เห็ด หน่อไม้ นำมาทำเป็น แกงหน่อไม้ ยำหน่อไม้ หรือนำหน่อไม้ไปต้มรับประทานกับน้ำพริกน้ำปู ไก่น้ำ หัวหิวยอ (ลักษณะผลคล้ายเผือกแต่เนื้อเป็นเม็ดเล็กๆ มีรสเปรี้ยว) ก่อนจะนำไปประกอบอาหารจะต้องนำมาล้างเสียก่อน เมื่อนำไปรับประทานได้ไม่มีอาการคัน แล้วยำใส่พริก น้ำปลา หอม มะนาว ใส่ใบหอมแห้ง (ผักชีฝรั่ง) มีรสชาติอร่อย สัตว์ที่นำมาเป็นอาหาร เช่น ฝรั่ง แ็บแมงอูปุม (ลูกกบ หรือ ลูกฮอด คลุกเคล้ากับเครื่องปรุง ห่อใบตองแล้วนำไปปิ้ง)

อาหารประเภทลาบเนื้อ ลาบปลา หลู้ เป็นอาหารคาวที่นิยมในงานพิธีต่างๆ เช่น การแต่งงาน งานศพ งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ เทศกาลเข้าพรรษา ออกพรรษา ประเพณี การเลี้ยงผี เป็นต้น อาหารที่ใช้เลี้ยงผี หรือเซ่นไหว้ผีนั้น มักจะเป็นไก่ต้ม ไช้ต้ม หัวหมูต้ม อาหาร อีกชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านชอบทำคือ “งาด้าฮ้อย และข้าวตางา” มีวิธีการทำโดยนำงาด้ามาคั่วให้หอม ปั่น ให้ละเอียดใส่เกลือชนิดหนอยนำมาคลุกเคล้าให้เข้ากับข้าวเหนียวร้อนๆ มักลิ้นหอมรับประทานมาก ส่วนงาด้าฮ้อย นำงามาคั่วเช่นเดียวกัน ตำน้าฮ้อยปอกกับงาเข้าด้วยกัน เป็นขนมสำหรับเด็กๆ อาหาร

หวานที่นิยมทำตามฤดูกาลและประเพณี เช่น ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ข้าวแคบ (ข้าวเกรียบ) ข้าวต้มกับ (ข้าวต้มมัด) ขนมปาด (ขนมตัด) เป็นต้น ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านนิยมรับประทาน ข้าวเหนียวกับผลไม้สุก เช่น กล้วยสุก มะม่วงสุก มะขาม เป็นต้น

1.8 การเมือง และการปกครองในชุมชน

ชุมชนบ้านลิ๊ะ มีการปกครองโดยผู้นำที่มาจากการเลือกตั้ง ปัจจุบันได้แก่ นายสง่า ชุมธิ ได้รับเลือกเป็นกำนัน พื้นเพเดิมเป็นคนจังหวัดลำปาง ได้เดินทางเข้ามาค้าขาย วัว ควาย ในอำเภอ เชียงของ ตำบลเวียงแก่นในสมัยนั้นและเข้ามาในหมู่บ้านลิ๊ะ ต่อมาได้แต่งงานกับนางแก้ว สมควร มี บุตร 2 คน ครอบครัวนายสง่า ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเขตบ้านลิ๊ะ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 จนถึงปัจจุบัน จึงถือว่าเป็นคนในหมู่บ้านลิ๊ะ นายสง่าเป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เป็นผู้ที่มีความรู้ มาก คือจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 (มศ. 5) เป็นบุคคลผู้มีความกระตือรือร้นในการพัฒนา ท้องถิ่น ทำให้ได้รับเลือกเป็นกำนันติดต่อกันเป็นเวลา 20 ปี กำนันมี บทบาทและความสำคัญมาก ชาวบ้านจะเรียกกำนันว่า “พ่อกำแนน” สมาชิกในหมู่บ้านเรียกว่า ลูกบ้าน พ่อกำนันจะเป็นผู้คอย ดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชนทุกเรื่อง นับตั้งแต่การทะเลาะ เบาะแว้งกัน ระหว่างสามี ภรรยา คนใน ชุมชน จนถึงการวางแผนการปกครองและพัฒนาหมู่บ้าน จากข้อมูลการปกครองของหมู่บ้านพบว่า นอกเหนือจากมีการจัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน และ คณะกรรมการวัดแล้ว ยังมีการจัดตั้งกลุ่มของ หมู่บ้านอันได้แก่ กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอผ้า กลุ่มเลี้ยง กลุ่มรวมมิตร กลุ่มฌาปนกิจ เป็นต้น การจัดระบบการปกครองในหมู่บ้าน เป็นไปตามรูปแบบที่ราชการกำหนด คือ ใช้ระบบคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งคณะกรรมการของหมู่บ้านนี้ แบ่งออกเป็น 7 ฝ่ายคือ

1. ฝ่ายปกครอง
2. ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม
3. ฝ่ายสาธารณสุข
4. ฝ่ายการคลัง สวัสดิการ
5. ฝ่ายส่งเสริมอาชีพ
6. ฝ่ายส่งเสริมการเกษตร และพัฒนา
7. ฝ่ายรักษาความสงบ

คณะกรรมการหมู่บ้านมีบทบาทในการทำงานกิจกรรมของส่วนรวมและประสานงานการทำงานกับหมู่บ้านและหน่วยงานอื่น คณะกรรมการหมู่บ้านมี 7 คน ประกอบด้วย

1. นายผัด ไชยลังการ	ตำแหน่งฝ่ายปกครอง
2. นายแดง แสงงาม	ตำแหน่งฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม
3. นายชม สมควร	ตำแหน่งฝ่ายสาธารณสุข
4. นายแสง แสงงาม	ตำแหน่งฝ่ายการคลังและสวัสดิการ
5. นายผาย ไชยลังการ	ตำแหน่งฝ่ายส่งเสริมอาชีพ
6. นายเกื้อ ลือชา	ตำแหน่งฝ่ายส่งเสริมการเกษตรและพัฒนา
7. นายจอม ไชยลังการ	ตำแหน่งฝ่ายรักษาความสงบ

นอกจากนี้ยังมีสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่อาศัยอยู่ในบ้านโละ 2 คน คือ นายจี ลือชา และ นายปัน สมควร นอกจากผู้นำที่เป็นทางการแล้ว ยังมีผู้นำที่ไม่เป็นทางการที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ เช่น หมื่นวัดคือ นายปัน ยาวีเลิง พ่อจารย์ยอด แสงงาม ผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว พ่อเฒ่าผู้ที่มีหน้าที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา เช่น พ่อเฒ่าจอม ไชยลังการ พ่อเฒ่าแสง แสงงาม

พ่อเฒ่าแสง แสงงาม อายุ 65 ปี เล่าให้ฟังว่า การปกครองในสมัยก่อน มีหัวหน้าบ้านคือ พ่อจารย์กาน หรือ ในสมัยนั้นเรียกว่า จา พระ กาน มีกรรมการหมู่บ้าน คือ พ่อเฒ่าพญา พ่อใหม่ หลวง ไชยลังการ พ่อใหม่น้อย แสงงาม ซึ่งพ่อใหม่คือ ชายที่เคยผ่านการบวชสามเณร มาแล้วเมื่อลูกบ้านมีเรื่องทะเลาะวิวาทกันก็จะพากันไปหาหัวหน้าบ้าน หัวหน้าบ้านก็จะเรียกกรรมการหมู่บ้านมาปรึกษา แล้วตัดสินว่าใครผิด ใครถูกลงโทษด้วยวิธีใด ลูกบ้าน (สมาชิกในชุมชน) ก็จะยอมรับปฏิบัติแต่โดยดี เช่น การขอขมา การเสียผี เป็นต้น จะเห็นได้ว่า เกี่ยวข้องกับค่านิยม และวัฒนธรรมการเคารพผู้อาวุโส ผู้นำท้องถิ่น มีความเกรงใจต่อผู้นำในชุมชนอยู่

ในหมู่บ้านโละมีตำรวจประจำตำบล ตั้งอยู่ตรงบริเวณทางเข้าหมู่บ้าน ให้บริการดูแลรักษาความปลอดภัยแก่ประชาชนในตำบลท่าข้าม ตั้งด่านตรวจรถ และผู้คนเข้าออกหมู่บ้าน มีเจ้าหน้าที่ตำรวจประจำตลอด 24 ชั่วโมง จำนวน 3 นาย

1.9 ด้านศาสนา และความเชื่อ

ประชาชนในหมู่บ้านโละ นับถือศาสนาพุทธควบคู่ไปกับการนับถือผี มีสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา 1 แห่งคือวัดบ้านโละตั้งอยู่ท้ายของหมู่บ้าน รูปแบบวิหารวัดบ้านโละ จะมีรูปทรงวิหารต่างจากที่อื่นๆคือสถาปัตยกรรมอันสืบทอดมาจากสิบสองปันนา วัดประจำหมู่บ้านจะประกอบด้วยกุฏิพระเป็นเรือนไม้ มีหอกลองบูชาหลังคาของวิหาร มีลักษณะพิเศษคือ หลังคาซ้อนกันสามชั้น มีการย่อส่วนตามชั้นของหลังคา ระหว่างชั้นมีช่องลม ให้แสงสว่างเข้าและระบายอากาศตรงมุมหลังคาและบันไดทำเป็นรูปนาค ใช้นาคในการตกแต่ง ตามคติของชาวไทลื้อที่ว่าตนเองมีต้นกำเนิดมาจากพญานาค ภายในวิหารวัดบ้านโละ จะประดับประดาตกแต่งด้วยตุ๊กตาแบบไทลื้อ ที่ชาวบ้านนำมาถวายเป็นพุทธบูชาทำให้ภายในวิหารวัดมีรูปแบบสวยงามอีกแบบหนึ่ง

ปัจจุบัน วัดบ้านโละมีพระภิกษุ 1 รูปและสามเณร 9 รูปซึ่งเป็นลูกหลานของชาวบ้านโละ โดยพระภิกษุ คือ หลวงพ่อยอด แสงงาม ทำหน้าที่เป็น เจ้าอาวาสวัดสามเณรทั้ง 9 รูป บวชเรียนโรงเรียนวัดบ้านม่วงยาย บ้านโละมีการจัดตั้งมรรคทายกและกรรมการวัด ทำหน้าที่ดูแลกิจกรรมต่างๆของวัดร่วมกับ หมื่นวัด พ่อจารย์ (พ่ออาจารย์) ทำหน้าที่ดูแลและจัดการงานทั่วไปเกี่ยวกับกิจกรรมที่วัดจัดขึ้นและกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน ชาวบ้านนิยมการทำบุญทำทานและเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาเสมอ เช่นวันวิสาขบูชาวันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา เป็นต้น โดยเฉพาะการทำบุญในเทศกาลสงกรานต์ ในวันพญาวัน (15 เมษายน) และวันปากปี (16 เมษายน) การตานข้าวใหม่ ประเพณียี่เป็ง จะไปทำบุญกันทุกครอบครัว พระภิกษุสงฆ์ไม่ต้องไปบิณฑบาตชาวบ้านจะนำอาหารมาถวายที่วัด นอกจากการนับถือศาสนาพุทธแล้วยังมีความเชื่อผีควบคู่ไปด้วยจะเห็นได้จากประเพณี พิธีกรรมกิจกรรมที่ยังคงปฏิบัติอยู่ในหมู่บ้านเช่น การเลี้ยงผีบ้าน ผีเมือง การสู่ขวัญ เป็นต้น นอกจากวัดจะเป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว วัดบ้านโละยังเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้าน เช่น การประชุมประจำหมู่บ้าน การจัดอบรม และการสันทนากการ ในการทำบุญทุกอย่างนั้น จะต้องทำที่วัดโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้รับ

แล้วให้ศีลให้พร เช่น การบริจาคเงินเพื่อปรับปรุงหลังคาวิหารของวัด การสร้างรั้ววัดเป็นต้นหรือแม้แต่การบริจาคเงินเพื่อเป็นทุนการศึกษาแก่นักเรียนยากจน ก็จะต้องนำไปถวายที่วัดแล้วแจ้งจุดประสงค์การถวายเงินแด่พระสงฆ์ผู้รับมอบว่าเพื่อนำไปทุนการศึกษาแก่นักเรียนยากจน จากนั้นวัดจึงมอบให้โรงเรียนอีกครั้งหนึ่ง ชาวบ้านบ้านโละให้ความสำคัญต่อการทำนุบำรุงศาสนาและให้ความสำคัญต่อสถาบันสงฆ์ ซึ่งเห็นได้จากการที่ชาวบ้านไปทำบุญในโอกาสต่างๆ ที่สืบทอดกันมาช้านาน ผู้สูงอายุทั้งชายและหญิงจะพากันนุ่งชุดขาวหม้อขาวซึ่งเรียกกันว่า “แม่ผ้าขาว พ่อผ้าขาว” มาทำวัตรสวดมนต์และโดยส่วนใหญ่จะพักอยู่วัดตอนกลางคืนด้วยในช่วงวันเข้าพรรษา

วัฒนธรรมด้านความเชื่อของชาวบ้านโละ นอกจากศาสนาพุทธและผีแล้วยังมีความเชื่อในเรื่องอื่นๆ ด้วยได้แก่ ความเชื่อในเรื่องการลัก ความเชื่อในการตานตุ้ง ความเชื่อเรื่องขวัญ ความเชื่อในการส่งเคราะห์สืบชะตา และความเชื่อในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับการผี

2 ระบบคิดของชุมชน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในชุมชน

ระบบคิดของคนในหมู่บ้านโละ เกี่ยวกับความสัมพันธ์นี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการศึกษาไว้ใน 3 เรื่อง คือ

- 2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน
 - 2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ
 - 2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
- สำหรับรายละเอียดแต่ละเรื่องมีดังนี้

2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนจะกล่าวถึงในประเด็น ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และความสัมพันธ์แบบไม่เป็นเครือญาติ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2.1.1 ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ

เครือญาติ เป็นความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่เกิดจากการแต่งงานของหญิงชายและมีบุตรสืบเชื้อสายต่อ ๆ กันมา ปัจจุบันความสัมพันธ์แบบเครือญาติยังสามารถรักษาความเป็นเครือญาติได้อย่างเหนียวแน่น พ่อหนานอิน หมื่นนาง อายุ 55 ปี ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านนี้มาตั้งแต่เกิด ได้เล่าว่าคนในหมู่บ้านโละ ถ้าสืบสาวไล่เรียงถึงญาติพี่น้องต่อกันแล้ว สามารถนับญาติกันได้หมด เพราะชาวบ้านมีการแต่งงานกับคนในหมู่บ้านโละกันเอง ทำให้คนในหมู่บ้านกลายเป็นพี่น้องกันหมดถ้าไม่มีข้าวกินก็ไม่อดตายขอกันกินได้ทุกบ้านเนื่องจากในหมู่บ้านมีกลุ่มเครือญาติอยู่เพียง 6-7 กลุ่มเท่านั้นซึ่งมักจะก่อสร้างบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกันและละแวกเดียวกัน การเป็นญาติในลักษณะของการแต่งงานทำให้ชุมชนบ้านโละเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์เป็นเครือญาติกันเกือบทุกครอบครัว พ่อเผ่าหนานอิน หมื่นนาง กล่าวว่ ในชุมชนมีกลุ่มเครือญาติกลุ่มใหญ่อยู่ 5 ตระกูล คือ ตระกูลไชยลังการ ลือชา สมควร ยาวิเลิง และแสงงาม กลุ่มเชื้อสายทั้ง 5 ตระกูลดังกล่าว เป็นตระกูลที่อพยพเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านโละรุ่นแรกๆ มีผีรักษาเก้าผีเดียวกัน

ความสัมพันธ์ทางด้านความเป็นเครือญาตินี้ จะเห็นได้ชัดในพิธีกรรมและประเพณีที่ปฏิบัติ ได้แก่ พิธีกรรมการเกิด การแต่งงาน การตาย และการประกอบอาชีพ ดังรายละเอียดดังนี้คือ

1) การเกิด

การเกิดเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดในชีวิตของคน เป็นการเริ่มต้นชีวิตของสมาชิกใหม่ในชุมชนที่มีพิธีการปฏิบัติอันจะสะท้อนให้เห็นถึงระบบคิด ความเชื่อ ที่ยึดถือกันมาแต่โบราณ แม้ว่าวิถีชีวิตมนุษย์ได้เปลี่ยนไปมีสถานอนามัย โรงพยาบาล แพทย์ มีเครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่ก็ตามสำหรับประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิดแบบดั้งเดิมของชาวบ้านโละ แม่เผ่าคำเสาร์ ไชยลังการ กับแม่เผ่ายอด แสงงาม เล่าถึงเรื่องการเกิดสมัยก่อนว่ามีรายละเอียดมากมายเกี่ยวกับเรื่องการเกิด นับตั้งแต่การตั้งครรภ์ มีข้อห้ามและข้อปฏิบัติเป็นจำนวนมาก เช่น ไม่ให้ไปงานศพ หรือไปเยี่ยมคนที่ป่วยหนัก ห้ามตกปลา ฆ่าสัตว์ ตอกตะปู เย็บปากหมอน จะทำให้คลอดยาก ห้ามนั่งคาประตูกาบันไดบ้านเป็นต้น

พิธีกรรมที่สำคัญของการเกิดคือเมื่อครบหนึ่งเดือน ก็จะมีพิธีสูขวัญ รับขวัญลูก ซึ่งจะทำเฉพาะภายในเครือญาติและเพื่อนบ้านสนิท และบอกกล่าวเครือญาติและเพื่อนบ้านสนิทบ้านใกล้เคียง

เคียงกันเท่านั้น ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะทำบายศรี เตรียมดอกไม้ ธูปเทียน อาหารคาว หวาน หรือ ถ้าทำแบบง่ายๆ เครื่องประกอบพิธีกรรมมีเพียงแค่ว่า “ ข้าวก้อน กล้วยหนวย ” (ข้าวหนึ่งก้อน กล้วยหนึ่งลูก) ก็ได้ ในพิธีสู่ขวัญ รับขวัญ จะต้องเชิญพ่อจารย์เป็นผู้ทำพิธีมาอัญเชิญขวัญ เมื่อเรียกขวัญเสร็จ พ่อจารย์จะนำเด็กไปวางที่หัวบันไดบ้านแล้วพูดเสียงดังว่า

“ เนื้อ ฝีสางนางร้าย อ้อมมาเอ็น มาอ้อมเอาลูก เอาหลาน
 สุมเอเห กันว่าป็นลูกสุ ลานสุ อ้อมมาอ้อมปอก ไปเหเดวนี้
 บต้องอ้อมเหลอจากวันนี้ กันว่ากายมือนี่ไป บอ้อมมาเกี่ยวข้อง
 กายป็น ลูกกุหลานกู ” (หลังจากนั้น พ่อจารย์จะกระแทบเท้าให้
 เด็กตื่นแล้วพูดต่อไปว่า) “ ถ้าตายอ้อมตายเห อ้อมใจขาด กัน
 ว่าใจไม่ขาด กายวันนี้อ้อมป็นลูกกู ลานกู ”

ซึ่งคำกล่าวนี้ หมายถึง ให้ผีร้ายมาเรียกเอาลูกหลานคืนไปเสีย แต่หลังจากวันนี้ไปไม่ให้มา
 เกี่ยวข้อง กลายเป็นลูกคน เมื่อเด็กสะดุ้งตื่นพูดว่า ถ้าตาย ขอให้ตายขาดใจทันที ถ้าไม่ตายหลัง
 จากวันนี้ ก็จะเป็นลูกคน ถือว่าเป็น สามวันลูกผี สี่วันลูกคน แล้วเอาด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือเด็กทั้ง
 สองข้าง หมายถึงการผูกขวัญและให้ศีลให้พรเด็ก ถือว่าเป็นการรับเข้าเป็นสมาชิกใหม่ ในครอบครัว
 อย่างสมบูรณ์

ในพิธีกรรมสู่ขวัญเด็กเกิดใหม่ จะเชิญเพื่อนบ้านและญาติสนิทไปร่วมงาน ซึ่งผู้ที่ได้รับเชิญ
 จะเป็นผู้อาวุโสทั้งชายและหญิง ที่อยู่บ้านใกล้กันมาร่วมในพิธี เพื่อทำพิธีรับขวัญเด็กเป็นลูกเป็นหลาน
 และเป็นสมาชิกของชุมชนด้วย โดยมีพ่ออาจารย์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ในพิธีนี้จะมีพิธีเรียกขวัญเด็ก
 ญาติผู้ใหญ่และผู้อาวุโสที่ไปร่วมงานจะมัดมือและป็นพรให้แก่เด็กหลังจากการอัญเชิญขวัญ บางคนอาจ
 นำเครื่องรางของขลังก็จะนำไปมอบให้เป็นของขวัญ เพื่อให้คุ้มครองและเป็นสิริมงคลแก่เด็ก การไป
 ร่วมงานสู่ขวัญเด็กของญาติและเพื่อนบ้าน เป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งแบบเครือ
 ญาติและไม่ใช่เครือญาติ ดังที่พ่อเฒ่าพรหม ไชยลังการ กล่าวว่า

“ ตีไปโฮ่มงานสุโขนละอ่อนน้อย เพอป็นกำลังใจอ้อมกับแม่
 กำเดินอ้อมเกิดความอบอุ่นใจ ตีจะใจชีวิต มีคุณใหญ่ผอกอ้อมอ้อม
 คำแนะนำเพอความใจเยลเหลอหม่นน้อย มันจาป็นจะอ้อม ถ้าเฮา

“อี้อิสั่งกับไผ่ก็จะได้อย่างอื่นเหมือนกัน “

หมายถึง การไปร่วมงานสู่ขวัญเด็ก เพื่อเป็นการให้กำลังใจให้พรแก่แม่ของเด็ก ให้เกิดความอบอุ่นใจ ในการดำเนินชีวิตที่มีผู้ใหญ่คอยแนะนำให้คำปรึกษา เพื่อเกิดความช่วยเหลือกันในโอกาสต่อไป เพราะว่าถ้าให้อะไรแก่ใครไปก็จะต้องได้ผลตอบแทนเหมือนกันกลับมา สำหรับนางปัน แสงงาม ซึ่งเคยไปร่วมงานสู่ขวัญเด็กกล่าวว่า

“... ปีกงานสู่ขวัญเพราะเป็นญาติกัน เขาต้องยินดีกับ เป็นเหมือนมีอี้อยายน้อยเกิดใหม่เพิ่มขึ้น ปินญาติก็ต้อง กันต้องห่วงใยกัน... เพราะว่าหม่นน้อยมีสังก็ช่วยเหลือกัน เพิ่งปาอาศัยกัน...”

หมายความว่า ไปงานสู่ขวัญเพราะเป็นญาติกันเราต้องยินดีกับเขาเมื่อมีสมาชิกใหม่เพิ่มขึ้น เป็นญาติกันต้องห่วงใยกันเพราะอีกหน่อยมีอะไรก็ต้องช่วยเหลือกัน นอกจากนี้แม่ปัน ยังกล่าวเพิ่มเติม เกี่ยวกับการไปร่วมงานต่างๆว่า การไปร่วมงานอะไรก็แล้วแต่ทำให้เราได้เจอญาติ ได้พูดคุยหาหรือถาม ไถ่ทุกข์สุข แก่กัน อีกด้วย

พิธีกรรมการเกิดได้สะท้อนให้เห็นระบบคิดที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน แบบเครือญาติ คือการเข้าไปมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเกิด เช่น พิธีรับขวัญ พิธีสู่ขวัญ เป็นต้น เพื่อแสดงถึงความห่วงใย การให้กำลังใจ การปรารภนาดีต่อกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์ พึ่งพาอาศัยกัน เครือญาติเป็นสิ่งที่สร้างความสัมพันธ์พื้นฐานทางสังคม การเกิดของมนุษย์เป็นการเริ่มต้น ของความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนแบบความสัมพันธ์ทางสายเลือด ผู้เกิดใหม่ถูกเรียกว่าลูก และการเกิดของคนทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางเครือญาติตามลำดับขั้นต่างๆ เช่น มีคนได้เป็นพ่อแม่ เป็น ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ ป้า น้า อา แล้วแต่ความสัมพันธ์ที่จัดไว้ นอกจากนี้เมื่อมีลูก พ่อแม่ก็จะถูกเรียกชื่อ ตามชื่อลูกด้วย การที่มีเด็กเกิดใหม่เป็นสิ่งที่น่ายินดี เป็นความปลาบปลื้มของเครือญาติที่จะได้ สมาชิกใหม่อีกด้วย

นอกจากพิธีสู่ขวัญรับขวัญแล้ว ยังมีวิธีปฏิบัติต่างๆ ในชุมชนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของเครือญาติที่แสดงออกผ่านกิจกรรมเกี่ยวข้องกับการเกิดใหม่ของเด็ก การปฏิบัติเหล่านี้โดยจะเริ่มแสดง ออกตั้งแต่ทราบว่ามีที่ตั้งท้องคือเมื่อมีคู่แต่งงานใหม่ผ่านพ้นไปแล้ว คู่แต่งงานก็จะรอคอยว่าเมื่อไรจะ

มีลูกและเมื่อทราบว่าคุณติคนใดตั้งท้องก็จะมีการถามข่าวคราวว่าเป็นอย่างไรบ้าง นางคำหา บุตรี กล่าวว่

“ ภูเตื้อคุณปิ่นญาติกัน ก็จะต้องถามไถ่เรื่องราว ข่าวสาร กันอยู่แล้ว.. เขาจะรู้ความเป็นไปปิ่นมาในหมู่สังขญาติของเขา...ญาติที่แต่งงานกันใหม่ คุณอื่นก็จะสนใจไต่คุณอื่นอยู่ แล้วเพราะ เบิ่งมีครอบครัวบู้ว่าจาสุขจาดูกิดีดี ...ก้านถามไถ่ข่าว ก็จะได้ใจเหลือกัน .. ถ้าเขามานเขาปิ่นดีดี เจ็บปิ่นไปยใช้บ่สบายก่า ”

หมายถึง ปกติญาติก็จะถามข่าวคราวซึ่งกันและกันอยู่แล้ว เราจะได้รู้ความเคลื่อนไหว ในหมู่ญาติของเรา ญาติที่เพิ่งแต่งงานก็จะเป็นที่สนใจมากกว่าคนอื่น เพราะเพิ่งมีครอบครัวก็ไม่ว่าจะ สุข จะทุกข์ยังง การถามไถ่ข่าวคราวก็เพื่อจะได้ช่วยเหลือกัน ถ้าเขาท้องเขาเป็นอย่างไรบ้าง เจ็บไข้ไม่สบายหรือเปล่า ส่วนแม่เฒ่าแสง แสงงาม บอกว่

“ ..เขาปิ่นคุณเฒ่าเคยมีลูกมาก่อน เมื่อลูกหลานมา ต้องถามฮื่อใจเหลือกว่าสงสัยอะหยั่งบางอย่างก็จะมาหาเฮา บอฮื่อเฮาก็ไปแหวหา ไปฮื่อจาบอกกล่าวว่ดีเสียได้ ดีดีดี เมื่อกำลังมานจะเยื่อฮื่อเกิดลูกง่าย ละฮื่อฮื่อจะดีไปโดย ดีไปแหวหาเขา เยื่อฮื่อหายไก่อออกลูก ”

หมายถึง เราเป็นผู้ใหญ่เคยมีลูกมาก่อน เมื่อลูกหลานตั้งท้องและเขาต้องการความช่วยเหลือ หรือสงสัยบางอย่างก็จะมาหาเรา บางครั้งเราก็ไปไปเยี่ยมเยียนที่บ้าน ไปพูดคุยแนะนำในการปฏิบัติตัวให้แม่มา (คนท้อง) ให้ถูกต้อง ทำตัวถูกต้องในระหว่างตั้งท้อง จะช่วยให้การคลอดลูกง่ายและเด็กมีสุขภาพดี การไปเยี่ยมหาทำให้เขาได้อุ่นใจ และคลายกังวล และความหวาดกลัวในการคลอดลูก แม่เฒ่าคำเสาร์ ไชยลังการ กล่าวว่

“ ภูชู่ภูชู่อยากได้กำลังใจอยากเห็นหน้าพี่น้องยามไปย

เมื่อกันหมด เขาป็นญาติก็ต้องไปผ่อก้อยเหลือ กานออก
 ลูกก็เมื่อกัน เขาป็นญาติต้องไปแหว่ไปกอย ชื่อหาของ
 ไปซื้อ อื้อเงินอื้อคำถ้าป็นคนเผ่าก็อื้อศีลอื้อปอน ..คุณตี
 ปปอกก็มีผ่องตีมีเร้งจำป็นไปตีอื่นไปเยมกัถามจากคนอื่น
 ถ้าไปเลยก็มีผ่องแต่ป็น คุณประหลาดในสายตาคนอื่นเมื่อกัน
 กับบ่อเอาป็นเอน้อง ถ้าทำจะอื้อหม่นๆ ก็จำป็นผ่อก้อยเหลือ
 ฟัน้องก็จำลิ้มเมื่อกันป็นญาติคุณนี้อยู่ “

หมายความว่า ทุกคนอยากได้กำลังใจ อยากเห็นหน้าญาติพี่น้องเพื่อนฝูงเมื่อเจ็บไข้
 ไม่สบาย เราเป็นญาติก็ต้องไปดูแลช่วยเหลือ การคลอคลุกก็เหมือนกัน เราเป็นญาติก็ต้องไปเยี่ยม
 เยือน ชื่อของไปให้ เช่น เสื้อผ้า เครื่องใช้สำหรับเด็ก หรือบางคนที่มีเงินก็จะให้เงินให้ทอง ถ้าไม่มีเงิน
 ผู้ใหญ่ก็ให้ศีลให้พร ...คนที่ไม่ไปเยี่ยมก็มีบ้างแต่เขาก็คงมีเหตุจำเป็น...ติดธุระ...ไม่ไปเยี่ยมแต่อาจ
 ถามข่าวคราวหรืออาจไปเยี่ยมในโอกาสอื่น ๆ ...ถ้าไม่ไปเลยก็มีบ้าง แต่จะดูเป็นคนแปลกๆ ในสายตา
 ของญาติเหมือนคนไม่เอาพี่น้อง ถ้าทำอย่างนี้บ่อยๆ ต่อไปญาติก็จะไม่ช่วยเหลือ...หรือถูกลืมไปใน
 หมู่ญาติเหมือนไม่มีญาติคนนี้อยู่

นอกจากนี้เมื่อกลับมาอยู่บ้านแม่กำเดียนจะต้องอยู่เดือน ในช่วงนี้ญาติผู้ใหญ่ (ที่ไม่อยู่บ้าน
 เดียวกัน) จะแสดงความเป็นห่วงแม่กำเดียนโดยการทำอาหารบำรุงสุขภาพมาให้รับประทานสม่ำเสมอ
 ส่วนเครือญาติที่ใกล้ชิดก็จะช่วยเหลือในการดูแลเด็กเกิดใหม่ เช่น การอาบน้ำ ป้อนข้าว เป็นต้น ซึ่ง
 การเกิด จะมีพิธีกรรม การปฏิบัติสะท้อนให้เห็นระบบคิดที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ
 คนแบบเครือญาติที่ยังมีความสัมพันธ์กันแบบใกล้ชิดแน่นแฟ้น คือการเข้าไปมีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆที่
 เกี่ยวกับการเกิด เพื่อแสดงถึงความห่วงใย การให้กำลังใจ การแสดงความปรารถนาดีต่อกัน ร่วมทุกข์
 ร่วมสุข พึ่งพาอาศัยกันและกัน

2) การแต่งงาน

การแต่งงาน เป็นเงื่อนไขปัจจัยที่ทำให้เครือญาติมีการขยายตัวออกไป เรียกว่าเป็น
 ญาติโดยการ “ เกี่ยวดอง ” ทำให้ครอบครัวของทั้งสองฝ่ายเป็นทองแผ่นเดียวกัน พ่อเฒ่าจันทร์
 สมควร อายุ 60 ปี ได้เล่าถึงประเพณีการแต่งงานในอดีต ดังนี้คือ การเกี่ยวพาราวีของหนุ่มสาวเริ่ม

จากการที่หนุ่มสาวทั้งที่อยู่หมู่บ้านเดียวกัน และหมู่บ้านใกล้เคียง พบปะกันสม่ำเสมอเมื่อทำนาด้วยกัน การไปทำบุญที่วัด การเที่ยวงานรื่นเริงที่มีการจัดขึ้นในหมู่บ้าน ชอบพอกัน พบปะพูดคุย ก็รักใคร่กัน หรือการอุปการะอุปถัมภ์ ในเวลาพลบค่ำ หลังจากเสร็จจากงานที่ทุ่งนาที่ไร่ ก็จะได้รับประทานอาหาร อาบน้ำแต่งตัวมานั่งพูดคุย หยอกล้อ เกี้ยวพาราสีกัน ผู้หญิงในสมัยก่อนจะทำงานไปด้วย เช่น การกรอผ้า การปั่นด้าย ที่จะใช้ในการทอผ้า เป็นต้น เมื่อสนิทสนม รักใคร่ชอบพอกันจึงพูดคุยตกลงปลงใจก็จะบอกกล่าวให้ญาติผู้ใหญ่ พ่อเฒ่า แม่เฒ่า ไปพูดจาทบทวนสู่ขอ ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายหญิงจะถามความสมัครใจเสียก่อน เมื่อฝ่ายหญิงตกลง ก็กำหนดฤกษ์ยามเป็นที่เรียบร้อย แล้ว ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายผู้หญิง จะไปขอเจ้าบ่าวฝ่ายชายมาทำพิธีแต่งงาน จึงตกลงเรื่องค่าสินสอดซึ่งจะต้องเตรียมสิ่งของมามอบแก่ฝ่ายหญิง คือ “ ซ้อนกาบ แวนเลา เต้าน้ำนม อมข้าวม่า ”

ซ้อนกาบ หมายถึง ซ้อน 1 คัน แวนเลา หมายถึง ปิ่นปักผม เต้าน้ำนม หมายถึง ค่าน้ำนม และอมข้าวม่าหมายถึง ค่าเลี้ยงดู ค่าน้ำนมจะคิดเป็นเงิน 12 บาท ส่วนค่าเลี้ยงดูแล้วแต่ทั้งสองฝ่ายจะตกลงกันเอง สิ่งของนอกจากนี้เช่น เหล้า 1 ไห หมาก 10 ห้ว พ่อจารย์ยอด แสงงาม พูดถึงเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า “ บางครอบครัว ก็จะนำเพียงดอกไม้ ฐูปเทียน และเงินอีกเล็กน้อยติดตัวไปเป็นค่าน้ำนมอมข้าวม่าเท่านั้นก็ได้ ” จากนั้นหาวันฤกษ์ดีเป็นวันแต่งงาน แม่เฒ่าคำเสา ไชยลังการเล่าว่า “ ในสมัยก่อน เจ้าบ่าวจะใส่กางเกง 3 ดอก (3 ตะเข็บ) คล้ายกางเกงขาก๊วยแต่สั้นแค่หัวเข่า ใส่เสื้อผ้าฮ้าง แล้วสะพายดาบ ส่วนเจ้าสาวจะแต่งชุดลื้อ คือใส่เสื้อปัก ชิ้นลื้อ ไม่มีการจดทะเบียนสมรสการหรือจัดงานเลี้ยงเหมือนสมัยนี้ แต่มีการรับประทานอาหารด้วยกันในครอบครัวของทั้งสองฝ่ายเท่านั้น

ก่อนวันแต่งงานจะต้องทำ “ สวยดอกไม้ ” (กรวยใบตองใส่ดอกไม้) ไปบอกกล่าวเลี้ยงผีปู่ย่า ของตนเองเสียก่อน ธรรมเนียมการบอกกล่าวผีปู่ย่า หรือ เทวดาเฮิน ยังมีทุกครอบครัว คือพ่อแม่ของฝ่ายชาย จะทำสวย (กรวย) 2 สวย ดอกไม้ ฐูปเทียน เอาไปให้พ่อแม่ฝ่ายหญิง ในตอนเช้าเท่านั้น แล้วพ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็จะไปบอก “ เทวดาเฮิน ” ของตนเองพอวันรุ่งขึ้นฝ่ายหญิงก็ปฏิบัติอย่างเดียวกับฝ่ายชาย เรียกกันว่า เป็นการไหว้ผี เป็นการบอกให้ผีรู้ว่าต่อไปจะมีคนมาอยู่เป็นสมาชิกใหม่ของบ้านอีกคนหนึ่ง ให้ผีมารับไว้เป็นลูกหลานคอยคุ้มครองปกป้องรักษา เพื่อเป็นกำลังใจให้อุ่นใจ ไม่ให้ทำอันตรายใดใด มีสิ่งของที่เรียกว่าเครื่องประกอบพิธีกรรม คือ ไก่ 1 คู่ ของฝ่ายหญิง 1 ตัว ของฝ่าย 1 ตัว ข้าว 1 ปั้น กล้วย 1 ลูก เทียน 1 คู่ เงิน 1 บาท อาหารคาวหวานที่เตรียมไว้ ซึ่งแม่เฒ่าแสงยอด ไชยลังการ อายุ 52 ปี บอกว่า “ ถ้าทำอะไรตามฮีต ตามฮอย จะทำให้ชีวิตการครองเรือนราบรื่นมีความสุข ผีปู่ย่า ช่วยปกป้องรักษา ” ในวันแต่งงานฝ่ายชายก็

จะเก็บเสื้อผ้า สิ่งของที่จำเป็นใส่ในถุงย่ามผ้าขาวม้ามัดสี่มุม มีญาติผู้ใหญ่ที่สนิทสนมกันมากมาส่งที่บ้านฝ่ายหญิง ให้ศีลให้พร และให้ข้อคิดเตือนใจในวันแต่งงาน ว่าการใช้ชีวิตคู่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ให้อภัยกัน เมื่อญาติผู้ใหญ่ให้ศีลให้พรเป็นอันเสร็จพิธี ไม่มีพิธีการที่ยุ่งยากซับซ้อน ไม่มีงานเลี้ยง หรือพิธีทางศาสนา พ่อจารย์ยอด แสงงาม ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในเรื่องนี้ว่า “ ตามฮีตประเพณีเดิม ลูกเขยจะอาศัยอยู่กับพ่อตา แม่ยายสามปี แล้วจึงพาลูกสะใภ้กลับคืนไปอยู่เรือนพ่อแม่สามปี อีกสามปี เรียกว่า “ สามปีไป สามปีปอก ” ก่อนลงจากเรือนทำพิธีบอกเทวดาเรือน เพื่อไปอยู่กับพ่อแม่สามปี จึงปลูกเรือนหลังใหม่ ในการแยกสร้างครอบครัว โดยการสร้างบ้านใหม่นี้ จะก่อสร้างในบริเวณเดียวกันกับบ้านพ่อแม่ ส่วนจะสร้างที่บ้านพ่อแม่ฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงนั้นก็แล้วแต่ความเหมาะสมในเรื่องสถานที่และความเห็นพ้องร่วมกันของพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย ส่วนผู้ที่สืบทอดมรดก ได้มรดกบ้านและที่ดินของพ่อแม่ “ แตนเฮิน ” คือลูกสาวคนเล็ก เมื่อแต่งงานแล้วจะอยู่รวมกับพ่อแม่ตลอดไป ดังนั้นจึงเป็นคนที่ได้รับมรดกจากพ่อแม่ อันเป็นทรัพย์สินสมบัติที่ได้พิเศษมากกว่าพี่น้องคนอื่น ซึ่งมักจะเรียกกันว่า “ ลูกหล้า ครัวฮอม ” หมายถึง สิ่งของ ทรัพย์สินจะรวมกันให้ลูกคนสุดท้าย

สำหรับในเรื่องนี้ พ่อกำนันสง่า ชุมธิ ได้แสดงทัศนะเรื่อง ลูกหล้า ครัวฮอม ว่า การที่มรดกที่ดินมักตกทอดทางลูกผู้หญิงของครอบครัว เนื่องจากเหตุผลหลายอย่าง เช่น ลูกชายอาจจะแต่งงานออกไปก่อนและมักจะไปอยู่กับฝ่ายหญิง จึงสละหรือขายที่ดินให้แก่พี่สาวหรือน้องสาวที่อยู่ใกล้กับที่ดินมากกว่านั่นเอง นางแก้ว ชุมธิ ภรรยาของพ่อกำนันสง่า ได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมว่า ลูกผู้หญิงคนสุดท้ายมักแต่งงานล่าช้ากว่าผู้เป็นพี่ๆ แท้ที่จริงแล้วลูกสาวก็จะได้เลี้ยงดู พ่อแม่ ยามเจ็บไข้ได้ป่วยและในยามแก่เฒ่า

การแต่งงานของชาวบ้านโละะ ปัจจุบัน จะแตกต่างจากพิธีการแต่งงานแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อ กล่าวคือจะเป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานระหว่างประเพณีการแต่งงานของทางภาคกลางกับภาคเหนือ จะมีเฉพาะพิธีสู่ขอ การกำหนดฤกษ์ยาม และธรรมเนียมการบอกผีปู่ย่า หรือเทวดาเฮินเท่านั้นที่ยังคงปฏิบัติเหมือนแบบดั้งเดิมทุกขั้นตอนและทุกครอบครัวในชุมชนบ้านโละะ สำหรับพิธีสู่ขอและหมั้นซึ่งจะกระทำในพิธีวันแต่ง อาจทำในช่วงเช้าของวันแต่ง หรือทำพิธีสู่ขอและหมั้นแล้วทำพิธีแต่งต่อเนื่องกันไปเลย

พิธีแต่งงานในปัจจุบันนิยมแต่งงานกันในเดือนคู่ อาจเป็นเดือนยี่ เดือนสี่ เดือนหก ส่วนเดือนแปด ไม่นิยมแต่ง เพราะเป็นช่วงเทศกาลเข้าพรรษา คนเฒ่า คนแก่ถือ ดังนั้นถ้าอยากแต่งงานจริงๆ ก็ต้องแต่งก่อนเข้าพรรษา ส่วนเดือนสิบสองเป็นเลขคู่เหมือนกัน แต่ไม่นิยม เพราะถือว่าเป็น

เดือนที่สัตว์ผสมพันธุ์กัน แต่ส่วนมากเลี้ยงไปเดือนเก้า เพราะเชื่อว่าเลขเก้าเป็นเลขดี เป็นเลขมงคล ทำให้เกิดความก้าวหน้าในชีวิตการแต่งงาน ความจริงแล้วคำว่า " เก้า " เป็นคำพ้องเสียงกับคำว่า " ก้าว " นั่นเอง

พิธีแต่งงานเริ่มจากเจ้าบ่าวจะนำญาติผู้ใหญ่ของตน พร้อมด้วยเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกัน มาพร้อมด้วยขบวนขันหมากและ สิ้นสวดทองหมั้น แห่ขบวนมาที่บ้านฝ่ายเจ้าสาว เมื่อถึงบ้าน เจ้าสาว ก็จะมีญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าสาวมาต้อนรับ มีการททายตัวเจ้าสาวว่าใช่คนนี้หรือไม่ เมื่อเจ้าสาว ตัวจริงออกมาเชิญเจ้าบ่าว ก็จะให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวจับมือกันโดยให้ฝ่ายหญิงเอามือไว้ข้างล่าง ฝ่ายชาย ไขว้ข้อมือเข้าไปในบ้าน เพื่อนเจ้าสาวจะนำเข็มขัด เงิน ทอง มากั้นประตู ฝ่ายชายจะต้อง จ่ายค่าผ่านประตู ซึ่งเจ้าบ่าวจะเตรียมใส่ซองมาให้ จึงจะปล่อยให้เข้าประตูมาได้ และเข้ามานั่งใน สถานที่ทำพิธีที่เตรียมไว้ต่อหน้าญาติผู้ใหญ่และพ่อบุญญาผู้ประกอบพิธี จากนั้นก็จะทำพิธีสู่ขอโดยให้ ญาติผู้ใหญ่ฝ่ายชายเจรจาสู่ขอ พิธีสู่ขอใช้ขันห้า มีดอกไม้และธูป ห้าคู่ หมาก พลู บุหรี่ โดยผู้หญิง นั่งทางซ้ายผู้ชายนั่งทางขวา ฝ่ายเจ้าบ่าวก็จะมอบสินสอดทองหมั้นให้แก่ฝ่ายหญิง และกราบพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย และเริ่มพิธีแต่งงาน จะเริ่มด้วยการสูขวัญ และมัดมือปิ่นพร จากนั้นก็จะ เป็นการเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานทั้งสองฝ่าย

พิธีแต่งงานในสมัยก่อนจะทำได้ง่าย ๆ ในหมู่ญาติ ไม่ได้บอกแขกหรือเลี้ยงใหญ่โตเหมือน ปัจจุบัน การแต่งงานจะเน้นที่การไหว้ผี บอกกล่าวเทวดาเรือน ซึ่งจะละเอียดไม่ได้ ส่วนในปัจจุบันการ แต่งงานจะผสมผสานพิธีกรรมของภาคกลางเข้าไปด้วย มีพิธีกรรมหลายขั้นตอน เช่น การสู่ขอ การหมั้น และแต่ง นอกจากนี้ยังจัดงานเลี้ยงแขกใหญ่โต ค่านิยมในการแต่งงานเปลี่ยนจากสมัย ก่อนที่จัดขึ้นเพื่อให้เครือญาติทราบว่าจะออกเรือนเท่านั้น แต่ในปัจจุบันการแต่งงานเป็นเรื่อง หน้าตาของผู้หญิงหรือเจ้าภาพ การจัดงานแต่งงานใหญ่โตเชิญแขกมากมายจะได้รับการยกย่อง มีหน้ามีตาในสังคม ในทางตรงกันข้ามถ้าแต่งแบบเจียม ๆ จะถูกนิทว่าร้ายจากสังคม งานแต่งงาน ในปัจจุบันจึงมีผู้ไปร่วมงานมากมายทั้งเครือญาติและไม่ใช่เครือญาติ

ผู้วิจัยมีโอกาสเข้าร่วมในงานแต่งงานลูกสาวของนางแก้ว แสงงาม ซึ่งได้เชิญคณะครูใน โรงเรียนไปร่วมงาน พบว่าพิธีการแต่งงานของชุมชนบ้านโละจะแบ่งเป็น 3 วันด้วยกัน คือ " วันดา " คือ วันเตรียมงาน วันแต่ง และวันล้างผาม หมายถึงวันเก็บกวาด ส่งคืนสิ่งของที่ยืมมาใช้ในงาน

ในวันดาที่บ้านเจ้าสาว ผู้ที่ไปร่วมงานจะเป็นญาติผู้หญิงผู้ชาย และเพื่อนบ้าน ผู้หญิงจะทำ หน้าที่ของผู้หญิงคล้ายกับในงานอื่นๆ เช่น การจัดทำดอกไม้ การจัดทำอาหาร การตกแต่งสถานที่

บายศรีสู่ขวัญ ส่วนผู้ชายจะเตรียมสถานที่ สร้างผาม (โรงครัว) ทางเดินที่ จัดโต๊ะ เก้าอี้ พร้อมทั้งติดต่อนหีบขี้ม กลุ่มเยาวชน (เด็กวัยรุ่น) ก็จะมาช่วยในการตกแต่งสถานที่ จัดเตรียมของข้าวสวย ของขวัญ

จากการสังเกตการจัดเตรียมข้าวของในวันดังกล่าวจะได้รับการช่วยเหลือจากญาติและเพื่อนบ้านในชุมชน ซึ่งคนที่มาช่วยก็คือคนที่ได้รับการบอกกล่าวจากเจ้าภาพ ทุกคนที่มาร่วมงานมีท่าทียิ้มแย้มแจ่มใส นางแสง ไชยลังการ กล่าวกับผู้วิจัยว่า

“...ป็นลูกปู้ลูกน้องของเจ้าสาว มาโจยเป็นดาข้าวปลาอาหาร มันมาบอกฮื้อฮู้ละภา “

หมายถึง เป็นญาติผู้พี่ของเจ้าสาว มาช่วยเขาจัดเตรียมเรื่องข้าวปลาอาหาร โดยได้รับการบอกกล่าวจากเจ้าสาว ผู้วิจัยถามว่าถ้าไม่ได้รับการบอกกล่าวจะมาช่วยเหลือหรือไม่ นางแสงกล่าวว่า

“ ถ้าเป็นบอมาบอกก็ดีทำจะต้องก่าน ความโจยเหลือจากเฮา แต่ป็นลิฮั่นแหละ เพราะว่าเฮาป็นญาติกันมีงานจะฮื้อป็นจะฮื้อญาติมาโจยไว้ใจได้โก่คนอื่น คุณบ้านเฮาเบ็งปี้เบ็งน้องก่อนตี้จะไปเบ็งคนอื่น”

หมายถึง กันถ้าไม่บอกแสดงว่าเราไม่ต้องการความช่วยเหลือจากเรา แต่ไม่เป็นอย่างนั้นหรอก เพราะว่าเราเป็นญาติกัน มีงานอย่างนี้เราต้องให้ญาติมาช่วยไว้ใจได้กว่าเป็นคนอื่น คนที่หมู่บ้านเราจะฟังพาดูก่อนที่จะฟังคนอื่น นอกจากนั้นนางสาววิไลวรรณ ไชยลังการ ซึ่งมาร่วมงานแต่งงานเดียวกันกล่าวว่า

“ แม่ให้มาช่วยงานที่เฮา เพราะแม่ไปสวนวันแต่งแม่จะมาช่วยงาน ...ช่วยเขาทำดอกไม้ วิกซ์ของที่ขาดเหลือช่วยเท่าที่สามารถทำได้... ไม่มาไม่ได้มีงานอย่างนี้ญาติคนอื่นเขามากันทุกบ้าน ถ้าไม่ไปช่วยเขาเมื่อถึงคราวเรา มีงานบ้างใครจะมาช่วยละ “

ส่วนวันดา ที่บ้านเจ้าบ่าว นางแสงอ่อน ไชยลังการ บอกว่าจะมีการจัดเตรียมสดาขวัญ (บายศรี) จัดเตรียมพานขันหมาก ทองหมั้น ของกำนัล อุปกรณ์ในการแห่ขันหมาก ซึ่งในการจัดเตรียมสิ่งของต่างๆนี้จะได้รับความช่วยเหลือจากญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายเจ้าบ่าวที่ใกล้ชิด และเป็นผู้อาวุโสฝ่าย

หญิง เนื่องจากเป็นผู้มีความรู้และมีประสบการณ์ ซึ่งเจ้าบ่าวหรือพ่อแม่จะต้องไปบอกกล่าวให้ญาติ เหล่านี้ได้ทราบจึงจะมาช่วยงานดังกล่าวถ้าไม่ได้รับการเชิญก็จะละเว้นไม่มาร่วมงาน ด้วยเหตุผลที่ว่า งานแต่งงานเป็นงานที่มีการเตรียมการล่วงหน้า การบอกกล่าวเป็นการให้เกียรติ ถ้าไม่บอกก็ถือว่าไม่ ให้ความสำคัญเคารพนับถือ และการมาช่วยงานแต่งงานของญาติทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวเป็น การแสดงออกถึงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเครือญาติที่เกี่ยวข้องซึ่งพหุภาคัยกัน การมาร่วมงานแต่งงาน ของญาตินั้นทุกคนจะมาด้วยความยินดี โดยคิดว่าจะมาแบ่งเบามาระของเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ช่วยจัด เตรียมสิ่งของต่างๆ และหวังว่าในโอกาสต่อไปจะได้รับการช่วยเหลืออย่างนั้นบ้าง

นางแสงอ่อน ไชยลังการ กล่าวเพิ่มเติมว่า เจ้าสาวเป็นญาติสนิทคุ้นเคยและเคย ช่วยเหลือ การงานมาก่อนถ้าไม่ไปช่วยก็จะไม่ดี เป็นคนที่ไม่หน้านับถือ นอกจากนี้ยังกล่าวอีกว่า ไม่ว่าญาติคนใด แต่งงานถ้าได้รับการบอกกล่าวก็จะไปช่วยงานทันที จะไม่ไปก็ต่อเมื่อไม่สบายหรือไม่ได้รับการบอก กล่าวเท่านั้น ส่วนนางแก้ว ลือชา กล่าวถึงงานแต่งงานว่า ในหมู่เครือญาติจะรู้กันล่วงหน้าแล้วว่าจะ มีญาติคนใดแต่งงาน เมื่อมีการตกลงวันที่แน่นอนบ่าวสาวหรือพ่อแม่ ทั้งสองฝ่ายก็จะบอกกล่าวงาน มงคลกับญาติอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งในการไปร่วมงานนางแก้วบอกว่า เป็นหน้าที่ของญาติที่จะต้องไป ช่วยเหลือ ร่วมแสดงความยินดี เป็นแม่งานแบ่งเบามาระของครอบครัวเจ้าบ่าวหรือเจ้าสาว ซึ่งเป็น หน้าที่ที่คนเป็นญาติต้องช่วยเหลือกัน เนื่องจากเคยช่วยเหลือกันมาตลอด ญาติที่ผิดกัน(มีเรื่องทะเลาะ เบาะแว้งกัน) เท่านั้นที่จะไม่ไปร่วมงาน

ในวันแต่งงาน จากการพูดคุยกับพ่อแม่เจ้าบ่าวเจ้าสาวเกี่ยวกับการเชิญแขกมาในงาน แต่งงาน ทำให้ทราบว่าแขกที่มาในงานแต่งงานมี 3 กลุ่มคือ กลุ่มแรกพวกแขกผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสเชิญ มาเพื่อร่วมพิธีให้ศีลให้พร และประกอบพิธีแต่งงาน ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งก็เป็นญาติเป็นเพื่อนบ้านที่ รู้จัก มักคุ้นกับพ่อแม่ของเจ้าบ่าวเจ้าสาวซึ่งส่วนมากจะเป็นคนในหมู่บ้านจะมาช่วยงาน และกลุ่มที่ 3 จะ เป็นเพื่อนของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวซึ่งมาแสดงความยินดีกินเลี้ยงกับเจ้าบ่าวเจ้าสาว และทั้งสามกลุ่มก็ จะทำหน้าที่อย่างหนึ่งที่เหมือนกัน คือ มาเป็นสักขีพยานรับรู้ความสัมพันธ์ในการเกี่ยวดองกันของ หนุ่มสาว จากการสังเกตของผู้วิจัย มีการเชิญทั้งญาติและไม่ใช่ว่าญาติ แต่เป็นเพื่อนของทั้งฝ่ายพ่อแม่ เจ้าบ่าวและฝ่ายพ่อแม่เจ้าสาว เพื่อนของเจ้าบ่าวและเพื่อนของเจ้าสาว เพื่อมาร่วมงานเลี้ยง อวยพร ให้แก่คู่บ่าวสาวถือว่าเป็น “ งานใหญ่ ” ของครอบครัวนั้นๆ ในวันแต่งงานญาติของเจ้าสาวจะมาก กว่าฝ่ายเจ้าบ่าว เนื่องจากเป็นสถานที่จัดพิธี ส่วนญาติทางฝ่ายเจ้าบ่าวจะเป็นคนที่สำคัญ เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย รวมทั้งผู้อาวุโสและเพื่อนสนิทเท่านั้นเนื่องจากมี ข้อจำกัดในด้านต่างๆ เช่น การเดินทาง ในวันแต่งงานนี้ญาติสนิทของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวก็จะถือว่าเป็นเจ้าภาพร่วมกัน คนหนุ่มสาวจะคอย

ช่วยเหลืออำนวยความสะดวกแก่แขกผู้มาร่วมงาน แทนเจ้าบ่าวเจ้าสาว เช่น การดูแลเลี้ยงแขก การต้อนรับ ส่วนญาติผู้ใหญ่ที่อาวุโสก็จะให้ศีลให้พร มัดมือ มอบเงินทองของขวัญแก่บ่าวสาว เพื่อเป็นสิริมงคลในวันแต่งงาน

ในชุมชนบ้านโละ ธรรมเนียมการแจกบัตรเชิญแขกให้มาร่วมในพิธีแต่งงานยังไม่ค่อยแพร่หลายนัก มักจะมีเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะดี หรือเป็นผู้นำของหมู่บ้านเท่านั้น จะใช้วิธีการบอกกล่าวจากเจ้าบ่าว เจ้าสาว และจากญาติผู้ใหญ่ของเจ้าภาพเอง การแต่งงานเป็นการเริ่มต้นของความสัมพันธ์ของตระกูลสองตระกูลที่ไม่เป็นเครือญาติให้เข้ามาเป็นเครือญาติกัน โดยคู่บ่าวสาวจะเป็นตัวเชื่อมโยง การแต่งงานเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์แบบเครือญาติให้ขยายออกไปเรื่อยๆ ตามคำกล่าวโบราณที่เรียกว่า “เป็นทองแผ่นเดียวกัน”

วันล้างผาม หรือวันเก็บกวาดครัว ในวันนี้จะทำหลังพิธีแต่งงานแล้วเสร็จ 1 วัน ญาติ พี่น้อง ทั้งหญิงและชายของเจ้าบ่าวเจ้าสาว ส่วนมากจะเป็นฝ่ายเจ้าสาว จะช่วยกันคนละไม้ละมือในการช่วยเก็บกวาด ขำระล้างเครื่องใช้ต่างๆ ที่หยิบยืมมาก็เอาไปส่งคืน หน้าทีล้างเก็บกวาดจะเป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิง ส่วนการรื้อถอนสิ่งก่อสร้าง เช่น ผาม หรือเต็นท์ เก็บโต๊ะเก้าอี้ส่งคืนจะเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย

การแต่งงานเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนสองตระกูลให้มาเป็นเครือญาติกัน หรือบางครั้งเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในระดับหมู่บ้าน เพราะต่อไปในภายภาคหน้า ลูกที่เกิดมาจะเป็นเชื้อสายของญาติทั้งสองฝ่าย พ่อจารย์ยอด แสงงาม บอกว่าการไปร่วมงาน ทั้งงานโคกงานบุญ ถือว่าเป็นธรรมเนียมที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ดั้งเดิม การไปร่วมงานถือว่าได้บุญได้กุศล ได้ช่วยเหลือกันทำงาน ได้พูดคุยแลกเปลี่ยน สอบถามทุกข์สุขกัน การไปร่วมงานแต่งงานของญาติพี่น้องจะทำให้ได้พบปะญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลกันเนื่องจากการเดินทางไปประกอบอาชีพ หรือย้ายที่อยู่ ได้พบปะพูดคุยถามไถ่ทุกข์สุขกัน ได้แนะนำญาติพี่น้องให้รู้จัก คำนึงกัน เพื่อจะได้พึ่งพาอาศัยกันในภายภาคหน้า นอกจากนี้การไปงานแต่งงานจะได้มีโอกาส รู้จักญาติของแต่ละฝ่ายเป็นการทำความรู้จักมักคุ้น บางครั้งหนุ่มสาวที่แต่งงานกันอยู่คนละ หมู่บ้านญาติแต่ละฝ่ายจะไม่เคยรู้จักมาก่อน การไปร่วมงานแต่งงานจึงเป็นการแสดงออกของระบบคิดของคนให้ความสำคัญเรื่องความสัมพันธ์กัน เช่น การนับถือผู้อาวุโส เรื่องการช่วยเหลือ การพึ่งพาอาศัย การรักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

3) การตาย

งานศพ เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ของคนกับคน แบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น การไปร่วมงานศพเป็นการแสดงออกถึงความรัก ความเคารพ ความอาลัยแก่ ผู้ตาย และให้เกียรติทั้งต่อผู้ตายและเจ้าภาพ งานศพจึงเป็นความเศร้าโศกเสียใจอย่างลึกซึ้งของกลุ่มญาติ และเป็นเรื่องใหญ่ เครือญาติและเพื่อนบ้านจึงต้องให้ความช่วยเหลือในการปลอบโยนให้คลายความโศกเศร้าและช่วยเหลือในด้านข้าวของและแรงงานทุกอย่าง พิธีกรรมที่แสดงให้ เห็นถึง ความรักใคร่กลมเกลียว และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของญาติ การเห็นอกเห็นใจและการพึ่งพาอาศัยในยามทุกข์ร้อน นอกจากนี้งานศพที่เต็มไปด้วยญาติพี่น้องหลายฝ่ายมาร่วมงานแสดงให้เห็นถึงความมั่นคง ความอุ่นที่ญาติมอบให้แก่กัน ก่อให้เกิดความมั่นคงและความ ปลอดภัยในการดำเนินชีวิต ผู้จะคิดร้ายก็จะไม่กล้าเนื่องจากการมีเครือญาติที่แน่นแฟ้นเป็นสิ่งที่น่าเกรงขาม เป็นสิ่งปกป้องคุ้มครองด้วย

พ่อจารย์ยอด แสงงาม ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า พิธีกรรมการทำศพสมัยก่อนจะมีธรรมเนียมนิยมปฏิบัติกันด้วยการฝังหรือเผาในวันเดียว ถ้าญาติพี่น้องจะเก็บศพไว้ที่บ้านจะนำไม้กระดานมาประกอบเป็นโลง ถ้าไม่มีไม้ก็จะใช้เสื่อที่ขัดดีขาวมาห่อพันศพ ผูกด้วยฝ้ายให้แน่นแล้วจึงนำไปฝังหรือเผา

ปัจจุบันพิธีศพจะใช้การเผาแทนการฝัง และมีพิธีรดศพ 3 วัน 5 วัน 7 วัน โดยนิมนต์พระ 5 รูปมาทำพิธีเทศน์ และสวดอภิธรรมในตอนกลางคืน ในการจัดสถานที่จัดตั้งศพต้องจัดโต๊ะเครื่องบูชาพระพุทธรูปและอาสนะสงฆ์ไว้ด้วยหน้าหีบศพต้องมีเครื่องบูชาเครื่อง 5 คือกรวยดอกไม้ 3 กรวย รูป 1 ดอก เทียน 1 ดอกกรวมเป็น 5 ดอก เมื่อศพยังอยู่บ้าน ญาติที่สนิทจะต้องจัดอาหารและน้ำมาตั้งไว้ข้างโลงศพวันละ 3 มื้อ แล้วเคาะโลงเป็นการบอกให้ศพมารับเอาอาหารทุกครั้งไป การเทศน์ การสวดอภิธรรมจะกระทำทุกคืน หรือให้ครบอย่างน้อย 3 คืน

งานศพเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนทั้งแบบเป็นเครือญาติและไม่ใช่เครือญาติ เมื่อมีการตายในหมู่บ้านลิ๊ะ ญาติผู้ตายจะแจ้งให้กำนันทราบเพื่อบอกข่าวการตาย โดยการใช้ “ก้องเอ็น” ซึ่งหมายถึงการกระจายเสียงของหมู่บ้าน ให้ชาวบ้านไปเผ้าไปเยี่ยมกันเพื่อจะได้อยู่เป็นเพื่อนและให้กำลังใจแก่เจ้าภาพให้คลายทุกข์โศกบ้านละ 1 คน โดยมีการจัดตั้งกลุ่มเป็นหมวดตามการแบ่งเขตของหมู่บ้านหมุนเวียนกันไปทุกคืนจนกระทั่งถึง วันเผา เพื่อไปนอนเป็นเพื่อนเจ้าของบ้านที่มีงานศพ ซึ่งเหตุผลที่ทำอย่างนี้พ่อจารย์ยอด แสงงามบอกว่า

“เฮาป็นคนบ้านเดวกันเมินกับดั่งป็นปีป็นน้องกัน ถ้าเว้นบ่ปอกจะตัด “

หมายถึงว่าการเป็นเพื่อนบ้านกันเหมือนพี่น้องกันต้องไปช่วยถ้าไม่ไปจะถูกตัดออกจากกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน หรือจะต้องเสียค่าปรับคนละ 60 บาท ซึ่งกฎเกณฑ์นี้เป็นข้อตกลงจากการประชุมใหญ่ของหมู่บ้าน และทุกคนก็ปฏิบัติตาม เนื่องการตายเป็นการสูญเสีย ทำให้เกิดความเศร้าโศกในหมู่เครือญาติ และทุกคนที่รู้จักมักคุ้นหรือใกล้ชิด กับผู้ตายหรือกับบุคคลในครอบครัวนั้นจะต้องไปร่วมงานศพ โดยที่ญาติของผู้ตายไม่จำเป็นต้องไปบอกกล่าวเหมือนกับพิธีกรรมอื่น ๆ พ่อจารย์ยอด แสงงาม บอกว่างานศพเป็นงานที่เกิดขึ้นกะทันหันและน่าเห็นใจเจ้าภาพมาก เจ้าภาพก็วุ่นวายและเศร้าโศก ไม่ต้องรอให้เขามาบอก เมื่อรู้ข่าวก็ต้องไปร่วมงาน ไม่ไปก็เป็นคนเล้งน้ำใจใช้ไม่ได้

อย่างไรก็ตามในการสัมภาษณ์ถึงเหตุผลของการไปร่วมงานศพญาติของคนในหมู่บ้านลิ๊ะ แม้หลายคนจะกล่าวถึงเหตุผลที่แตกต่างกัน เช่น แม่กำนัน กล่าวว่า

“ งานตาย ถึงบอใจพี่น้องกัน แต่ก็ป็นคนในหมู่บ้านเดว
กันก็ต้องไปจะต้องไปนอนบ้านศพด้วยเดย ป็นการฮื้อกำลัง
ใจพี่น้องคุณตาย ข้าว่าป็นพี่น้องกันยังต้องไป ตอนป็นคุณ
เกยโงยเหลือเบ็งกัน ”

หมายถึง งานศพแม้ไม่ใช่ญาติแต่เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันก็ต้องไป จะต้องไปนอนบ้านศพด้วย เพื่อเป็นการให้กำลังใจเจ้าภาพ ถ้าเป็นญาติก็ยิ่งต้องไปเพราะผู้ตายเป็นผู้มีพระคุณ ตอนที่ชีวิตอยู่เคยช่วยเหลือพึ่งพากันมา ส่วนนางปราง บอกว่า

“ ไปเฟอโงยงานบ้านศพบ้านชากะปะเร้ง ไปดาของกิน
ดาโคในงาน ละก่อเสศพ จะปล่อยฮื้อเยะคุณเดวไปได้ดีแด
เขายังหน้ามอยหน้าหมองตีมีคุณเส ต้องโงยป็นหูป็นตา ”

หมายถึง ไปเพื่อช่วยงานบ้านศพในเรื่องต่างๆ เช่น การจัดเตรียมอาหาร การจัดการกับศพ และดำเนินพิธีกรรม ซึ่งจะปล่อยให้ทำคนเดียวไม่ได้ต้องไปช่วย เนื่องจากเขายังเศร้าโศก ในการสูญเสีย ต้องไปช่วยเป็นหูเป็นตา ส่วนนายทา ให้ความเห็นในเรื่องนี้ว่า การไปงานศพก็เพื่อเพื่อตอบแทนบุญคุณของผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย และเป็นการช่วยเหลือกันในหมู่ญาติ ถ้าไม่ไปช่วยเหลือกันในงานศพ ญาติพี่น้องก็จะไม่พอใจ และจะไม่คบหา ทำให้เป็นคนไม่มีพรรคมีพวก เป็นคนที่แปลก

ประหลาดของหมู่บ้าน นายทา อธิบายถึงข้อเสียของการไม่มีพรรคพวกว่า คนไม่เอาญาติพี่น้อง ไม่เอาพรรคพวกจะทำอะไรก็ลำบากเนื่องจากขาดการช่วยเหลือสนับสนุน งานบางอย่างใหญ่โตเกินที่จะทำคนเดียวได้

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าเมื่อมีงานศพ ญาติทั้งหญิงและชายจะไปช่วยงานกันโดยแบ่งงานกันทำตามความถนัด ญาติผู้หญิงในตอนกลางวันตั้งแต่ตั้งศพจะไปช่วยในการเก็บกวาดบ้าน จัดดอกไม้ตกแต่งโลงศพ ประกอบอาหารการกิน ช่วยกันวางแผนเรื่องการทำอาหารในวันก่อนเผา ในตอนกลางคืนที่มีการสวดศพ ผู้หญิงจะมีหน้าที่บริการน้ำของขบเคี้ยว เมี่ยง บุหรี่ มาบริการให้กับแขกที่มาในงาน ส่วนผู้ชายจะทำงานที่เป็นแรงงาน เช่น งานก่อสร้างปะรำ กางเต็นท์ จัดโต๊ะ จัดเก้าอี้ เตรียมไฟฟ้า จัดหาน้ำ หาเครื่องเสียง ประทัด ไปบอกกล่าวญาติที่อยู่ห่างไกลหรือยังไม่ว่าง ในตอนกลางคืนญาติผู้ชายก็จะไปรับ-ส่งพระมาสวดอภิธรรมทุกวัน และดำเนินการสวดศพ นอกจากนี้ผู้ชายค้างคืนที่บ้านศพ เพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ ในวันก่อนที่จะเผาศพ 1 วัน ผู้ชายจะมีหน้าที่ในการฆ่าวัว ฆ่าควายเพื่อนำไปประกอบอาหารเพื่อเลี้ยงแขกในวันสุดท้าย นอกจากนี้ผู้ชายจะเป็นคนนำศพลงจากเรือนก่อนวันเผา 1 วัน และช่วยกันนำศพไปเผา

การเผาศพของบ้านโละจะเผาที่ป่าช้า ซึ่งจะมีการเตรียมสถานที่เตรียมหาไม้หาหิ้ว (ฟืน) เพื่อใช้ในการเผา นอกจากนี้จะต้องจัดเตรียมที่เผาศพปิดกวาดแผ้วถางให้อยู่ในสภาพที่ เรียบร้อยจากการสัมภาษณ์คนในหมู่บ้านบอกว่าผู้ที่ทำหน้าที่นี้ส่วนมากจะเป็นผู้ชายที่เป็นทั้งญาติและไม่ใช่วญาติของผู้ตาย เมื่อได้หิ้วได้ไม้จะทำพิธีก่อเมรุคือการวางหิ้วเป็นชั้นๆ ตามจำนวนของเดือนที่ตาย เช่น ตายเดือนเกี๋ยง (เดือนหนึ่ง) ก็จะก่อหิ้ว 1 ชั้น ตายในเดือน 6 ก็หกชั้น เป็นต้น ในการหาฟืนมาเพื่อประกอบพิธีเผาศพนี้สมาชิกในชุมชนทุกครั้งเรือนจะนำฟืนไปช่วยในงานศพครัวเรือนละ 5 ดุ้น (ขึ้น) เพราะเป็นข้อตกลงที่ชุมชนได้ข้อตกลงนี้จากการประชุมใหญ่ของหมู่บ้าน ให้เห็นถึงความสำคัญของการนำฟืนไปช่วยในงานศพทั้งที่เป็นญาติและเป็นเพื่อนบ้านกัน เพราะในการใช้ฟืนในงานศพนี้จำเป็นต้องใช้เป็นจำนวนมาก ทั้งการทำเชื้อเพลิงเพื่อประกอบอาหาร และการนำเชื้อเพลิงในพิธีกรรมเผาศพ

ในการแห่ศพไปเผาจะต้องให้เขยเก๊า (เขยใหญ่) เป็นผู้ย่นหน้าขบวนที่แห่ และเป็นผู้ไปบอกกล่าวผีเจ้าที่ป่าช้าว่าจะมีคนมาใหม่ให้คนเก่าแบ่งข้าวแบ่งน้ำให้กินด้วย การเผาศพจะมีพิธีจุดเพลิงและสวดอภิธรรมบังสุกุล ปัจจุบันนี้ใช้การจุดบังไฟในการเผาศพเมื่อทำพิธีเสร็จเขยเก๊าจะเป็นคนสุดท้ายที่กลับออกมาจากป่าช้า และเอาบุง (ตะกร้าไม้) บรรจุใส่ผ้าเก่าๆ ผืนเป็นที่จุดไฟและใส่ขี้เถ้าที่เตรียมมาจากบ้านทำพิธีติด (ปิด) หนทางผีไม่ให้กลับบ้านไปด้วยแล้วจุดไฟผ้าที่ผืนวางลงบนขี้เถ้าเป็นอันเสร็จพิธี

แม้เหตุผลการไปร่วมงานศพจะมีเหตุผลที่ต่างกั่กันดังกล่าวแต่โดยแก่นแท้แล้ว การเข้าร่วมพิธีกรรมศพในหมู่เครือญาติสะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าการให้ความเคารพระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก คุณค่าเรื่องความกตัญญู ความรักใคร่กลมเกลียวในหมู่เครือญาติ ร่วมทุกข์ร่วมสุข ในหมู่เครือญาติ การไปร่วมงานศพเป็นการช่วยเหลือพึ่งพาเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แสดงถึงการการอยู่ร่วมกันในสังคม ต้องช่วยเหลือพึ่งพากันได้ในยามยาก พิธีงานศพและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคนตายเป็นจึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและระบบคิดของคนในชุมชนนั้นๆ นั่นเอง

4) การประกอบอาชีพ

หมู่บ้านโละมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขา มีสภาพอุดมสมบูรณ์ปรากฏให้เห็นอยู่ชัดเจน เหมาะแก่การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยึดอาชีพนี้ในการเลี้ยงชีพ พืชผลที่ปลูกกันมากคือ ข้าวโพด ชิง หอมหัวใหญ่ ส้มโอ ส้มเขียวหวาน นอกจากนี้การเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ หมู วัว ควาย

อาชีพทำเกษตรเป็นกิจกรรมที่สะท้อนระบบคิดของคนที่มีความสัมพันธ์กันแบบ เครือญาติ ที่รักใคร่กลมเกลียวกัน ช่วยเหลือกัน แนะนำความรู้ใหม่ ช่วยเหลือเรื่องทุนรอนในการประกอบอาชีพ และช่วยเหลือในด้านแรงงาน เพราะเครือญาติเป็นหน่วยการผลิตและถ่ายทอดที่สำคัญที่สุด แม่ขัด แสงงาม เล่าให้ฟังว่า

“ที่บ้านโละลงมาโละ เมื่อก่อนเคยเยะนาปลูกไธ่ เมื่อกัน
คุณอื่นแต่เมื่อนี้มี ชุมธิ เมพอกำแนน ซึ่งป็นลูกปู้ลูกน้อง
กัน ปลูกมาโละ ได้ผุ่ดี ก่อเลยใจนโละปลูกเตย เฮาบมีเงิน
ทุนก่อยเหลือ หากล้ามาโละมาฮื้อ เร็งโรค เร็งแมงได้เขาป็น
คุณจัดก้านตึง พอถึงมะเดื่อนี้ ออกผุ่แก่ใหญ่ก่ไปหาพ่
ก้าคุณกลางมาฮื้อ ป็นบุญของเฮาดีมีป็นองดีเป็งได้”

หมายถึง ที่บ้านปลูกส้มโอ เมื่อก่อนเคยทำนา และปลูกพืชไร่ต่างๆ เหมือนกับชาวบ้านคนอื่น ๆ แต่เมื่อเมื่อนี้มีภรรยาของพ่อกำนัน ซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกันได้ปลูกส้มโอและได้ผลดี จึงมาชักชวนให้เราปลูกด้วย เราไม่มีเงินทุนเขาก็ช่วยเหลือ หาต้นพันธุ์มาให้ มาช่วยแนะนำดูแลโดยให้

ลูกๆ เขาซึ่งมีความรู้มาช่วยด้วยในระยะเริ่มแรก เรื่องเงินทองขาดเหลือ เรื่องบู้ เรื่องโรคพิษ ได้เขาเป็นคนจัดการทั้งนั้น จนถึงตอนนี้เมื่อสัมผัสออกผลเขาก็เป็นธุระหาพ่อค้ามาซื้อ...เป็นบุญของเราที่มีญาติดีอย่างเขา เราพึ่งพาเขาได้ นอกจากนี้แม่ขัด แสงงาม ได้กล่าวถึงความรู้สึกที่มีกับแม่нім ชุมธิ ว่า

“ ตีงเฮา ตีงพ่อขัดนับถือน้ำใจเป็นคะหนาด เป็นใจ
ญาติหมู่คุณ บ่อใจกาเฮา ปันคุณมีน้ำใจ ญาติหมู่คุณอีกเป็น
บ่อเกยขัดถ้าขอฮือใจเยะฮิลังก็แล้วแต่ ”

หมายความว่า นับถือน้ำใจมากเพราะเขาจะช่วยญาติๆ ทุกคนไม่ใช่เฉพาะเรา เป็นคนมีน้ำใจ ญาติทุกคนรักเขาและจะไม่ขัดข้องถ้าเขาขอให้ช่วยทำอะไร

นอกจากนี้พ่อกำนันสง่า ชุมธิ กล่าวถึงการช่วยเหลือแรงงานของเครือญาติว่า เป็นสิ่งที่ปฏิบัติมาช้านาน เมื่อก่อนที่ไม่สามารถจ้างแรงงานได้ และที่บ้านก็ทำนาหลายไร่ ก็ได้ญาติๆ มาช่วยกันคนละไม้ละมือ ลำพังแรงงานในครอบครัวไม่สามารถทำได้ทัน การเป็นญาติกัน มันสำคัญอยู่ที่ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว ช่วยเหลือกันในยามทุกข์ยามยาก ถ้าไม่ช่วยเหลือกันก็คงไม่เรียกว่าเป็นพี่น้องกัน เหมือนคนอื่น

กลุ่มทอผ้า การทอผ้าไทลื้อยังมีการปฏิบัติอยู่ในชุมชนบ้านโละ จากการทอผ้าใช้ในชีวิตประจำวันและต่อมามีการพัฒนาจากการทอผ้าเพื่อใช้สอยมาเป็นการทอเพื่อจำหน่าย จึงเกิดอาชีพการทอผ้าขึ้น ผ้าทอของชาวบ้านโละมีหลากหลายประเภท ทั้งที่เป็นเครื่องนุ่งห่มเครื่องใช้ในครอบครัว เช่น ผ้าโพกหัว ผ้าคาดบ่า ผ้าซิ่น ถุงย่าม ผ้าห่ม ผ้าหลบผ้าหลบ (ผ้าปูที่นอน) ผ้าตุ้ม (ผ้าคลุม) และผ้าที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เช่น ผ้าตุง ผ้าเช็ด แต่จะเป็นในลักษณะการทำในบ้านและวางขายที่หน้าบ้านของตนเองเท่านั้นคือต่างคนต่างทำต่างคนต่างขาย ต่อมา มีการรวมกลุ่มทอผ้าในหมู่เครือญาติซึ่งในการเริ่มตั้งกลุ่มมีการชักชวนญาติพี่น้องใกล้ชิดเข้าร่วมกลุ่มก่อนที่จะชักชวนเพื่อนบ้านใกล้เคียงเข้าร่วมกลุ่มด้วย ทั้งนี้แม่เผ่าที่มีความชำนาญในการทอผ้าจะถ่ายทอดให้ความรู้ วิธีการทอผ้า การย้อมสี เทคนิคลวดลายต่างๆ ให้แก่ผู้ลูกหลานที่ยังทอไม่เป็นหรือที่ทอแล้วยังไม่ชำนาญในลวดลายสำคัญที่ทอได้ยากให้แก่ลูกหลานจนหมดสิ้น โดยไม่คิดค่าตอบแทนใด ๆ การแลกเปลี่ยนแบ่งปันอุปกรณ์ในการทอผ้าก็เช่นกัน จะมีการนำด้ายของตนไปแลกเปลี่ยนในสีที่ไม่มี หรือย้อมสีที่ทอหมดไปทอก่อนก็ได้

ในครอบครัวระบบเกษตรกรรมความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติจะมีความแน่นแฟ้นมาก เนื่องจากมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องทำร่วมกันและอาศัยพึ่งพากันตลอดเวลา ในหมู่บ้านโละมีการปลูกข้าวเหนียว ซึ่งส่วนมากจะปลูกไว้กิน และในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมต้องอาศัย แรงงานเป็นจำนวนมาก การระดมแรงงานที่เรียกว่า “การเอาแสง” ยังมีการปฏิบัติอยู่ในชุมชนบ้านโละ ทั้งในหมู่เครือญาติ และกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มเลี้ยว กลุ่มรวมมิตร กลุ่มสามัคคี เป็นต้น

“ การเอาแสง ” หมายถึงการไปช่วยทำงานงานในลักษณะของการแลกเปลี่ยนแรงงาน ในหมู่เครือญาติเดียวกันจะมีการแลกเปลี่ยนแรงงานในการทำไร่ทำนา การแลกเปลี่ยนแรงงานจะต้องกระทำแลกเปลี่ยนให้ครบตามจำนวนครั้ง กล่าวคือถ้ามีคนมาช่วยงาน 3 ครั้ง ก็จะต้องไปใช้แรงงานกลับคืนคนนั้น 3 ครั้งเป็นการตอบแทนเรียกว่าการใช้แสง ถ้าไม่สามารถไปใช้แรงได้ เช่น ติดธุระจำเป็น หรือป่วยอาจจะต้องจ้างให้คนอื่นไปแทน หรือจะต้องจ่ายเงินค่าแรงที่เขาเคยทำได้

การเอาแสง เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนแบบแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งมีระบบการผลิตแบบเกษตรกรรมเป็นสิ่งกำหนดความสัมพันธ์ แม้ว่าความสัมพันธ์แบบนี้จะมีการแลกเปลี่ยนกันแต่ก็ถือว่าการพึ่งพาช่วยเหลือกันและทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกันคนทั้งที่เป็นเครือญาติและไม่เป็นเครือญาติ ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ความสัมพันธ์แบบเป็นเครือญาติ เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยง และรวมกลุ่มกันตามสายสัมพันธ์ของญาติพี่น้อง ความเป็นเครือญาติกันของคนในชุมชนทำให้ความปกครองกันและกันเป็นไปโดยง่าย ด้วยการให้ความเคารพนับถือญาติผู้ใหญ่ ความผูกพันในการปฏิบัติ ต่อกันในทางที่ดีงาม การสั่งสอน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในกิจกรรมต่างๆ จากการศึกษาพบว่าสมาชิกในชุมชนบ้านโละ ล้วนแล้วแต่เป็นญาติ และเสมือนญาติกัน บรรพบุรุษของคนในชุมชนเป็นตระกูลเดียวกัน ถือว่าเป็นสายเลือดเดียวกัน และมีการเชื่อมโยงเกี่ยวพันในลักษณะของการแต่งงานกับคนในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง ทำให้ความเป็นเครือญาติในแต่ละตระกูลมีความเกี่ยวพันกันสูง จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันโดยการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การช่วยเหลือกันในกิจกรรมต่างๆ ทั้งส่วนตัวและชุมชนโดยเฉพาะการเข้าร่วมในประเพณี พิธีกรรม งานบุญต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน เชื่อว่าการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ นั้น จะได้รับบุญกุศล ตลอดจนได้แสดงออกถึงความมีน้ำใจ ในฐานะเป็นเครือญาติและเป็นสมาชิกในชุมชน สิ่งเหล่านี้เป็นวัฒนธรรมชุมชนถือว่าเป็นสิ่งดีงามอันก่อให้เกิดการปฏิบัติต่อกันในทางที่ดี มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของของคนในชุมชน

ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ในปัจจุบันของชาวบ้านโละเปลี่ยนแปลงไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม วิถีชีวิตที่มีความสะดวกสบายขึ้น ทำให้การช่วยเหลือกันเปลี่ยนแปลงไป เช่น

การเอามือเอาแรงที่เคยจำเป็นมากในการเพาะปลูก แต่เมื่อมีเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่ ก็ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานจากญาติ นอกจากนี้เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานก็จะให้เงินเป็นการตอบแทน ส่วนรูปแบบของความสัมพันธ์ในพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเกิด แต่งงาน และ การตาย ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ยังคงแน่นแฟ้นแต่การแสดงออกในการช่วยเหลือ อาจเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามสถานการณ์ เช่น งานแต่งงานญาติที่อยู่ห่างไกลอาจช่วยเหลือเป็นเงินทองของขวัญแทนการให้แรงงาน เป็นต้น อย่างไรก็ตามความเป็นเครือญาติส่งผลให้สมาชิกในชุมชนอยู่กับแบบ ถ้อยที ถ้อยอาศัย มีความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมกันคิด ร่วมกิจกรรม แก้ปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นเสมือนหนึ่งเป็นปัญหาของครอบครัว

4. ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นเครือญาติ

ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นเครือญาติ เป็นความสัมพันธ์อีกแบบหนึ่งของคนกับคน ซึ่งเป็นการแสดงถึงระบบคิดที่แสดงถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะมนุษย์ไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวในสังคมได้ เนื่องจากการดำเนินชีวิตนั้นมีปัญหาที่ต้องเผชิญมากมาย เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงต้องมีกลุ่ม มีสังคม เพื่อที่จะได้ร่วมมือช่วยเหลือและเผชิญกับปัญหา ต่าง ๆ ด้วยกัน การมีพวกพ้องทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างอบอุ่น มนุษย์จึงต้องสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นเครือญาติเราสามารถมองเห็นได้จากการปฏิบัติต่อกันของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมต่าง ๆ และพิธีกรรมทางสังคม และเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนกับคนแบบไม่เป็นเครือญาติ ผู้วิจัยได้ศึกษาความสัมพันธ์นี้ผ่านพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การแต่งงาน พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย และ กิจกรรมในการประกอบอาชีพ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) การเกิด

ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดของสมาชิกใหม่ของสังคมนั้น ผู้ที่มีความยินดีไม่ใช่แต่เฉพาะเครือญาติของเด็กเกิดใหม่เท่านั้นแต่รวมไปถึงเพื่อนบ้านในชุมชนนั้นด้วย ซึ่งความยินดีแสดงออกโดยการไปแสดงความยินดีกับครอบครัวที่มีเด็กเกิดใหม่ การไปเยี่ยมเยียนแม่ลูกอ่อน การซื้อของไปให้ การแบ่งปันอาหารให้แม่ลูกอ่อนขณะที่อยู่เดือน ตลอดทั้งการให้คำแนะนำ สั่งสอน

เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็ก สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนแบบไม่เป็นเครือข่ายติ
นางปราง ลือชา กล่าวว่

“ คุณบ้านเฮาจะรู้จักกันหมด คุณที่แอบกันหมั้นๆเกย
เป็งปากัน กำนี้ม้งานมีเรื่องราวอสัง ต้องใจเยล่อนกันการ
ไปเยมแม่กำเดินก็ป็นน้ำจิตน้ำใจฮื้อเป็นฮู้ว่า เฮาฮักละกา
ป็นโง่งป็นโย ...ถ้าบ่อไปก็บ่อป็นอิหยัง มันขึ้นอยู่ว่าเฮา
จะแอบกันนั๊กก่อ เป็นเกยไปเยมเฮาตอนออกลูก เฮาก็ต้อง
ไปเยมเป็น ถ้าบ่อไปก็บ่อโง่งใจ เหม็นแล้งน้ำใจ แต่ถ้ามีกำ
ก็บ่อป็นอสัง ”

หมายถึง คนในหมู่บ้านจะรู้จักกันหมด คนที่สนิทสนมกันเคยพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อมีงาน
หรือเรื่องราวต่างๆ ต้องช่วยเหลือกัน การไปเยี่ยมไปไปดูแลลูกเกิดใหม่ก็เป็นน้ำใจอย่างหนึ่งที่เราจะ
แสดงให้เขาเห็นว่า เรารักและห่วงใยเขา ... ถ้าไม่ไปก็ไม่เป็นไร มันขึ้นอยู่ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างกัน
มากน้อยแค่ไหน ถ้าเขาเคยมาเยี่ยมเราเมื่อตอนเรามีลูก เราก็ควรไปเยี่ยมเขา ถ้าไม่ไปก็จะรู้สึกไม่
สบายใจ เหมือนแล้งน้ำใจ แต่ถ้าติดธุระไม่ว่างก็ไม่เป็นไร

ในพิธีกรรมการสู่ขวัญรับขวัญเด็ก ผู้อาวโสที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่ใกล้เคียงกันจะได้รับเชิญจาก
เจ้าภาพให้ไปร่วมในพิธีกรรมด้วย โดยผู้อาวโสเหล่านี้จะไปให้ศีลให้พรแก่เด็กเพื่อเป็นสิริมงคลกับเด็ก
และหลังจากพิธีมัดมือให้พรเสร็จแล้ว ผู้ที่ไปร่วมพิธีกรรมนี้ก็จะได้รับรับประทานอาหารพร้อมกัน
เมื่อพิจารณาพิธีกรรมสู่ขวัญรับขวัญเด็กจะเห็นได้ว่าเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ที่ไม่
ร่วมงาน เป็นการบอกกล่าวแก่ผู้อาวโสที่ไปร่วมงานให้ช่วยดูแล ว่ากล่าวตักเตือนเสมือนเป็นลูกหลาน
ในขณะเดียวกัน การไปร่วมงานของผู้อาวโส ก็แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญต่อพ่อแม่ของเด็ก
มีความรักเอ็นดู ดังที่แม่เฒ่าคำเสาร์ ผู้อาวโสของหมู่บ้านกล่าวว่า

“ ฮักกันมีสี่ยาม ยามเกิดหนึ่ง ยามตายหนึ่ง ยามตานหนึ่ง ยามกินหนึ่ง ”

หมายถึงการรักกันมี 4 ยาม คือ ยามเกิด ยามตาย ยามทำทานงานบุญ ยามกิน ถ้ารัก
กันจะต้องได้เห็นหน้ากันเมื่อมีงานเหล่านี้ ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านจะต้องช่วยเหลือ พึ่งพาอาศัย

กัน ร่วมกิจกรรม งานพิธีกรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชุมชนจะทำให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน และพ่อจารย์ยอด แสงงาม ซึ่งมักจะได้รับเชิญไปงานสู่ขวัญเด็กบ่อยๆ เนื่องจากเป็น ผู้ที่ชาวบ้านนับถือ กล่าวว่า

“ ยินดีไปร่วมงานทุกต่อ ถ้ามีคุณมาบอก ไปjoyทำพิธี
ไปแล้วก็ไปป๊ะเป็นป๊ะฝูง อู้จาหาข่าวกัน จาวบ้านก็เย๊ะจะ
อ้อมาเมินแล้ว เย๊ะแล้วก็สุขใจ เพราะเย๊ะฮื้อแม่กำเดินป็น้อง
ของเป็นสบายใจ เป็นสุขใจ เฮาก็ดีใจไปเตยเมินกัน ”

หมายความว่า ยินดีไปร่วมงานทุกครั้งถ้าเขามาบอก ไปช่วยทำพิธี ไปพบปะเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ชาวบ้านปฏิบัติอย่างนี้มาตั้งนานแล้ว ทำแล้วก็สุขใจเพราะทำให้คนอยู่ไฟและญาติเขาสบายใจ เขาสุขใจ เราก็ดีใจไปด้วยเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กเกิดใหม่กับบุคคลที่ไม่ใช่เครือญาติอีกอย่างหนึ่งคือ การยกเด็กให้เป็นลูกคนอื่นด้วย คือให้เป็นลูกเก็บ และผู้ที่ได้เด็กไปเป็นลูกก็จะเรียก พ่อเก็บ แม่เก็บ การยกเด็กให้เป็นลูกเก็บเกิดจากเด็กที่ร้องไห้โดยไม่มีสาเหตุทำให้สงสัยว่ามีท่าหรือผิวยากได้ครอบครวัจะนำดอกไม้อูบเทียน สายสิญจน์ ข้าว 2 ถ้วยมาวางไว้ข้างๆ เด็ก และถ้ามีบุคคลใดเข้ามาในบ้านทั้งที่เป็นญาติและไม่ใช่ญาติเป็นคนแรกในเช้าวันที่ประกอบพิธีนั้น ก็จะได้เป็นพ่อเก็บหรือแม่เก็บของเด็กคนนั้น โดยการนำสายสิญจน์ไปมัดมือเด็กทั้งสองข้าง และให้พร ให้เป็นสิริมงคลแก่เด็ก และเป็นพ่อเก็บแม่เก็บและลูกเก็บกันต่อไป เมื่อต้องการความช่วยเหลือหรือลำบากจะได้พึ่งพากันได้

2) การแต่งงาน

พิธีแต่งงาน เป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนแบบไม่เป็นเครือญาติ โดยแสดงออกจากการไปร่วมงานของคนในชุมชนที่ไม่เป็นเครือญาติเมื่อได้ รับเชิญ การได้รับเชิญไปงานแต่งงานถือการได้รับเกียรติจากเจ้าภาพ และการไปร่วมงานก็ถือเป็นเกียรติแก่เจ้าภาพ ซึ่งคนที่ได้รับเชิญจะมีความสัมพันธ์กับป่าวสาว หรือกับพ่อแม่ของทั้งสองฝ่าย จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย พบว่าคนที่ได้รับเชิญไปงานแต่งงานแบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มผู้อาวุโสที่เป็นที่เคารพนับถือของชุมชน ซึ่งกลุ่มนี้จะมียศในเรื่องของพิธีกรรม เช่น การเตรียมอุปกรณ์ใน

พิธีกรรม ประกอบพิธีกรรม ให้ศีลให้พรคู่บ่าวสาว กลุ่มผู้ใหญ่ และกลุ่มเพื่อนของบ่าวสาว ซึ่งกลุ่มผู้ใหญ่และกลุ่มเพื่อนนี้ถ้าเป็นคนในหมู่บ้านและสนิทกันจะมาช่วยงานตั้งแต่วันดา วันแต่ง จนกระทั่งถึงวันล้างผาม ส่วนคนที่ไม่สนิทกันหรือที่อยู่คนละหมู่บ้านจะมาเป็นแขกรับเชิญเป็นเกียรติและสักขีพยานในการแต่งงาน ซึ่งคนกลุ่มนี้จะได้รับเลี้ยงอาหารและจะมอบเงินหรือของขวัญให้คู่บ่าวสาวเพื่อแสดงความยินดีในการสร้างครอบครัวใหม่ แม่ปราง ลือชา เล่าถึงการช่วยในงานแต่งงานในชุมชนบ้านโละว่า

“ คุณบ้านเขาไปโละจะป็นจะอ๊ ถ้าเขาไปกิน นั่งตั้ง เป็นก้อ
จะมานั่งกินอย่างเดว ถ้าเขาไปล้างวาน ไปทำกับข้าว เป็นก้อ
จะมาล้างวาน ทำกับข้าวเม้น ไผะเยะลิ แดกก้อได้จะอ๊น “

หมายความว่า คนบ้านเราถ้าไปช่วยงานจะเป็แบบนี้ คือ ถ้าเราไปกิน ไปนั่งโต๊ะ เขาก็จะมากินอย่างเดียว ถ้าเราไปล้างด้วย ซาม ไปทำอาหาร เขาก็จะมาล้างด้วยซามและทำอาหารเช่นกัน ใครที่ทำอย่างไรรู้ก็จะได้อย่างนั้น

การไปร่วมงานแต่งงานแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอยู่ร่วมกัน มีความรัก ความหวังดีต่อกัน ซึ่งต้องรู้จักเคารพให้เกียรติ และการช่วยเหลือกัน ซึ่งงานแต่งงานก็คือ “ ยามกิน” คนที่รักใคร่สนิทสนมกันก็ต้องมาช่วยงาน การเชิญแขกไปงานแต่งงาน ถือเป็นการให้เกียรติและการให้ความนับถือ ให้ความสำคัญแก่บุคคลผู้นั้น ส่วนการสละเวลาไปร่วมงานของผู้ถูกเชิญ ถือเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าภาพ นอกจากนี้การไปช่วยงานต่างๆ อย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยโดยไม่มีคำตอบแทนของเพื่อนบ้านถือเป็นการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งจากการพูดคุยกับชาวบ้านในหมู่บ้านโละ พบว่าการไปช่วยงานเพื่อนบ้านก็หวังพึ่งพากันเมื่อถึงคราวของตนเองบ้าง ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในหมู่บ้านโละพบว่ายังมีความแน่นแฟ้น คนทั้งหมู่บ้านจะรู้จักกันหมดซึ่งเกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าว

3) การตาย

ความสัมพันธ์ของคนแบบไม่เป็นเครือญาติ แสดงออกอย่างชัดเจนในพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย เห็นได้จากการร่วมมือช่วยเหลือกันในพิธีศพ ไม่มีการไปบอกกล่าวหรือขอร้องให้มา

ช่วย ใครรู้ก็จะพากันมาช่วยเอง เพราะถือว่าเป็นงานที่ไม่ได้เตรียมการและรู้ล่วงหน้า และทุกบ้านจะต้องไปร่วมงานศพของเพื่อนบ้าน ช่วยในเรื่องอาหารการกิน การตกแต่งและมาอยู่เป็นเพื่อนศพ โดยมี การจัดแบ่งกลุ่มไปนอนบ้านศพเพื่อเป็นเพื่อนกับเจ้าภาพไม่ให้เหงา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเห็นอกเห็นใจกันในยามทุกข์โศก

จากการเข้าร่วมในงานศพญาติของนักเรียน ชื่อ นายริด ลือชา สังเกตเห็นว่าการไปช่วยงานศพนั้นฝ่ายหญิงจะไปช่วยในการจัดสถานที่ จัดกวาดเก็บบ้าน เตรียมอาหาร น้ำ ดอกไม้ เพื่อแบ่งเบาภาระเจ้าภาพ ในวันแรกที่มีการตาย ในงานศพเพื่อนบ้านและสมาชิกในชุมชนจะมีการ วางแผนว่าในแต่ละวันจะทำอะไรบ้าง และจะมีการแบ่งงานกันทำ เช่น การประกอบอาหาร ก็จะเป็นหน้าที่ของกลุ่มแม่บ้านซึ่งมีความถนัดในการทำอาหาร การประกอบอาหารนี้จะทำในวันก่อนวันเผาศพ 1 วัน พวกผู้หญิงจะช่วยกันคิดว่าจะทำอะไรบ้าง ก็อย่าง ใครจะไปซื้อของ ใครจะทำของหวาน ของคาว ส่วนกลุ่มพ่อเฒ่าแม่เฒ่าก็จะช่วยงานในการเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมต่างๆ กลุ่มวัยรุ่นหญิงก็จะช่วยงานครัวบ้าง ช่วยประสานงานในการช่วยเหลือวิ่งซื้อของที่จำเป็น เป็นต้น การที่ไปร่วมงานศพนั้นสมาชิกในชุมชนจะมาด้วยความเต็มใจ สมัครใจ ไม่จำเป็นต้อง ได้รับบัตรเชิญ หรือบอกกล่าวจากเจ้าภาพ เป็นที่น่าสังเกตว่าทุกคนจะรู้ว่าเมื่อเข้าไปในงานศพจะต้องไปทำอะไรบ้าง และจะต้องช่วยเหลือจนแล้วเสร็จ

ส่วนฝ่ายผู้ชายในวันแรกจะไปจัดการเกี่ยวกับการจัดสถานที่และบริเวณที่ประกอบพิธีกรรมการสวดอภิธรรม การยืมวัสดุอุปกรณ์ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เต้นท์ ในตอนกลางคืนที่มีการสวดอภิธรรม ก็จะมีส่วนในการดำเนินพิธีกรรม บางคนก็นอนค้างบ้านศพเป็นเพื่อนเจ้าภาพ ในตอนกลางวันก็จะเตรียมอุปกรณ์ การเผาศพ เช่น เตรียมไม้เตรียมหิ้ว เตรียมปาฐะ ส่วนในวันก่อนเผาเพื่อนบ้านผู้ชายก็จะช่วยในการเคลื่อนย้ายศพลงจากเรือนมาวางไว้หน้าบ้าน ในวันเผาศพผู้ชายจะช่วยจัดเตรียมปะทัดสำหรับจุดในพิธีเผา จัดพิน จัดสถานที่ประกอบพิธีกรรมที่ป่าช้า

ในหมู่บ้านโละจะมีการจัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ขึ้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ชาวบ้านได้ตกลงรวมกลุ่มกันเพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระและช่วยเหลือในการจัดงานศพในเรื่องของค่าใช้จ่าย เมื่อมีคนตายหัวหน้าเขตก็จะไปเก็บเงินแต่ละครอบครัวรายหัวละ 10 บาท หัวหน้าแต่ละเขตก็จะนำเงินไปมอบให้แก่เจ้าภาพต่อไป ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในงานศพ ในหมู่บ้านโละสมาชิกทุกครัวเรือนเข้าร่วมในกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ เพราะชาวบ้านเห็นความสำคัญและเห็นประโยชน์ของการเข้ากลุ่ม นอกจากการช่วยเหลือในลักษณะของการบริจาคเงินแล้วยังต้องไปร่วมแรงช่วยกันทำงานดังที่กล่าวมา

จากการสัมภาษณ์ ถึงการไปร่วมงานศพของคนในหมู่บ้าน แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญเรื่องของการช่วยเหลือการพึ่งพาอาศัยและการเป็นพวกพ้องในชุมชนเดียวกัน การไปร่วมงานศพเป็นการแสดงความมีน้ำใจ การเคารพ การตอบแทนบุญคุณ ที่ผู้ตายหรือญาติผู้ตายเคยมี ต่อกัน ซึ่งพ่อจารย์ยอด แสงงาม กล่าวว่า เป็นเพื่อนบ้านเสมือนญาติพี่น้องของตนเพราะอยู่ร่วมกันมานาน ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ดูทัศนคติดังกล่าวทำให้เห็นว่าโดยแท้จริงแล้วการช่วยเหลือกัน เห็นใจกัน หรือการแสดงออกถึงความปรารถนาดี การแบ่งเบาภาระของเพื่อนบ้านนั้น จะช่วยให้ ครอบครัวของตนเองได้รับการกระทำอย่างนั้นตอบแทนบ้างเช่นกัน ก่อให้เกิดความอบอุ่นเมื่อยามทุกข์ ยามเจอปัญหาต่างๆ นอกจากนี้คำพูดของชาวบ้านที่ว่า ถ้าสิ่งที่กระทำให้แก่กันนั้นเป็นสิ่งที่ดี สิ่งที่น่ายกย่องทำสิ่งใดให้เพื่อนบ้านก็จะได้รับสิ่งนั้นตอบแทนด้วย ซึ่ง ก็คือสมาชิกในชุมชนเชื่อว่า เมื่อมีงานของตนแล้วจะมีผู้อื่นมาร่วมงานเป็นการตอบแทน เมื่อไม่ไปร่วมงานหรือช่วยงานผู้อื่นก็จะได้รับผลคือไม่มีใครไปช่วยเหลือกิจกรรมงานใดๆเลย เป็นการถูกสังคมลงโทษ และเป็นการตรวจสอบกันและกันโดยสมาชิกในชุมชนเอง ถือเป็นวัฒนธรรมที่จะต้องปฏิบัติต่อกันมาจะขาดไม่ได้ เป็นการยืนยันเรื่องระบบคิดของการพึ่งพาการช่วยเหลือกันเพราะมนุษย์ไม่สามารถอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้

4) การประกอบอาชีพ

ความสัมพันธ์ระหว่างคนแบบไม่เป็นเครือญาติที่แสดงออกในการประกอบอาชีพ ได้แก่ การช่วยเหลือกันในด้านแรงงานคือการ “เอาแรง” ซึ่งการเอาแรงในบ้านใช้แบบ ไม่ใช่กลุ่มเครือญาตินั้นมีการจัดตั้งดำเนินการเป็นกลุ่มดังนี้คือ กลุ่มเดี่ยว กลุ่มสามัคคี กลุ่มรวมมิตร และกลุ่มเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเสริมในหมู่บ้าน คือ กลุ่มทอผ้าไทลื้อ กลุ่มทำขนม

กลุ่มเดี่ยวกลุ่มรวมมิตร ในหมู่บ้านใช้เป็นการรวมตัวกันของคนวัยทำงานที่มีอายุ รุ่นราวคราวเดียวกัน โดยจะเก็บเงินสมาชิกในกลุ่มคนละ 20 บาท เพื่อนำไปให้กลุ่มเมื่อ ครอบครัวของสมาชิกในกลุ่มมีการจัดงานขึ้นจะนำเงินนี้มาใช้ นอกจากนี้กลุ่มก็จะเวียนไปใช้แรงงานกัน และหลังเลิกงานก็จะมีการนัดพบปะกัน หรือบอกต่อให้ไปรับประทานอาหาร ดื่มเหล้า สร้างความสนุกสนานหลังจากเลิกงานที่บ้านของสมาชิกคนใดคนหนึ่ง กลุ่มรวมมิตร เป็นอีกกลุ่มหนึ่งในหมู่บ้านมีสมาชิก ทั้งหญิงและชาย โดยเข้าสังกัดสมาชิกเป็นครอบครัว กลุ่มนี้จะแลกเปลี่ยนแรงงานกันเป็นครอบครัว ซึ่งคนเดียวสามารถเข้าเป็นสมาชิกหลายกลุ่มก็ได้แต่ก็ต้องเวียนใช้แรงงานให้ครบ จากการพูดกับแม่ขัด แสงงาม ที่เป็นสมาชิกในกลุ่มรวมมิตร กล่าวว่า

“ กลุ่มนี้ปั่นกลุ่มดีแต่เผลอเข้ากลุ่มก็ได้ ปั่นกลุ่มดียามมอยก็มีมอย
 เติงกัน ยามตึกก็ตึกเตงกัน ยามไม่นยามจันก็ไม่นเตงกัน ได้ไป
 เยะก้านเตย แอ็บกันนักรู้ มีอสังก็อู่จาปรับตึกกันได้ ”

หมายถึง กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ใครเข้ากลุ่มก็ได้ เป็นกลุ่มที่ยามเหนื่อยก็เหนื่อยด้วยกัน ยามทุกข์
 ก็ทุกข์ด้วยกัน ยามสนุกก็สนุกด้วยกัน ได้ไปทำงานด้วยกัน ทำให้สนิทสนมกัน มีอะไรก็พูดคุยปรับทุกข์
 กันได้

กลุ่มสามัคคีผู้สูงอายุ เป็นกลุ่มผู้ชายและผู้หญิงสูงอายุ เป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อทำ
 กิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชน พบปะพูดคุยกัน ชักถามทุกข์สุข เรื่องการทำมาหา
 กิน การดูแลสุขภาพ ทั้งของตนเอง ครอบครัว เครือญาติ และคนในชุมชน โดยอาศัยวัดเป็นสถานที่
 รวมตัวกันในวันพระ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา งานพิธีกรรมต่างๆในชุมชน เป็นผู้คอยแนะนำ
 ให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมในชุมชน เช่น เกี่ยวกับพิธีกรรม ประเพณีดั้งเดิม
 ทั้งยังเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม ทัศนกรรมการจักสาน ไปสู่คนรุ่นลูกหลาน

กลุ่มทอผ้า เป็นอาชีพที่เป็นรายได้ทางหนึ่งสำหรับชุมชนบ้านโละ ที่กลุ่มทอผ้านี้จะเริ่มจาก
 ครอบครัวที่ทอผ้า เริ่มในหมู่เครือญาติก่อน ต่อมาก็จะชวนเพื่อนบ้านเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปัจจุบันการ
 รวมกลุ่มทอผ้าบ้านโละเป็นกลุ่มที่มีสมาชิกในกลุ่มทั้งที่เป็นเครือญาติและไม่ใช่เครือญาติกัน สมาชิกใน
 กลุ่มเป็นกลุ่มแม่บ้านที่ว่างจากงานภาคเกษตรและกลุ่มแม่เฒ่าในหมู่บ้านตั้งชื่อกลุ่มว่า “ กลุ่มทอผ้า
 ไทลื้อหมู่บ้านโละ ” มีการผลิตและจัดจำหน่าย การแบ่งผลประโยชน์เริ่มตั้งแต่การซื้อวัตถุดิบในการ
 ผลิต ฝ้าย พื้ม การย้อมสี การทอ การขาย เป็นต้น นอกจากนี้คนที่มีความชำนาญในการทอผ้า
 ยังถ่ายทอดให้ความรู้ วิธีการทอผ้า การย้อมสี เทคนิคลวดลายต่างๆ ให้แก่ผู้ที่ยังทอไม่เป็นและผู้
 ทอผ้ายังไม่ชำนาญนัก โดยไม่คิดค่าตอบแทนใดๆแต่สำหรับคนไม่ใช่เครือญาติอาจไม่ถ่ายทอด
 ลวดลายที่สำคัญและหายากให้จนหมดสิ้น ในการจำหน่ายจะจัดจำหน่ายโดยนำไม้ไผ่มาทำเป็นราวไม้
 สำหรับพาดผ้าขึ้นที่ทอสำเร็จขายให้แก่ผู้ที่ผ่านไปมา ส่วนผู้ที่มีบ้านไม่อยู่ติดถนนลาดยาง ก็จะนำไป
 ฝากขายกับเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกัน ญาติพี่น้องของตนเอง หรือไม่ก็จะเอาไปรวมฝากขายที่บ้าน
 แม่ใบ ชุมธิ แม่ใบ ชุมธิ ซึ่งได้เล่าถึงการเข้าร่วมในกลุ่มทอผ้าไทลื้อหมู่บ้านโละนี้ว่า

“...กลุ่มของเธอโรมคุณดีต่อผ้าปั่นละกอนคุณดีอยากตอ

มีตึ๊งป็น้องละก่อบ่อใจป็นป็น้องกัน ถ้าเขาตอได้ละก่อมัน
ก่อป็นรายได้ของเขาตอนักก่อได้ตางนักรยังตอลายเขมเต้า
โต ก่อจะขายได้ราคาดีเต้าอันมาโรมป็นกลุ่มมันตึงดี
เพราะได้ใจย ได้สอนลายที่ทอ บ่อได้อื้อกันอื้อกันยืมละก่อ
เป็นด้าย เป็นสีกัน ใจยเหลือกันมันตึงมีผุนดี “

หมายถึง กลุ่มของเรารวมคนที่ทอผ้าเป็นและอยากทอเป็น มีทั้งที่เป็นญาติและไม่ใช่ญาติ
กัน ถ้าเราทอได้ก็จะมีรายได้ ทอได้มากก็จะได้เงินมาก ยิ่งทอลายที่หายากเท่าใด ก็จะได้ราคาดี
มารวมกลุ่มจะดีตรงที่ว่า ได้ช่วยเหลือกัน ได้สอนลวดลายที่ทอไม่ได้ให้กัน ให้กันยืมและเปลี่ยนด้าย
เปลี่ยนสีกัน ช่วยเหลือกันยังงี้ก็มีผลดี

ความสัมพันธ์ของกลุ่มทอผ้า เป็นกลุ่มที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพา
อาศัย และแบ่งปันกัน เริ่มจากการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหมู่เครือญาติ และการพึ่งพาและร่วมมือ
กับคนอื่นที่มีกิจกรรมร่วมกัน ในการแลกเปลี่ยน แบ่งปัน ให้ยืมอุปกรณ์ต่างๆ ในการทอผ้าในเครือญาติ
เดียวกันและเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิดกันเสมอ นอกจากกลุ่มทอผ้าแล้ว แม่บ้านบ้านโละยังมีการรวมกลุ่ม
กัน โดยการประสานงานจากหน่วยงานของรัฐคือ พัฒนาการและประชาสงเคราะห์อำเภอ จัดให้มี
การอบรมเชิงปฏิบัติการ ให้ความรู้ ในการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร และการทำขนม แนะนำ
เทคนิควิธีการการทำขนมดอกจอก ขนมกล้วยฉาบ เป็นต้น หลังจากมีการฝึกอบรมก็ให้มีการรวมกลุ่ม
สนใจจำนวน 20 คน ขอรับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานดังกล่าวจำนวน กลุ่มละ 1,500 บาท
มาเป็นทุนสำรองโดยไม่สงคืน เพื่อจัดซื้ออุปกรณ์ ในการทำขนม เพื่อจำหน่ายแก่ร้านค้าในหมู่บ้าน
และหมู่บ้านข้างเคียง และได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากอำเภอเวียงแก่น ให้นำขนมและอุปกรณ์
การทำไปสาธิตในงานต่างๆ ที่ทางอำเภอเวียงแก่นได้จัดขึ้นด้วย เมื่อจำหน่ายได้ก็จะแบ่งปันรายได้
โดยเฉลี่ยคืนค่าวัสดุและค่าแรง เป็นผลกำไรให้กับสมาชิกในกลุ่มที่ได้ร่วมมือทั้งแรงใจ แรงกายเพื่อจะ
ได้รับผลกำไร เป็นรางวัลในการทำงาน

นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอีกรูปแบบหนึ่งที่แสดงออกในการประกอบอาชีพ
คือ “การจ้างแรงงาน” ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบมีการแลกเปลี่ยนแบบมีเงินเป็นสื่อกลางในหมู่บ้านโละ
บางครั้งอบครัวที่มีที่นาจำนวนมาก การเอาแรงงานบางครั้งต้องรอจังหวะและเวลา ซึ่งบางครั้งไม่สามารถ
รอได้เนื่องจากผลผลิตต้องเก็บเกี่ยวให้ทัน ก็จะมีการว่าจ้างชาวบ้านให้มาทำงาน โดยการให้เงินเป็น
ค่าตอบแทน ซึ่งบุคคลที่กระทำเช่นนี้ก็คือคนที่มีฐานะดี

ในชุมชนบ้านโละ มีการติดต่อกันแบบไม่เป็นทางการ ไม่มีพิธีรีตอง แบบกันเอง รู้จักกัน อย่างทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน มีมนุษย์สัมพันธ์อันดีต่อกัน ไปมาหาสู่กัน เกื้อกูลกันแบบญาติมิตร ตั้งถิ่นฐาน อยู่กับเครือญาติของตน มีการให้อภัย เพราะคนส่วนใหญ่ เป็นเครือญาติเดียวกัน หรือเป็นเพื่อนเล่น กันมาตั้งแต่เป็นเด็กจนเติบโตใหญ่มาพร้อมกัน มีการช่วยเหลืองานเกี่ยวกับพิธีกรรม งานประเพณีต่างๆ ของกันและกันอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นงานทำบุญ งานบวช งานแต่งงาน งาน ขึ้นบ้านใหม่ งานศพ ก็จะช่วยกันทำงานอย่างขยันขันแข็ง แบ่งงานกันทำโดยไม่ต้องรอคำสั่งจากเจ้าของบ้าน ถ้ามีความ สนับสนุนกันมากก็นอนค้างคืน เพื่อช่วยเตรียมงานและร่วมงานของบ้านนั้นเลย ตลอดจนเวลา เจ็บป่วย คอยไปเยี่ยมเยียน พุดคุย ถามไต่ถึงอาการ ซึ่งการที่ชาวบ้านมาช่วยกันทำงานเมื่อมีงาน ประเพณี งานพิธีทั้งของหมู่บ้าน ของวัด หรืองานของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงความ เอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูล พึงพาอาศัย และแบ่งปันกัน ซึ่งสอดคล้องกับคำโบราณกล่าวไว้ว่า

“ อีกกันมีสี่ยาม ยามเกิดหนึ่ง ยามตายหนึ่ง ยามदानหนึ่ง ยามกินหนึ่ง ”

พิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน และการประกอบ อาชีพ จะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาตลอด แต่ถ้าสมาชิกคนไหน ไม่เข้ากิจกรรมงานของส่วนรวม ก็ จะมีผลต่อตนเองเมื่อมีงานต่างๆ ที่ต้องการแรงงานจำนวนมากเข้าไปช่วย ก็จะไม่มีการมาร่วมงาน ช่วยเหลือ และเมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องขอความช่วยเหลือ ก็อาจจะไม่ได้รับความช่วยเหลือจาก ชุมชน ซึ่งถือว่าถูกสังคมลงโทษ การที่ทางชุมชนให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดีด้วยความเต็มใจและ สมัคใจ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจ เอื้ออาทรต่อกัน ผูกพันกันแบบเป็นญาติพี่น้อง เป็นเพื่อนบ้านที่ สนับสนุนเป็นเสมือนหน้าที่และความจำเป็นที่จะต้องไปร่วมกิจกรรมของชุมชน การเข้าร่วมในกิจกรรม และพิธีกรรมต่างๆ นอกจากจะสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา หรือความเชื่อของ ชุมชนแล้ว พิธีกรรมยังได้แฝงไว้ซึ่งการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของในชุมชนด้วยกัน ก่อให้เกิด การแลกเปลี่ยนความรู้ และเพื่อให้ทุกฝ่ายได้ทราบความเคลื่อนไหวของสมาชิกในชุมชนอีกด้วย

สภาพปัจจุบันในชุมชนบ้านโละ ความสัมพันธ์แบบไม่เป็นเครือญาติ ที่แสดงออกให้เห็นใน พิธีกรรมการเกิด การตาย การแต่งงาน และในกิจกรรมต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบไปบ้าง เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานโดยการผลประโยชน์เป็นเงินค่าแรง การตั้งกฎเกณฑ์การเสียค่าปรับ ให้คนในชุมชนเข้าร่วมในกิจกรรมในพิธีศพ นอกเหนือจากกฎเกณฑ์ที่ได้ถ่ายทอดสืบต่อกันมาที่

สมาชิกในชุมชนทุกครัวเรือน ต้องเข้าร่วม กิจกรรม สะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงความคิดของคนในชุมชน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ทั้งความสัมพันธ์แบบเป็นเครือญาติ และไม่เป็นเครือญาติ ซึ่งแสดงออกโดยการปฏิบัติต่อกันในโอกาสต่างๆ ล้วนแสดงถึงความคิดของคน ในการอยู่ร่วมกันจะต้องพึ่งพาอาศัยกัน เพราะคนไม่สามารถดำรงชีวิตและแก้ไขปัญหาเพียงคนเดียว ครอบครัวยุติได้ การมีความสัมพันธ์กับคนอื่นทั้งญาติและไม่ใช่เครือญาติ จะก่อให้เกิดความมั่นคง ปลอดภัย ความสัมพันธ์ทั้งสองอย่างช่วยให้ชุมชนนั้นอยู่ ร่วมกันอย่างปกติสุข ร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน แม้ว่าในปัจจุบันความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ข่าวสารข้อมูลทางด้านต่างๆ จะพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วก็ตาม

2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าไม้ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำ และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับดิน ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.2.1 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า

หมู่บ้านโละเป็นที่ราบเชิงเขา เมื่อหลังหมู่บ้านทางทิศตะวันออกเป็นภูเขาเรียกว่า ดอยสันป่าซางซึ่งเป็นดอยที่ติดกับแม่น้ำโขง บนดอยสันป่าซางเป็นป่าเบญจพรรณ และมีไม้ สัตว์ป่า หลายชนิด ดินดอยสันป่าซางเป็นป่าที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้สอยเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าได้ ดอยสันป่าซางเป็นแหล่งกำเนิดลำห้วย 4 สาย คือ ห้วยผาดั้ง ห้วยหอม ห้วยปอ และห้วยกุก ซึ่ง ห้วยทั้ง 4 นี้ไหลรวมกันเป็นแม่น้ำงาวและไหลผ่านหมู่บ้านโละ ไปลงแม่น้ำโขง ที่หมู่บ้านห้วยลึก ตำบล ม่วงยาย ลำน้ำธรรมชาติที่ไหลหมู่บ้านโละ หมู่บ้านดอน และหมู่บ้านปอกลางชุมชนได้นำมาผลิต น้ำประปาภูเขาให้บริโภคในหมู่บ้าน

จากการสัมภาษณ์นายทา ลือชา อายุ 38 ปี กล่าวว่าป่าในหมู่บ้านโละเป็นป่าที่สามารถ เข้าไปเก็บผัก ลำสัตว์ หาอาหาร เก็บฟืนได้ บ้านโละไม่มีการแบ่งป่าเป็นส่วนๆ ไม่ห้ามหรือแบ่งแยก ป่าว่าส่วนไหนไปไหนหรือส่วนไหนไปไม่ได้ แต่ชาวบ้านก็จะเข้าไปเก็บของป่าบริเวณเชิงดอยเท่านั้น

ไม่ได้เข้าไปถึงยอดดอยเพราะว่าไกล และชาวบ้านก็ยังเชื่อว่าป่าลึก ๆ มีเจ้าป่าเจ้าเขาอยู่เข้าไปรบกวน ไม่ได้โดยเด็ดขาด

ชาวบ้านลิ้ะใช้ประโยชน์จากป่าในการดำเนินชีวิตมาช้านาน โดยการเข้าไปเก็บอาหารจากป่า ซึ่งผู้ที่เข้าไปเก็บอาหารส่วนมากจะเป็นผู้หญิง และเด็ก นางปราง สมควร ซึ่งเป็นผู้ที่เข้าไปเก็บอาหารจากป่าเป็นประจำทั้งเอามาทำอาหารที่บ้านและเอาไปขายด้วย เล่าว่า

“ในป่ามีของกินเปื้อนเลอะ หน้าฝนก็ไ้กันเข้าไปป่าไปหา
เห็ด เห็ดถอบ เห็ดขอนขาว เห็ดดำน เห็ดหล่ม เห็ดแดง
เห็ดปอดม้า เขาก็เลือกเอาที่กินได้ เมื่อบินละอ่อนน้อยเกย
ไปป่ากับพ่อกับแม่ เป็นสอนหื้อเลือกเห็ดที่ตีกิน เขาก็จำไว้
เลือกเก็บเอาเห็ดที่รู้จักเท่านั้น เห็ดที่บ่รู้จักบ่กล้าเก็บกำกิน
โกมันเปื้อนปัด”

หมายความว่า ในป่ามีอาหารมากมาย หน้าฝนก็ชวนกันไปป่า ไปหาเห็ดดำน เห็ดหล่ม เห็ดปอดม้า เราก็เลือกเอาเฉพาะที่กินได้ เมื่อบินละอ่อนเคยไปป่ากับพ่อ แม่ ได้สอนให้เลือกเห็ดที่สามารถกินได้ เขาก็จะจำไว้เลือกเก็บเห็ดที่รู้จักเท่านั้น เห็ดที่บ่รู้จักไม่กล้าเก็บ กล้ากิน กลัวว่ามันจะมีพิษ เช่นเดียวกับนางยอด ไชยลังการ กล่าวถึงการไปเก็บอาหารในป่าว่า เคยไปเก็บเห็ดและหน่อไม้ เก็บผักต่าง ๆ และยาสมุนไพร เคยไปตั้งแต่เป็นสาวและปัจจุบันก็ยังไปอยู่เช่นเดิม นอกจากนี้แม่เฒ่าเสาร์ ไชยลังการ บอกว่า

“ป่าบ้านเฮา อยากรู้จะหยั่งก็ได้ ตีงของกิน ของใจ
อยากรู้จะหยั่งก็ได้กินรำรำตีงนั้น ตีงเห็ด ตีงหน่อ ไซ้มัดลัม
ยาฮักษาโรค เอาไม้มาแปงมาสร้างฮักก็ได้หมดคุณบ้านเฮา
ได้จะหยั่งจากป่าหลายอย่าง เปบเมิ่นกับปิ่นบ้านของเฮา
ถ้าบ่มีป่าหมู่เฮาก็บ่มีกิน”

หมายถึง ป่าบ้านเราอยากจะได้อะไรก็ได้ทั้งของกินของใช้ อยากกินอะไรก็ได้กิน อร่อย ทั้งนั้น ทั้งเห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง ยารักษาโรค และเอาไม้มาสร้างมาทำอะไรก็ได้หมด คนบ้านเราได้อะไรจากป่าหลายอย่าง เปรียบเสมือนว่าป่าเป็นบ้าน ถ้าไม่มีป่าพวกเราก็ไม่มีกิน

จากการที่ผู้วิจัยใช้ชีวิตเป็นครูอยู่ในบ้านได้สังเกตเห็น อาหารการกินของชาวบ้าน ส่วนมากได้จากป่า เช่น หน่อไม้ เช่น หน่อขาคำ หน่อไผ่ตง ไผ่บง ไผ่รวก ไผ่สีสุก ผักต่าง ๆ เช่น ผักเลี้ยว ผักหวาน ผักหนม หัวบุก ผักถูด ผักสลิด อาหารจากสัตว์ เช่น ไข่มดแดง ตัวแรน (ตัวเงินตัวทอง) จิ้งกั๋ง (จิ้งหรีด) งู นก น้ำผึ้ง เป็นต้น ในป่ายังมีผลไม้ป่าที่ให้ชาวบ้านเก็บหามาเป็นอาหารและขายเป็นรายได้อีกทาง เช่น มะกุก(มะกอก) มะขามป้อม คอแลน (ผลไม้มีลักษณะคล้ายลิ้นจี่) มะเกี๋ยง มะหลอด เป็นต้น นอกจากนี้อาหารที่ได้จากป่าจะนำมาถนอมอาหาร เช่น การนำหน่อไม้มาทำเป็นหน่อไม้ดอง หน่อโอ หน่อไม้อัด ขวดและبيب เพื่อเก็บไว้ประกอบอาหารและแบ่งปันเพื่อนบ้านในฤดูที่ไม่มีหน่อไม้

สมุนไพร เป็นอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านได้จากป่า เช่น กวาวเครือแดง โดไม่รู้ล้ม (เถาวัลย์ชนิดหนึ่งมีสรรพคุณเพิ่มสมรรถภาพทางเพศ) ส้มป่อย ฟ้าทลายใจร หนุ้าเมืองวาย มะเหียง ดีปลี จะค่าน ปูเลย เป็นต้น สมุนไพรเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านได้เป็นอย่างมาก เพราะว่าสมุนไพรเป็นสิ่งที่ช่วยรักษาพยาบาลเบื้องต้น ก่อนที่จะเดินทางไปโรงพยาบาล นอกจากนี้ถ้าเจ็บป่วยเล็กน้อยก็ใช้สมุนไพรรักษาดูแลตัวเองได้โดยไม่ต้องไปหาหมอ ในการใช้สมุนไพรรักษาโรคนี้ชาวบ้านใช้สมุนไพรที่ถือว่าเป็นยาที่สำคัญด้วยตนเอง จากสมาชิกในครอบครัวและจากหมอพื้นบ้าน ปัจจุบันชาวบ้านได้ใช้สมุนไพรควบคู่กับการรักษากับแพทย์แผนปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์กับ พ่จารย์ยอด แสงงาม ทำให้ทราบว่าในสมัยก่อนคนที่หมู่บ้านได้ใช้สมุนไพรในการรักษาโรคเกือบทุกโรค เนื่องจากการแพทย์สมัยใหม่ยังไม่เจริญมาก พ่จารย์ยอดมีตำรายาสมุนไพรมากมาย และได้นำมาให้ผู้วิจัยดูด้วย แต่ไม่สามารถนำมากล่าวว่ ที่นี้ได้เนื่องจากได้บันทึกไว้เป็นอักษรล้านนา สำหรับในปัจจุบันพ่จารย์ยอดกล่าวว่า ถ้าเจ็บไข้เล็กๆ น้อยๆ ก็ใช้ยาสมุนไพรรักษาได้ เช่น เจ็บคอก็ใช้ต้นฟ้าทลายใจร เจ็บเอวปวดหลังจากการทำงาน ก็เอามาตำมาผสมกับน้ำกิน เป็นต้น เมื่อผู้วิจัยถามว่าปัจจุบันยังไปเก็บสมุนไพรในป่าหรือไม่ทำให้ได้รับคำตอบว่า

“ ป้อเข้าป่า บได้ตั้งใจป้อเก็บยาสมุนไพร ป้อเข้าป่าไปหาของป่า น้ำผึ้ง ผักหวานเน้นคุณอื่นนี้แหละ กำนี้ก่อตำซัดใส่ตุนไม้ ฮากไม้ ตีบีนยาสมุนไพรก็เก็บมาเตย เอา

มาตากแห้ง เอาปลุกในโสนหลังบ้าน ละก่อบแบ่งไปปลุกดี
สวนสมุนไพรรองอนามัยตำบลท่าข้ามโดย "

หมายความว่า พ่อเข้าป่าไม่ได้ตั้งใจว่าจะไปเก็บยาสมุนไพรร พ่อเข้าป่าไปหาของป่า เหมือนกับชาวบ้านคนอื่นๆ เมื่อเจอต้นไม้ รากไม้ที่เป็นยาสมุนไพรรก็เก็บเอามาด้วย เอามาตากแห้ง เอา มาปลุกในสวนหลังบ้าน และแบ่งไปปลุกที่สวนสมุนไพรรของสถานีนอนามัยตำบลท่าข้ามด้วย

" หลัว " (พิน) เป็นเชื้อเพลิงที่หาได้จากป่า จากการสังเกตของผู้วิจัย แม้ว่าชาวบ้านใช้แก๊ซ และไฟฟ้า หุงต้มแล้วก็ตามแต่คนส่วนใหญ่ยังใช้พินเป็นเชื้อเพลิงควบคู่ไปด้วยเกือบทุกครอบครัว จากการสัมภาษณ์นางสาววิไลวรรณ ไชยลังการ ซึ่งเป็นผู้ช่วยของผู้วิจัย บอกว่าการใช้พินประหยัดดี และ พินก็หาง่าย ในป่ามีมากมาย สำหรับในฤดูหนาว ชาวบ้านใช้ไม้พินผสมไฟกันหนาว กันยุงให้สัตว์เลี้ยง อีกด้วย การใช้เชื้อเพลิงที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์อีกอย่างหนึ่งคือ การนำไม้พินมาใช้ใน พิธีกรรมเผาศพ

ผลผลิตอีกอย่างหนึ่งจากป่าที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนมากคือ " ไม้ " ไม้ในป่ามีหลาย ชนิด เช่น ไม้สัก ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้เคาะ ไม้ก่อและไม้ไผ่ เป็นต้น แม้ว่าในปัจจุบันบ้านโละจะมีการ เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปบ้างแล้วตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีการติดต่อกับภายนอกมากขึ้น แต่ก็ มีอีกส่วนหนึ่งที่ยังนิยมสร้างบ้านที่มีเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อ จึงยังมีการใช้ไม้สร้างบ้าน ทั้งนี้เพราะว่า ลักษณะบ้านเรือนของชาวไทลื้อมีโครงสร้างที่ทำด้วยไม้ จากการพูดคุยกับชาวบ้านโละหลายคน เช่น นายทา พ่อจารย์ยอด นายจอม บอกว่าการใช้ไม้เป็นวัสดุหลัก ในการก่อสร้างบ้านเรือนเพราะ ว่าในป่ายังมีไม้ให้หาได้ นอกจากนี้ไม้เป็นสิ่งที่หาได้จากป่าไม่ต้องซื้อหา ซึ่งเป็นสาเหตุ ทำให้ไม้ใหญ่ ในพื้นที่ดอยสันป่าขางลดจำนวนลงมาก นอกจากนี้ไม้ไผ่เป็นผลผลิตจากป่าอีกชนิดหนึ่ง ที่คนในชุมชน บ้านโละนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ชาวบ้านนำไม้ไผ่มาทำงานหัตถกรรมใช้ในครัวเรือน และ ทำขายเป็นอาชีพเสริม หัตถกรรมที่ทำจากไม้ไผ่ เช่น ข้อง บุง(กระจาด) ก๋วย (ชะลอม) ช้า (ตะกร้า) ไหข้าว กระดัง เป็นต้น นอกจากทำหัตถกรรมแล้วไม้ไผ่ยังนำมาทำ " ชาติตะตะ " (หมายถึงจักสานชนิด ทำง่าย ๆ โดยใช้ไม้ไผ่สีน้ำตาล ๆ มาสาน) ใช้เป็นวัสดุในการประกอบพิธีกรรม และการถนอมอาหาร โดย การนำชาติตะตะใส่อาหารแล้วนำไปวางไว้เหนือเตาไฟหรือตากแสงแดด นอกจากนี้ไม้ไผ่ยังนำมาทำรั้ว และคอกวัว ควายและสัตว์เลี้ยงอีกด้วยนอกจากเป็นวัสดุในการสร้างบ้านและ สิ่งก่อสร้างต่างๆ แล้ว ชาวบ้านโละ ยังนำไม้มาใช้ในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตรต่างๆ เช่น ด้ามพร้า ด้ามจอบ เสียม เป็นต้น

จากการศึกษาเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่าดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าคนในหมู่บ้านลิ๊ะเกียบทุกคนต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยการพึ่งพาป่าไม้อันใดก็ด้านหนึ่ง กลุ่มที่ใช้ป่ามากที่สุดคือชาวบ้านที่มีรายได้น้อยซึ่งต้องพึ่งพาอาหารจากป่า รวมทั้งหารายได้อื่นๆ จากการเก็บของป่า

การดูแลรักษาป่าของชาวบ้านลิ๊ะเกียบ เนื่องจากชุมชนบ้านลิ๊ะเกียบมีสภาพพื้นที่ไม่ห่างไกลจากตัวอำเภอเวียงแก่นมากนัก และยังมีพื้นที่ติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ไม่ได้เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยว นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานราชการที่มีหน้าที่จัดการดูแลรักษาป่า และควบคุมการใช้ทรัพยากรจากป่าอยู่แล้ว คือสำนักงานป่าไม้อำเภอเวียงแก่น ดังนั้นทำให้ชุมชนบ้านลิ๊ะเกียบไม่มีรูปแบบการดูแลรักษาป่าอย่างชัดเจนเหมือนหมู่บ้านอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตามจากการพูดคุยกับชาวบ้านก็ทำให้ทราบว่า ชาวบ้านก็มีวิถีการอนุรักษ์ป่าซึ่งเป็นวิถีชีวิตและจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งที่ให้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต ชาวบ้านลิ๊ะเกียบมองป่าว่า ป่าเปรียบเสมือนชุมทรัพย์ และเหมือนตลาดและเป็นบ้านของเขา การอนุรักษ์ป่าของชาวบ้านลิ๊ะเกียบจึงแสดงออกโดยการปฏิบัติต่อป่าอย่างเอื้ออาทร เช่น จากการสัมภาษณ์ นายผัดไชยลังการ พูดถึงวิธีการตัดต้นไม้ในป่าซึ่งสะท้อนถึงจิตสำนึกในการดูแลป่าว่า

" การตัดต้นไม้จะบ่ตัดหื้อต่ำล้าไป ตัดหื้อสูงขึ้นมา

หน้อยจะเยอะหื้อมันโปงโป บ่แห้งบ่ตายชำฮาก..."

หมายถึงการตัดต้นไม้จะไม่ตัดจนถึงโคนต้นไม้ แต่จะตัดให้สูงขึ้นมาหน้อยเพื่อให้ต้นไม้ได้แตกใบใหม่ นอกจากนี้พ่อจารย์ยอด แสงงาม กล่าวว่าในสมัยก่อนคนจะเข้าป่าเมื่อมีความจำเป็น คือต้องการไม้ทำบ้าน หรือต้องการเก็บอาหาร ทุกคนจะหาสิ่งเหล่านี้มาอย่างชีพ และจะเก็บพอประมาณ แต่คนในปัจจุบันนี้เข้าป่าตัดไม้มาขาย ล่าสัตว์สนุก ๆ คนพวกนี้ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ เขารวยเขาไม่สนใจว่าใครจะเดือดร้อนอย่างไร ฝนจะตกน้ำจะท่วมอย่างไร

นอกจากการพูดคุยกับนางปร่าง ได้เล่าถึงวิธีการเก็บหาอาหารจากป่าให้ผู้วิจัยฟังถึงวิธีการเก็บผักว่า

" เก็บผักในป่าเฮาจะเก็บเอากิ่งน้อยๆ บ่หื้อกิ่งอื่นมันหัก

กว่าถ้าจะเก็บหน่อไม้กับหื้อหัก บ่หื้อตัดต้นอ่อนจนหมดจน

เส็งหื้อเหลือปิ่นลำเหม่อง จะได้ไปเก็บแหล่ใหม่"

หมายถึงเก็บผักในป่าเราจะเก็บแต่กิ่งเล็กๆ ระวังไม่ให้กิ่งอื่นมันหัก หรือถ้าจะเก็บหน่อไม้ก็ไม่ให้หัก ให้ตัดจนหมดต้นปล่อยให้เหลือเป็นลำบ้าง จะได้ไปเก็บได้อีก นอกจากนี้ผู้วิจัยได้พูดคุยกับ พ่อชัยและ พ่อแสง ผู้รับผิดชอบดูแลน้ำประปา ได้กล่าวถึงข้อตกลงที่ชาวบ้านได้พูดคุยกันว่า จะไม่ตัดไม้ที่อยู่บริเวณวางท่อประปา เพราะจะทำให้ไม่มีต้นไม้ร่มน้ำและจะทำให้น้ำแห้ง หรือวิธีการเก็บไข่มดแดงซึ่งผู้วิจัยได้สังเกตวิธีการเก็บไข่มดแดงของแม่แก้ง ซึ่งมีวิธีเก็บดังนี้คือ ใช้ไม้ไผ่ลำยาวมัดด้วย กระสอบฟางที่ใช้ไม้ไผ่ผ่าปากให้กว้าง แล้วใช้ปลายไม้แทงที่รังมดแดงแล้วเขย่า ไข่มดแดงก็จะตกลงในกระสอบ ซึ่งตัวแก้งของมดแดงก็จะตกลงมาด้วย จากนั้นก็นำลงมาและนำไปใส่กระด้งและเอาแบ่งมันโรยให้ทั่วเพื่อไล่มดตัวแก้งออกไป ซึ่งตัวแก้งเหล่านั้นก็จะหนีขึ้นต้นไม้เพื่อทำรังใหม่ต่อไป ผู้วิจัยถามว่าทำไมจึงไม่ใช่ไฟเผารังมดแดงซึ่งจะทำให้ได้ไข่มดแดงง่ายกว่า แม่แก้งบอกว่าทำอย่างนั้นมดก็จะตายเราก็จะไม่ได้ไข่ บางครั้งต้นไม้ตายด้วย ซึ่งที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นถึงการดูแลป่าที่แสดงออกในการปฏิบัติของชาวบ้านลิ๊ะ

นอกจากนี้ชาวบ้านลิ๊ะยังมีความเชื่อและความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นบรรทัดฐานในการดูแลรักษาป่า เช่น ไม่ตัดต้นไม้ใหญ่เพราะว่ามีผีอาศัยอยู่ ไม่ตัดต้นไม้จำนวนมากเอาแต่พอใช้หรือไม่ตัดต้นไม้ หรือเก็บผัก หาเห็ด ในป่าชนิดป่าจา ไม่ตัดต้นไม้บริเวณที่เป็นต้นน้ำที่ตั้งของประปา ภูเขาช่วยกันปลูกต้นไม้โดยเฉพาะไม้ล้มลุก ประเภท ต้นกล้วย ต้นบอน ต้องคอยดูแลรักษาไม่ให้ลดจำนวนลง ซึ่งพ่อแสง แสงงาม กล่าวว่า

“คุณในหมู่บ้าน เชื่อว่าน้ำจืด มาจากแก้วน้ำเอาไว้ถ้ามีแก้วน้ำ
ตำมนั้น ก็จะเยาะน้ำแห้ง จาวบ้านก็จะไปไ้ใจน้ำจากประปาภูเขาแทน”

หมายความว่า คนในหมู่บ้านเชื่อว่าน้ำจืดมาจากต้นไม้ ต้นไม้ร่มน้ำจะน้ำไว้ ถ้าไม่มีต้นไม้บริเวณนั้นก็จะทำให้น้ำแห้ง ชาวบ้านก็จะไม่ได้ใช้น้ำประปาจากภูเขาอีกต่อไป

ความเชื่อต่างๆ เหล่านี้แสดงถึงระบบคิดในการใช้ป่าและมีความรับผิดชอบต่อป่า ปกป้องดูแลป่า ให้ป่าคงอยู่สืบไป การให้การศึกษาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าในชุมชนบ้านลิ๊ะ ก็คือการสั่งสอนและถ่ายทอดความเชื่อต่างๆ ไปสู่ลูกหลาน เช่น นางสาวละมัย ไชยลังการ เล่าว่าเคยไปเก็บเห็ดในป่ากับแม่ แม่บอกวิธีการเลือกเก็บเห็ดที่กินได้ บอกวิธีการเก็บหน่อไม้ว่าอย่าเก็บหน่อไม้ให้หมดทั้งกอให้เหลือไว้บ้าง เพื่อให้โตเป็นต้นไม้จะได้มีกินอีก นอกจากนี้ผู้วิจัยสังเกตว่าบางครั้งความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่างๆ เหล่านี้ก็ถ่ายทอดไปให้คนรุ่นใหม่ด้วยการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การพูดคุย การเล่าให้ลูกหลานฟังถึงความเชื่อต่างๆ เช่น แม่เฒ่าคำเสาร์ ไชยลังการ เล่าให้หลานและผู้วิจัยฟังว่า

“ เก้าไม้เก้าโหลงมีผีโตใหญ่สิงอยู่ ปีนผิอาฮักกอยผ่อกอย
ดู กำนี้ก็ห้ามลูกหลานไปเก็บผักในป่าชืด ป่าจา ป่าเหว เกยม
คนไปเก็บยอดผักแคบตีป่าช้า กำนี้เมื่อคืนก็เอาไปผันทันผิมา
ทวงบอกว่าฮื้อเอาไปคืนห้ามไปเก็บแหม กาว่าถ้ากำลังป้อก
ป่า กลับว่าหินสัตรี ู กว้าง เก้ง นกร่อง ตะวันมืดแสดงว่าผิ
ฮื้อ คุณก็จาบเข้าไปเพราะโกผี ”

หมายความว่า ต้นไม้ใหญ่ ๆ มีผีอารักษ์คอยดูแลรักษาและห้ามลูกหลานไปเก็บผัก ในป่าช้า
โดยบอกว่าเคยมีคนไปเก็บผักตำลึงในบริเวณป่าช้า พอตกกลางคืนก็ฝันว่าผิมาทวงบอกว่าให้เอา
ไปคืนและห้ามไปเก็บอีก และเมื่อเห็นสัตรีป่า เห็น ู กว้าง เก้ง นกร่อง ท้องฟ้ามืดครึ้มขณะที่กำลังเข้า
ป่าแสดงว่าผิไม่อนุญาตให้เข้าไปในป่า คนก็จะไม่ไปเพราะกลัวผี ซึ่งจากการเล่าของแม่เฒ่าคำเสาร์
ทำให้นางสาววิไลวรรณ ไชยลังการ ซึ่งเป็นหลาน กล่าวกับผู้วิจัยว่าจะไม่ไปเก็บผักในป่าช้าเด็ดขาด
เพราะไม่อยากให้เจ้าของมาทวงเพราะกลัวผีมาก ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า เป็นความสัมพันธ์
แบบพึ่งพาอาศัยโดยคนเป็นผู้พึ่งพาป่าในเรื่องต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา คนจึงมีความเคารพป่า และมี
กฎเกณฑ์การใช้ป่า ดูแลรักษาป่าเพื่อให้ป่าคงอยู่ให้เป็นที่พึ่งพาตลอดไป เป็นการตอบแทนป่า การ
เกรงกลัวต่อผีทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปตัดไม้ หาอาหารในเขตของผี ความเชื่อในเรื่องผีก็เป็นการ
อนุรักษ์ป่าด้วยเช่นกัน

2.2.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับดิน

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับดิน เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่
ของมนุษย์เพราะดินเป็นปัจจัยการผลิตในการเกษตรกรรมที่สำคัญมาก พื้นที่ทั้งหมดในหมู่บ้านมีพื้นที่
ทั้งหมดประมาณ 8,426 ไร่ แบ่งเป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 3147 ไร่ ที่เหลือเป็นพื้นที่ทำกินและที่
สาธารณประโยชน์ในหมู่บ้าน

ชาวบ้านได้ส่วนใหญประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม เช่น ทำนา สวนส้มโอ สวนส้ม
เขียวหวาน หรือปลูกพืชไร่ เช่น ฝรั่ง ข้าวโพด หอมหัวใหญ่ ถั่วแขก กระหล่ำปลี นอกจากนี้ก็ปลูกผัก

สวนครัวต่างๆ ไว้กินในครอบครัว เช่น ผักกาด ต้นหอม ชะอม ผักชี ถั่วฝักยาว เป็นต้นดินจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการใช้เป็นที่ทำมาหากิน

เนื่องจากดินเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ชาวบ้านลี้มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ดังนั้นการดูแลรักษาดินให้เกิดความอุดมสมบูรณ์อยู่เสมอจึงเป็นหน้าที่ที่สำคัญของชาวบ้านลี้ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์ในระยะยาว การดูแลรักษาดินจะทำตามที่บรรพบุรุษเคยทำกันมา เช่น การแผ้วถางนำวัชพืชคลุมดิน การไถพรวนพลิกดินมาตากแสงแดด และ การปลูกพืชหมุนเวียน ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านบางคนจะไม่ทราบว่าการปลูกพืชหมุนเวียนช่วยให้ดินดี อย่างไรก็ตาม แต่เขาทราบว่าไม่ปลูกพืชซ้ำชนิดต่อเนื่องกันในพื้นที่เดียวกันเพราะจะทำให้ได้ผลผลิตน้อย เช่น ครอบครัวยของนายจอม ไชยลังการ กล่าวว่า

“ ในไร่จะปลูกพืชอะไร เมื่อเก็บข้าวโพดแล้วจะปลูกไถ่ เมื่อเก็บไถ่แล้วจะปลูกหอมใหญ่ จะปลูกพืชอย่างเดียวกัน จะเหี่ยวได้ผุ่นประโยชน์น้อยลงไถ่เก่า ดินมันจาง ใจยากในก้าน รักษาดิน กำนันก็ใจประหยัดค่าใช้จ่าย ในก้านไถ่ปุ๋ยและสาร ปักดำจัด แมงมดหนูปีกและกานไถ่ปุ๋ย มะเดื่อไถ่กันเก็บกู หลังคาเหินที่แบ่งไร่ เพราะจาไถ่ผุ่นดินมันก็ไถ่ได้ ”

หมายความว่า ในไร่จะปลูกพืชหลายอย่าง เช่น เมื่อเก็บข้าวโพดแล้วจะ ปลูกถั่ว เมื่อเก็บถั่วแล้วจะปลูกหอมหัวใหญ่ จะไม่ปลูกพืชชนิดเดียวเพราะการปลูกพืชชนิดเดียวกันจะทำให้ได้ผล ประโยชน์น้อยลง ช่วยในการรักษาดินและช่วยในการประหยัดค่าใช้จ่ายในการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช นอกจากนี้นายจอมบอกว่าการใช้ปุ๋ยเคมีในปัจจุบันนั้นชาวบ้านก็ใช้กันเกือบทุกบ้านที่ทำสวน ทำไร่ทำนา เพราะจะได้ผลผลิตมากกว่าไม่ใช้ ซึ่งเมื่อได้สอบถามนายทา ลือชา ก็ได้รับ คำตอบคล้ายกันว่า

“ ใช้ปุ๋ยเคมีในสวนมะลิ มันต้องใจร้อยเปอร์เซ็นต์แหละเพื่อว่า จาไถ่ผุ่นผลดีดีกว่าไม่ไถ่ เพราะว่าโลนใหญ่ ขี้วัวขี้ควายหามาใส่ บ่อ ในโลนผุ่นจะใส่ประมาณปีละ 2 ครั้ง เพื่อจาดอกจำผุ่น ครั้งหนึ่งและเพื่อจาดู่นหลังจากก้านเก็บมะลิ แหมก้านหนึ่ง ”

หมายความว่า ใช้ปุ๋ยเคมีในสวนส้มโอมันต้องใช้ร้อยละร้อยเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีกว่า เพราะ
ว่าสวนใหญ่ไม่สามารถหาซื้อปุ๋ยที่ควายมาใส่ให้เพียงพอ ในสวนผมจะใส่ประมาณปีละ 2 ครั้ง เพื่อการ
บำรุงดอกและผลครั้งหนึ่ง และเพื่อบำรุงต้นหลังจากเก็บส้มโออีกครั้งหนึ่ง เมื่อผู้วิจัยถามว่า การใช้ปุ๋ย
เคมีไม่กลัวว่าจะทำให้ดินเสื่อมคุณภาพหรือ นายทาบอกว่า

“ เกยรู้ มาเมิ่นกันแหละว่าเมินไปจะเยื่อดินบ่อดี เยื่อ
ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ แต่เขาตังจำป็นต้องใส่ ถ้าบ่อใส่
หน่วยมันก็ใส่ได้อื่นบ่อได้ ขายบ่ได้ราคาดีแหม แต่เขาก็จะใส่
บ่อประมาณ เต้าตีจำป็น เยื่อลิแดได้ ”

หมายความว่า เคยรู้มาเหมือนกันว่านานๆ ไปจะทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ แต่เราก็
ใส่พอประมาณใส่เท่าที่จำเป็น ถ้าไม่ใส่ผลผลิตเราก็สู้สวนอื่นไม่ได้ สำหรับการทำไร่ ทำนา
ชาวบ้านใ้ยังมีการดูแลรักษาดิน คือ เมื่อเกี่ยวข้าว ตีข้าวแล้วเสร็จ จะเผากองฟางเมื่อเป็นขี้เถ้าก็จะ
กลายเป็นปุ๋ย จากนั้นก็จะไถพลิกหน้าดินเป็นการพลิกดินขึ้นมาตากแสงแดดด้วย และการ แฉ้วถาง
วัชพืชเพื่อทำไร่จะไม่เผาแต่จะนำไปคลุมดินให้แห้งกลายเป็นปุ๋ยแล้วค่อยไถพรวนดิน เพราะไร่ของ
ชาวบ้านใ้จะอยู่ในปากถั่วไฟไหม้ป่า บางคนก็มีบ้างที่เผาแต่จะต้องทำแนวกันไฟ โดยขุดดินเป็นคัน
หรือเป็นร่องเสียก่อนเพื่อป้องกันไฟที่จะลุกลามไหม้ป่าได้ ถ้าเผาจะเสร็จเร็วกว่าการแฉ้วถาง

จากการพูดคุยกับชาวบ้านหลายคนทำให้สรุปได้ว่า ชาวบ้านจะใช้ปุ๋ยเคมีกับสวนใหญ่ๆ ที่
ปลูกเพื่อขายเท่านั้น สำหรับพืชผักสวนครัวที่ปลูกไว้กินในครอบครัวจะใส่ปุ๋ยคอก เช่น ขี้วัวขี้ควายมา
ใส่ เช่น แม่เฒ่าคำเสาร์ บอกว่า

“ โสนผักเขาปลูกไว้กินคุณเดว ลูกหลานเขาก็กิน โสนแม่เฒ่า
บ่เคยใส่ปุ๋ยละกาบ่เคยฉีดยาฆ่าแมลงหมั่งซักน้อย แม่โกสารบีด
ละก่อโกดินบ่ดี ”

หมายถึง สวนผักปลูกไว้ให้ลูกหลานกิน ไม่เคยใช้ปุ๋ยเคมีเลยและไม่ฉีดยาฆ่าแมลงด้วย
เพราะว่ากลัวสารพิษและทำให้ดินไม่ดีด้วย

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของชุมชนทำให้ชาวบ้านปรับตัวตามไปด้วย การประกอบอาชีพเกษตรกรรมก็มีเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาใช้บ้าง เช่น การใช้รถไถในการไถนา การใช้ยาฆ่าแมลง ใช้น้ำปุ๋ยเคมีบ้าง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อดินโดยตรง แต่ในการใช้เทคโนโลยีใหม่นี้ ชาวบ้านบอกว่าไม่ได้ใช้ทั้งหมด ชาวบ้านที่ปลูกส้มโอบางครอบครัวบอกว่า ใช้น้ำปุ๋ยเคมีเหมือนกันแต่ใช้ปีละครั้ง เขาบอกว่าไม่ต้องใช้มากเพราะดินในสวนของเขาดีอยู่แล้ว

ลักษณะการใช้ดินทำกิน การดูแลรักษาดินของชาวบ้านโละงะรูปได้คือ การปลูกพืช ทำนา ทำไร่ของชาวบ้านโละงะ เป็นการเกษตรที่ใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ ให้อบ ใ้เสียม ใ้ เพียงพอกับความต้องการกับสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น เช่น การปลูกต้นหอม แตงกวา ผักกาด ถั่วฝักยาว ะอม เป็นต้น การบำรุงก็จะมีปุ๋ยที่ได้จากธรรมชาติเท่านั้น ครอบครัวที่ทำการเกษตรเพื่อขาย ก็จะใช้รถไถในการไถพรวนดินเป็นการเตรียมดินก่อนปลูก หลังการเก็บเกี่ยวระยะหนึ่ง ก็จะจุดไฟเผา กองฟางบนดินในนา ถ้าถ่านจะกลายเป็นปุ๋ย เป็นการปรับพื้นดิน มีการปลูกพืชคลุมดินและการปลูก พืชหมุนเวียนหลายประเภท เช่น ถั่วแขก ข้าวโพด หอมหัวใหญ่ จึง ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ ส่วนการ ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชก็จะใช้อย่างระมัดระวัง ซึ่งวิธีการดังกล่าวเหล่านี้เป็นการใช้ดิน การดูแลรักษาทรัพยากรดิน เพื่อให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์สามารถใช้ประโยชน์จากดินได้อย่างยั่งยืน ตลอดไป การพยายามใช้ดินอย่างรู้คุณค่าดังที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านโละงะรู้คุณค่าของดิน ดังที่แม่เฒ่าคำเสาร์ ไชยลังการ บอกว่า

“ดินไม่ดี ป่าไม่มี น้ำหมด ...”

2.2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำ

ในหมู่บ้านโละมีแหล่งน้ำที่สำคัญหลายแห่ง คือ แม่น้ำาว ซึ่งมีต้นน้ำเกิดจาก ลำห้วย 4 สายจากป่าดอยสันป่าราง คือ ห้วยผาดั้ง ห้วยห้อม ห้วยป่อ และห้วยกุกไหลมารวมกัน เป็นแม่น้ำาวไหลผ่านหล่อเลี้ยงชีวิตของชุมชนชาวบ้านโละ

น้ำจาวเป็นแหล่งน้ำสำคัญในการทำเกษตรกรรมของบ้านโละ๊ะ น้ำที่มีอยู่ในชุมชนจะแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำ แม่น้ำจาวเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ชุมชนใช้ประโยชน์จากน้ำในการใช้สอยในชีวิตประจำวัน การชำระล้างทำความสะอาด การผลิตทาง การเกษตร เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ และยังเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การลอยกระทง

การเลี้ยงผีก็กวน้ำจากการสังเกตสวนส้มโอซึ่งจะตั้งอยู่ริมแม่น้ำงาวเนื่องจากมีความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ และสะดวกในการนำน้ำมาใช้ในการสวน

พ่อกำนันสง่า ชุมธิ กล่าวกับผู้วิจัยว่า “ ชาวบ้านโละทุกระวังเรือต้องอาศัยน้ำจากแม่น้ำงาว น้ำที่กิน ให้อยู่ทุกวันก็มาจากต้นน้ำงาว การทำไร่ ทำสวน ทำกินเลี้ยงชีวิตอยู่ก็เช่นกัน ” จากการพูดคุยกับเด็กผู้ชายในหมู่บ้าน คือ สมพงศ์ สมควร และ บุญเป็ง ไชยลังการ ซึ่งเคยไปหาสัตว์น้ำในแม่น้ำงาว เล่าให้ฟังว่าในแม่น้ำงาวสัตว์น้ำหลายชนิด เช่น ปลา หอย ปู กบ เขียด แมงแค (ชื่ออย่างชนิดหนึ่ง) ปลาฝา (ตะพานน้ำ) แมงอู่ม (ลูกอี๊ด) (ลูกอี๊ด กบ เขียด) อึ่งเพ้ว (อึ่งอ่างชนิดหนึ่ง) กุ้ง แมงดา เป็นต้น และได้เล่าเพิ่มเติมว่า ชาวบ้านจะนำสัตว์เหล่านี้มาปรุงอาหาร โดยหมุนเวียนกันตามฤดูกาล ปัจจุบันชาวบ้านโละจับสัตว์น้ำเพื่อนำไปขายด้วย สัตว์น้ำที่หายากจะไม่นำทำอาหารกินในครอบครัว แต่จะนำไปขายเนื่องจากว่าขายได้ราคาดี เช่น ตะพานน้ำ ซึ่งมีราคา กิโลกรัมละ 300 บาท และมีผู้นิยมรับประทาน เนื่องจากในแหล่งน้ำงาว เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ จึงยังมีสัตว์น้ำที่เพียงพอแก่ความต้องการในการนำไปประกอบอาหาร และเหลือเก็บ คือการนำสัตว์น้ำที่จับได้ เช่น ปลา กบ เขียด นำไปถนอมอาหาร โดยการตากแห้งแดดและการรมควัน เพื่อนำไปประกอบอาหาร นำไปขายและแบ่งปันเพื่อนบ้าน นั่นเอง

นอกจากอาหารประเภทสัตว์น้ำแล้ว พืชน้ำก็ยังเป็นสิ่งที่นิยมนำมาประกอบอาหาร เช่น ไกเตา (สลารายชนิดหนึ่งในน้ำ) ชาวบ้านจะนำมาประกอบอาหารเป็นห่อหนึ่งไก (ห่อหมก) ตำเตา ซึ่งเป็นอาหารที่นิยมมาก

น้ำที่ใช้อุปโภคบริโภคในหมู่บ้านโละ เป็นน้ำประปาภูเขา ซึ่งได้จากต้นน้ำแม่น้ำงาวในบริเวณป่าที่อุดมสมบูรณ์ของดอยสันป่าซาง นายท่า ลือชา เล่าถึงประปาภูเขาหมู่บ้านโละว่า

“ น้ำประปาภูเขา ได้มาจากเก้าน้ำ จากป่าต้นน้ำ บนดอยสันป่าซาง ไชนม่อน ห้วยปอ เอาท่อภาวโหลงๆ ไปวางบนพื้นดินที่จำ สังเกตจากไชนม่อนน้ำหยดจากแก้มกล้วยป่า เก้าบอนเยะอื้อเกิดต้ำน้ำเอามาเก็บไว้ดีแห่งค้ำน้ำบนม่อนธาตูปักไกลจากหมู่บ้านแหละไหลลงสู่ตักกรองน้ำและส่งกระจายไปบ้านเฮาหมู่บ้านปกกลางกับหมู่บ้านดอนโดย ”

หมายถึง น้ำประปาภูเขาได้จากแหล่งน้ำจากป่าต้นน้ำดอยสันป่าซาง บริเวณดอยห้วยปอ โดยนำท่อพลาสติกขนาดใหญ่ไปวางบนพื้นดินที่มีน้ำแฉะๆ ขุดให้เป็นร่อง ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ที่จำ ซึ่งบริเวณนี้จะมีต้นกล้วยป่าและต้นบอนเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดตาน้ำ เพราะว่าต้นกล้วยป่าและต้นบอนจะเป็นที่กักเก็บน้ำอย่างดี และนำน้ำมาเก็บไว้ที่แท่งน้ำบนม่อนธาตุ ซึ่งไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ไหลลงสู่ถึงกรอง และส่งกระจายไปตามหมู่บ้านต่างๆตามท่อส่งน้ำประปา คือ หมู่บ้านโละ หมู่บ้านปอกลาง และหมู่บ้านดอน

การดูรักษาน้ำของชาวบ้านโละมีการจัดการน้ำที่เป็นระบบ เช่น ในกรณีของประปาหมู่บ้าน ได้จัดตั้งกรรมการดูแลน้ำประปา 2 คน คือพ่อชัย สมควร กับ พ่อแสง แสงงาม และ จากการพูดคุยกับผู้ดูแลน้ำทั้งสองคนนี้บอกว่ามีหน้าที่ในการจัดการน้ำพร้อมทั้งดูแลรักษาซ่อมแซมเมื่อน้ำประปาเกิดขัดข้อง ตลอดจนประกอบพิธีกรรมไหว้ผีน้ำ ชาวบ้านที่ใช้น้ำประปาหมู่บ้านจะต้องจ่ายเงินเป็นค่าใช้น้ำโดยคิดเป็นจำนวนก๊อกๆ ละ 6 บาทต่อเดือน ถ้าบ้านใดใช้หลายก๊อกก็ต้องจ่ายเพิ่มให้ครบตามจำนวนก๊อก การเก็บเงินค่าน้ำจะช่วยให้การใช้น้ำคุ้มค่าและประหยัด นอกจากนี้ชาวบ้านโละยังใช้ความเชื่อเกี่ยวกับผีในการดูแลรักษาดันน้ำ ลำน้ำ คือการจัดพิธีกรรมไหว้ผีน้ำก๊อก ซึ่งเรื่องนี้พ่อแสงเล่าถึงที่มาของผีน้ำก๊อกว่า

“ หมู่เฮาอยู่คู่คุณเจ๊อว่า ดันน้ำกับลำน้ำมีผีดูแล มีผีปิ่นเจ้าของเมื่อนำน้ำมาใช้ทำประปาภูเขา ท่อลำเลียงน้ำเปบเม้นลำน้ำ กำนผ่อกอยดูแลท่อประปาก็เปบเม้น กำนดูแลลำน้ำโดยเม้นกันกำนี้ผีเป็นได้ดูแลฮักษาฮื้อหมู่เฮา เฮากาหลังว่า ไหว้ผีน้ำก๊อกเม้นกับกำนเล้งผิอาฮักป่า อาฮักน้ำ คุณเผ่าบอว่า ไผไจ้ ไผกิน ไผอาบน้างาว ถือปิ่นลูกน้างาวหมด ”

หมายถึง คนในชุมชนทุกคนเชื่อว่าต้นน้ำและลำน้ำมีผีดูแล มีผีปิ่นเจ้าของ เมื่อนำน้ำ มาใช้ทำประปาภูเขา ท่อลำเลียงน้ำก็เปรียบเสมือนลำน้ำ การดูแลท่อประปาก็เปรียบเสมือนการ ดูแลลำน้ำ ดังนั้นเมื่อผีดูแลรักษาจึงต้องจัดพิธีไหว้ผีน้ำก๊อกด้วยเช่นเดียวกับการเลี้ยงผีที่ควบคุม ดูแลรักษาป่า และรักษาน้ำ ทุกคนที่ใส่น้ำถือว่าปิ่นลูกของน้างาว

การไหว้ผีน้ำก๊อก เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงการดูแลรักษาน้ำของหมู่บ้านโละ โดยใช้ความเชื่อเกี่ยวกับผีมาสร้างเป็นกฎเกณฑ์ควบคุมดูแลน้ำ และต้นน้ำ แม้ว่าในการประกอบพิธีกรรมไหว้ผีน้ำก๊อกน้ำ

จะมีเฉพาะ พ่อแสงกับพ่อชัย เป็นผู้ทำพิธีกันสองคน ทั้งนี้ก็เพราะว่าพ่อแสงกับพ่อชัยเป็นตัวแทนของคนในชุมชน ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่การดูแล รักษา ช่อมแซมประปา

สำหรับการดูแลแม่น้ำาว จะใช้บรรทัดฐานความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเชื่อว่าน้ำมีเจ้าแม่คงคา การทำลายแหล่งน้ำ โดยการทิ้งสิ่งสกปรกโสโครก หรือถมแม่น้ำ จะทำให้เจ้าแม่คงคาโกรธจะทำให้เกิดแห้งแล้ง เมื่อชาวบ้านได้ให้น้ำจากแม่น้ำในการอุปโภคบริโภค และได้มีส่วนทำให้แม่น้ำสกปรกก็ลอยกระทงขอโทษและบูชาแม่คงคา นอกจากนี้ทุกคนก็ตระหนักถึงคุณค่าของแม่น้ำาวอยู่ในจิตใจเสมอ อย่างเช่น สมพงศ์ เขาบอกว่าถ้าแม่น้ำแห้งปลาก็คงตายหมด เราจะไม่มีปลากิน คงจะลำบากกันมาก

การถ่ายทอดความรู้เรื่องการดูแลน้ำกระทำผ่านพิธีกรรมไหว้ผีกอน้ำ คือการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องน้ำมีผีดูแล เมื่อได้สอบถามชาวบ้านหลายครอบครัว ได้รับคำตอบที่ตรงกัน คือเขาเชื่อว่าน้ำกอน หรือน้ำประปามีผีดูแล ต้องเกรงกลัวต่อผี นับถือผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีเจ้าที่ผืนน้ำ ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติมีส่วนสำคัญอย่างมากในการดูแลรักษาน้ำไว้ได้ นอกจากพิธีกรรมไหว้ผีกอน้ำแล้ว พิธีกรรมลอยกระทง เป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์น้ำ พิธีกรรมลอยกระทงนั้นมีจุดประสงค์คือการขอโทษขอขมาแม่น้ำ ที่ทำให้แม่น้ำสกปรกโดยทิ้งสิ่งของสกปรกต่างๆ ลงไปซึ่งระบบคิดที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมลอยกระทงคือ การให้คนตระหนักว่าน้ำมีประโยชน์ต่อ การดำรงชีวิตนั่นเอง นอกจากพิธีกรรมแล้ว ชาวบ้านโละ ยังถ่ายทอดความรู้เรื่องการดูแลรักษาน้ำผ่านการบอกเล่า การปฏิบัติที่เป็นแบบอย่าง

ระบบคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับน้ำของชาวบ้านโละ เป็นระบบคิดที่ให้ คุณค่า ความสำคัญของน้ำว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ชาวบ้านจึงรู้คุณค่าของน้ำและพยายามจะรักษาน้ำไว้ให้ยาวนาน โดยมีกลไกต่างๆ เช่น ความเชื่อเรื่องผี ข้อห้ามปฏิบัติกับแม่น้ำ พิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ พร้อมกับถ่ายทอดความเชื่อเหล่านั้นสู่คนรุ่นหลัง ผ่านการบอกเล่า ปฏิบัติให้เห็นและพิธีกรรมต่างๆ เป็นการพึ่งพาอาศัยระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ทุกคนได้ตระหนักถึงความสำคัญของน้ำ และช่วยกันดูแลรักษาไว้เป็นการย้ำความสัมพันธ์และจิตสำนึกให้มีการประพฤติดูแลใช้น้ำที่เหมาะสม อีกทั้งพิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำจะก่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจ ความสามัคคี การช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติทั้งสามอย่าง อย่างแยกไม่ออก ซึ่งระบบคิดเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ ในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ เมื่อได้ตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติ ว่าคนไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หากขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไป มนุษย์

จึงได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับคุณค่าเหล่านี้ให้ชุมชน เพื่อให้เป็นวิถีปฏิบัติสืบกัน เพื่อที่ดำรงรักษา ธรรมชาติไว้ให้คนรุ่นหลังสืบไป นอกจากธรรมชาติเหล่านี้จะสัมพันธ์กับชีวิตคนแล้วยังสัมพันธ์ระหว่าง กันอีกด้วย ซึ่งถ้าขาดสิ่งหนึ่งสิ่งใดไป ก็จะทำให้กระทบต่ออีกสิ่งหนึ่งไปด้วย เช่น ถ้าป่าไม้ถูกทำลาย จะส่งผลถึงน้ำและดินด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่า มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุง รูปแบบไปบ้างเพื่อให้สอดคล้องและทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ ความเจริญก้าวหน้า ทางด้านเทคโนโลยีข่าวสารข้อมูลพัฒนาไปอย่างรวดเร็วเพื่อให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ

ชาวบ้านโละมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติหลายอย่าง คือความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับผี และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ เช่น สิ่งเหนือธรรมชาติ แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น บุญ บาป ชีวิตในโลกหน้า เป็นต้น และความเชื่อเกี่ยวกับ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีตัวตน มีอำนาจในการดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ กับคนได้ ซึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ผี วิญญาณ เทวดา สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านเชื่อว่ามีบทบาทต่อความเป็นอยู่ ความสงบสุข ความ อุดมสมบูรณ์ของบุคคล ครอบครัว และชุมชน ชาวบ้านโละจึงเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะทำกิจกรรมใด ๆ เช่น กิจกรรมเกี่ยวกับการผลิต การเฉลิมฉลอง จึงต้องมีการขออนุญาต บอกกล่าว และขอบคุณ ทุกครั้ง ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติเหล่านี้จะแสดงผ่านพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ดังนี้คือ

2.3.1 ความเชื่อในเรื่องการตานตุงและการตานไม้ก้ำาสล

ความเชื่อในเรื่องการตานตุง คือการนำตุงมาถวายที่วัด ในเดือน 6 เป็นพุทธบูชา ชาวบ้านทุกครอบครัวจะพากันไปวัด พ่อแม่แม่เฒ่า จะมีลูกหลานตามไปด้วย โดยจะนำไปแขวนไว้ใน วิหารวัดหน้าพระประธาน แล้วฟังธรรม ตุงที่ชาวบ้านนำถวายที่วัดอาจทำขึ้นจากวัสดุต่างๆ กันเช่นผ้า ตุงที่ทอขึ้นเองและกระดาษเป็นต้นโดยไปตกแต่งประดับประดาให้เกิดความสวยงาม ด้วยกระดาษ ไหมพรมหลากสี และทำพู่ห้อยประดับทั้งผืนด้วยลวดลายแตกต่างกันออกไป ซึ่งในการทำตุงนี้ผู้หญิง สูงอายุจะเป็นผู้ทอเก็บไว้ครั้งละหลายๆ ผืนสำหรับตนเองและสำหรับลูกหลานใน ครอบครัว นิยมทอ

และตกแต่งเป็นรูปปราสาทวางบนหลังสัตว์ เช่น ช้าง ม้า นก หนู หรือเรือสำเภา ในการตานตุงเป็นการอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ญาติ พี่น้อง ผู้ที่ล่วงลับ และส่งผลบุญให้ตนเองในชาติหน้า เมื่อตายไปจะได้เกาะชายตุงขึ้นสวรรค์ หรือขึ้นปราสาทที่ตานให้จะได้ไม่ตกนรก

ความเชื่อในเรื่องการตานไม้ก้ำสลี เป็นความเชื่อที่ทำเป็นประจำอีกอย่างหนึ่งที่จัดขึ้นในเดือนยี่เป็ง ก่อนที่มีพิธีลอยกระทง โดยชาวบ้านจะนำไม้ก้ำสลี มีปลายลักษณะแยกออกสองข้าง มีเทียนเล่มเล็กๆ มัดติดตรงกลางของไม้ จำนวนไม้ก้ำสลีเท่ากับสมาชิกในครอบครัว แล้วนำไปกองไว้ที่วัดรวมไว้ที่เดียวกัน จะมีการเทศน์ 1 กัณฑ์ มีด้ายสายสิญจน์มัดตั้งขึ้น เหมือนก่อ กองฟาง เวลาประมาณ 1 ทุ่ม ชาวบ้านจะนำดอกไม้ธูปเทียนไปวัดพร้อมกับเด็กๆ ที่วิ่งเล่นกันอย่างสนุกสนานในบริเวณวัด พระภิกษุ สามเณร ก็จะทำการเทศน์ แล้วเดินรอบกองไม้ก้ำสลี 3 รอบทำพิธีจุดไฟกองไม้ ก่อนชาวบ้านที่เข้าไปจุดไฟไม้ก้ำสลีเล่มใดก็ได้ทุกคน เมื่อไฟติดชาวบ้านก็จะนั่งดูจนกว่าไฟจะวอดดับลง ซึ่งพ่อเถี้ยน ลือชา เล่าว่า “ การตานไม้ก้ำสลี เป็นการตานเพื่อเป็นการต่ออายุ ถ้าก็มาจากคำว่า “ค้ำ” คำจุนชีวิตของตนให้มีชีวิตที่ยืนยาวเหมือนต้นสลี คือ ต้นโพธิ์นั่นเอง ” วันตานไม้ก้ำสลีจะเป็นอีกวันหนึ่งที่ทุกในครอบครัวเข้าร่วมกิจกรรม เพราะตานไม้ก้ำสลีจะเป็นพิธีที่เมื่อทำแล้วจะเกิดความอิ่มเอิบใจ สุขใจ

2.3.2 ความเชื่อในเรื่องการตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่

ความเชื่อในเรื่องการตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เมื่อนำข้าวมาไว้ในยุ้งฉางแล้ว การตานข้าวใหม่จะเริ่มในตอนเช้า โดยการนึ่งข้าวใหม่ พร้อมทั้งทำอาหารไปทำบุญที่วัด ถวายพระเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศล ไปยังบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ภายหลังจากการทำบุญที่วัดแล้วก็นำอาหารและข้าวใหม่ไปให้ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นญาติและไม่เป็นญาติของตนเอง เมื่อรับประทานอาหารเสร็จผู้สูงอายุก็จะให้พรแก่ลูก หลาน การตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่เป็นการแสดงกตัญญูต่อบุคคลที่ตอบแทนแก่ผู้มีพระคุณ ทั้งที่ล่วงลับไปแล้วและมีชีวิตอยู่ เพราะท่านเหล่านั้นได้บุกเบิกแผ้วถางไร่ นา พื้นดินที่ใช้ในการทำมาหากินไว้ให้แก่ลูกหลาน จากความเชื่อต่าง ๆ ที่กล่าวมาไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องการสัก การตานตุง ตานไม้ค้ำสลี การสืบชะตา หรือการกินข้าวใหม่ ล้วนเป็นความเชื่อที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งสิ้น

ตาราง 4 ประเพณี พิธีกรรม กิจกรรมที่ปฏิบัติในรอบปี

เดือน	กิจกรรมที่ปฏิบัติในชุมชน
เดือนสาม	พิธีตานข้าวใหม่ ทำบุญวันขึ้นปีใหม่
เดือนสี่	พิธีวันมาฆบูชา
เดือนห้า	พิธีเลี้ยงผีกอกน้ำ
เดือนหก	ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีจุดบั้งไฟ
เดือนเจ็ด	วันวิสาขบูชา เลี้ยงผีไร่ ฉายหนังแดง
เดือนแปด	พิธีแหกนา พิธีฉายหนังแดง
เดือนเก้า	พิธีวันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา
เดือนสิบ	พิธีไหว้เสือบ้าน
เดือนสิบเอ็ด	พิธีวันออกพรรษา
เดือนสิบสอง	พิธีบูชาใจกลางบ้าน
เดือนเก้า (เกียง)	พิธีตานไม้กำสลี พิธีลอยกระทง
เดือนยี่	พิธีเลี้ยงผีเสือบ้าน ผีบรรพบุรุษ

2.3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีบรรพบุรุษ

ผีบรรพบุรุษ หรือผีปู่ย่า เป็นผีประจำวงศ์ตระกูล ชาวบ้านโละะเชื่อว่าผีปู่ย่าทำหน้าที่คอยแลรักษา ดลบันดาลให้กับสมาชิกในครอบครัวทั้งด้านดีและด้านร้าย เป็นผีประจำบ้านที่คอยเฝ้าดูแลพฤติกรรม การปฏิบัติให้ประพฤติถูกต้อง ปกป้องรักษาไม่ให้ผีอื่นเข้ามาทำร้าย คนในครอบครัวผีปู่ย่าจึงมีผลต่อความสงบสุขร่มเย็นของครอบครัว ผีปู่ย่าจึงได้รับการเอาใจใส่จากครอบครัวเป็นพิเศษ ซึ่งการเอาใจใส่นี้จะกระทำผ่านพิธีกรรมการไหว้ผีปู่ย่า ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การเลี้ยงผีปู่ย่าจะกระทำในเดือน 10 หรือเดือน 9 ของทางภาคเหนือ โดยจะทำพิธีที่บ้านเก่าผี โดยผู้ที่นับถือผีเดียวกันคือคนในสายตระกูลเดียวกัน จะได้รับแจ้งให้ทราบจากเจ้าผี และให้แต่ละคนจัดหาเครื่องไหว้ผีประกอบด้วยเครื่องบูชาต่างๆ ได้แก่ น้ำส้มป่อย ดอกไม้ ธูปเทียน เตรียมอาหารทั้งอาหารคาวและอาหารหวาน อาหารคาวเช่นเนื้อหมู เนื้อไก่ต้มสุก อาหารหวานไม่จำกัด

พร้อมทั้งข้าว เครื่องดื่ม เช่น น้ำดื่ม เหล้าขาว หมาก เมี่ยง การเลี้ยงผีจะกระทำตอนเช้า โดยเจ้าผีจะ จตุรปูบอกล่าวเชิญให้ผีปู่ย่ามากินอาหารและขอให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องรักษาให้ปลอดภัยจากสิ่งชั่วร้าย ให้มีแต่ความเจริญก้าวหน้าและมีความสุข เมื่อเสร็จพิธีแล้วผู้ที่นับถือผีเดียวกันก็จะรับประทานอาหาร ด้วยกัน

เมื่อพิจารณาพิธีกรรมไหว้ผีปู่ย่า โดยดูจากสัญลักษณ์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรม คือ เครื่องเซ่น ผีปู่ย่า แสดงให้เห็นระบบคิดของชุมชนบ้านโละเกี่ยวกับผีปู่ย่าในเรื่องของความเคารพ การขอความช่วยเหลือ การตอบแทนบุญคุณที่ผีบรรพบุรุษได้ช่วยปกป้องรักษาแก่พวกเขาให้ร่มเย็นเป็นสุขตลอดมา นอกจากสัญลักษณ์ในพิธีกรรมดังกล่าวแล้ว ในขั้นตอนของการทำพิธีกรรมจะมีการกล่าวถ้อยคำ เชื้อเชิญให้ผีปู่ย่ามากินเครื่องเซ่นไหว้ และขอให้ผีปู่ย่าช่วยปกป้องคุ้มครอง ให้คนในเครือญาติเดียวกัน อยู่ดีมีสุข ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย หรือถ้าเจ็บป่วยก็ขอให้หายไข้ ขอให้ผี ยกโทษให้ที่กระทำผิดผี ความหมายของถ้อยคำในพิธีกรรมไหว้ผีปู่ย่า แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงระบบคิดระหว่างคนกับผี คือคนกับ ผีมีความสัมพันธ์กันแบบพึ่งพาอาศัย โดยคนจะเป็นฝ่ายพึ่งพาผีเป็นส่วนมาก เนื่องจากผีมีฤทธิ์ สามารถดลบันดาลความสุขให้แก่คนได้ คือเมื่อผีช่วยดูแลรักษา คนก็จะขอบคุณโดยการจัดเลี้ยงผีให้ อิ่มหนำสำราญ การแสดงออกผ่านพิธีกรรมไหว้ผีปู่ย่าจึงเป็นการแสดงออกถึงความเคารพ การขอขมา และขอบคุณผีปู่ย่า

พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นพิธีกรรมระดับเครือญาติ ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมจะเป็นญาติกัน พิธีกรรมนี้จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในหมู่เครือญาติอีกด้วย จากการพูดคุยกับแม่เผ่าคำเสาร์ ไชยลังการ กล่าวว่า การเลี้ยงผีปู่ย่าจะเลี้ยงทุกปี เพื่อขอบคุณผีบรรพบุรุษที่ช่วยดูแลรักษาคนในบ้าน ในเรือนให้อยู่ดีมีสุข ดูแลลูกสาวให้ประพฤติตัวดีงาม

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นความคิดของคนที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่า หรือผี บรรพบุรุษว่าครอบครัวมีผีคอยช่วยดูแล และผีสามารถดลบันดาลให้ทั้งผลดีและผลร้าย พิธีเลี้ยงผีเป็น การแสดงความขอบคุณที่ผีคอยช่วยดูแล การไหว้ผีโดยเครื่องบูชาต่างๆ เป็นการแสดงความเคารพ แสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ นอกจากนี้พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าเป็นเครื่องมือในการสร้างความ สัมพันธ์ในหมู่เครือญาติเดียวกันด้วย เพราะจะเป็นวันที่ญาติมารวมตัวพบปะกัน ได้พูดคุยถามไถ่ทุกข์ สุขแก่กัน

2.3.4 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีที่ทำหน้าที่ปกครอง

ก. พิธีไหว้ผีเสื้อบ้าน

ผีปกครองคือผีที่ทำหน้าที่คุ้มครองดูแลสมาชิกในชุมชน ซึ่งหมายถึงผีเสื้อบ้าน ซึ่งพ่อจารย์ยอดบอกว่า ผีเสื้อบ้าน เปรียบเสมือนกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน เป็นผีอารักษ์ของชาวบ้านที่ขอให้ติดตามดูแลคุ้มครองเมื่อจะต้องออกไปประกอบอาชีพหรือประกอบกิจกรรมใดๆ ผีเสื้อบ้านของบ้านโละจะตั้งอยู่ท้ายหมู่บ้านใกล้วัดบ้านโละ มีการทำหอผีเสื้อบ้านให้เป็นที่อยู่ของผี และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเสื้อบ้าน คือการบนบาน และการเลี้ยงผีเสื้อบ้าน

ชาวบ้านโละให้การเคารพนับถือ ผีเสื้อบ้านเป็นอย่างมาก มีการจัดตั้งหอผีเสื้อบ้านไว้ข้างกำแพงวัดบ้านโละ การเลี้ยงผีเสื้อบ้านในหมู่บ้านโละ บางครอบครัวจะแยกการทำพิธีเป็นกลุ่มเครือญาติกลุ่มนามสกุลเดียวกัน แต่บางปีก็จะมาร่วมกันเลี้ยง "เสื้อบ้าน" ทุกปีในช่วงเดือน 8 แต่เดิมทุกคนในหมู่บ้านจะทำงานทั้งที่งานในหมู่บ้านและงานที่ออกไปทำนอกหมู่บ้านเพื่อร่วมกันประกอบพิธีกรรมนี้ ผู้อาวุโสทั้งชายและหญิงจะมาช่วยกันเตรียมสิ่งของ อุปกรณ์ ในการทำพิธี คือเครื่อง 4 แม่เต่าคำเสาร์ ไชยลังการ ได้ให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า

"หื้อแบ่ง สะตวง 4 แจ่ง 1 อัน แล้วใส่เครื่อง 4 ใส่แกงส้มแกงหวาน จันดิบ ปลาควาย ข้าวกล้า ข้าวขาว รูปคน 1 รูปไก่ 1 ตัว ไช้ไก่ 1 แก่น ใส่เครื่องพร้อมแล้ว ใส่ขันตั้ง 25 บาท แล้วกล่าวคาถาว่า "โอม ปู่เสื้อพาย ย่าเสื้อพาย บัดนี้ หลานมีข้าวบ้ายจันมาหา หลานมีข้าวบ้ายปลามาเสียด..."

แต่ปัจจุบันนี้ แต่ละครอบครัวจะส่งตัวแทนไปหนึ่งคนเพื่อเข้าร่วมพิธี ส่วนสมาชิกคนอื่นที่ไม่ได้เข้าร่วมพิธี ก็จะฝากเสื้อ หรือกางเกงไปคนละหนึ่งผืน สำหรับผู้ประกอบพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน ชาวบ้านจะเรียกว่า ข้าวจ้ำ ซึ่งในหมู่บ้านโละก็คือ พ่อจารย์ยอด แสงงาม พ่อจารย์ผู้นำ ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านนั่นเอง เมื่อผู้วิจัยเข้าร่วมในพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน แม่เต่านิล ลือชา กล่าวว่ามีตำนานในเรื่องราวในพิธีของหมู่บ้าน ก็ให้ผู้วิจัย " เข้า " ด้วย คือเข้าร่วมพิธีและเข้าเป็นสมาชิก เป็นลูกหลาน หรือเป็นคนในหมู่บ้านในหมู่บ้านโละอีกคนหนึ่ง

พ่อจารย์ยอด แสงงาม เล่าถึงพิธีไหว้ผีเสื้อบ้านว่า พิธีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านจะเริ่มตั้งแต่ตอนเช้า ไปจนถึงตอนเย็น แม่บ้านจะเตรียมอาหาร จากหมูที่รวมเงินซื้อ จำนวน 1 ตัว อาหาร ที่ทำคือ ลาบ แกงอ่อม และขนมที่แม่ทำไว้ก่อนถึงวันเลี้ยงผี คือ ข้าวแคบ ดอกไม้ กล้วยเทียน เหล้า เมื่อทำพิธีเสร็จ ก็จะนำอาหารที่เลี้ยงผี มาแบ่งกันรับประทาน สำหรับบางครอบครัว ที่จะทำพิธี

เลี้ยงผีเสื้อบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผีคุ้มครองติดตามดูแลเพื่อให้ปลอดภัยหรือประสบความสำเร็จในการทำงานที่จะกระทำ ก็จะทำเฉพาะครอบครัวและญาติของตนเองก็จะทำการประกอบพิธีเช่นเดียวกับที่ทำพร้อมกันทุกครัวเรือน

พิธีกรรมเกี่ยวกับผีเสื้อบ้านมีสองลักษณะคือการบนบาน ซึ่งผู้บนบานจะต้องไปบอกให้ผู้ประกอบพิธีกรรมคือที่เรียกว่า “ เจ้าจ้ำ ” เป็นผู้ไปทำพิธีบอกกล่าว โดยการนำเครื่องบูชาซึ่งประกอบด้วย รูป เทียน ดอกไม้ไม่จำกัด และบนบานโดยผู้ทำพิธีการบนบานก็คือการบอกว่าจะไปทำอะไรที่ไหนอย่างไร และขอให้ผีคุ้มครอง ให้ปลอดภัยและให้ประสบความสำเร็จตามความประสงค์ แล้วจะมาเลี้ยงผี เมื่อความประสงค์ได้ลุล่วงไปแล้วก็จะจัดพิธีเลี้ยงผีเสื้อบ้าน โดยให้ผู้ทำพิธีหรือ “ เจ้าจ้ำ ” เป็นผู้มาบอกผี ซึ่งการเลี้ยงผีเสื้อบ้านจะกระทำในตอนเช้า โดยการนำเครื่องบูชา เช่น ดอกไม้ รูปเทียน ข้าวปลาอาหาร ซึ่งเป็นอาหารที่ทำจากเนื้อสัตว์ เครื่องดื่ม เช่น เหล้า น้ำ ผู้ประกอบพิธีจะนำสิ่งเหล่านี้ไปวางบนห่อเสื้อบ้าน และให้ผู้ ที่ไปร่วมพิธี (เจ้าของเรื่อง) นั่งลงไหว้ในขณะที่เจ้าจ้ำกล่าวคำเชิญให้มารับอาหารที่นำมาเลี้ยงนี้พร้อมทั้งขอพรให้คุ้มครองให้อยู่ดีมีสุข ไม่มีโรคภัยร้ายต่างๆ หลังจากนั้นก็รอสักครู่หนึ่ง และขออนุญาตนำของจาก ของเหลือนำมากินร่วมกัน เป็นอันจบพิธี

ในปัจจุบันนี้การเลี้ยงผีเสื้อบ้านจะเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปบ้าง คือ ชาวบ้านจะนำ เครื่องเสียง ลำโพงขนาดใหญ่ไปตั้งในบริเวณที่ทำพิธีด้วย กางเต็นท์ ปูเสื่อ เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะนำอาหารที่นำไปไหว้ผีและทำมาเพิ่มเติมมาแบ่งกันรับประทาน และพร้อมทั้งมีกิจกรรมรื่นเริง สนุกสนาน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านด้วย

ข. พิธีกรรมเกี่ยวกับผีนางดำ

เมื่อเกิดการเจ็บป่วยขึ้นในหมู่บ้าน นอกจากการไปบนบานขอให้หายเจ็บป่วย จาก ผีปู่ย่า ผีเสื้อบ้าน แล้วยังมีการถามผีนางดำ ซึ่งจะต้องทำพิธีในครัวไฟ (ห้องครัว) นำเอานางดำทั้งหมด คือ หม้อหนึ่ง ไหข้าว หม้อ กาต้มน้ำ หรือวัสดุอื่นใดที่ดำโดยการเผาปิ้งย่าง มารวมกัน โดยต้องนำดอกไม้ รูป เทียน เสื้อผ้าของผู้ป่วยไปมอบให้ผู้ประกอบพิธี ที่ชาวบ้านเรียกว่า “ เจ้าจ้ำ ” คือ พ่อจารย์ ยอด แสงงาม ทำพิธีถามถึงสาเหตุของการเจ็บป่วย ว่าเกิดจากอะไร เช่น เกิดจากผี พ่อเกิดแม่เกิด หรือการไปลบหลู่ผี ทำให้ผีไม่พอใจจึงทำให้เจ็บป่วย ก็จะทำการขอขมา ให้ส่งهابส่งแดน แล้วทำพิธีส่งผี เครื่องส่งประกอบด้วย ข้าวต้ม ขนม กล้วย มะพร้าว หมาก พลุ เมี่ยง บุหรี่ ข้าวสาร ทวาย หินก้อนเล็กๆ ธงกระดาษ ดอกไม้ รูป เทียน เสื้อผ้าตัดจากเศษผ้าให้เป็นชิ้นเล็กๆ รูปปั้นคนด้วยดินเหนียว ตามจำนวนที่เจ้าจ้ำบอกว่าจะให้ส่งเครื่อง 4 เครื่อง 7 หรือเครื่อง 12

เช่น ถ้าเครื่อง 12 ก็จะเตรียมส่งของอย่างละ 12 ชิ้น บางคนเข้าจำจะให้เพิ่มรูปปั้นสัตว์ มีเปิด ไก่ หมู หมา วัว ควาย ช้าง ม้า ใส่ตามจำนวนเครื่องส่ง แยกใส่ 2 สะตวง และปั้นรูปราชสีห์ 1 ตัว ใส่สะตวงหน้าสะตวงหลัง เสร็จแล้วส่งให้พ่อหมอทำพิธีส่งหาบหรือส่งแทนไปให้พ่อเกิด แม่เกิด หรือ ทำพิธีส่งผีต่อไป ซึ่งคาถาส่งผีของพ่อจารย์ยอด แสงงาม มีดังนี้ (ข้อมูลจากพ่อจารย์ยอด แสงงาม)

“โอม ผีปู่ผีป้า จาเนื้อ และแม่นางกวาน ได้หื้อขุน เขา แล้วอย่ากาษาแก้วกินแทนแก่เขา โอม เขาจักจาดข้างก็หื้อ หนี เขาจักจาดผีกก็หื้อปาย ผีปอบปายหื้อฟ้าผ่าหัวผี โอมพุทโธ โอมพุทโธ โอมธรรมะ โอมธรรมัง โอมสังฆัง กุนใช้ก็หื้อหาย กุนตายก็จิ้น อายุมีหมื่นแสนปี เทวดาเขามี 5 ตน ตนหนึ่งถือ แล้วยายสอตนหนึ่งจ่างกอดเอาลูกผี ตนหนึ่งจ่างอุ้มเอา เมียผีพายไปนอนหงายไว้ ตนหนึ่งจ่างเอาเหล็กมาตอก ตนหนึ่งจ่างกินอ่องอ เขาจักส่งผีปอบขอบน้อย ร้องเขาจักส่งผี ตายก่อกองทาน เขาจักส่งผีตายอิงเก้าไม้ เขาจักส่งผีตายไข่ บ่อทันยา เขาจักส่งสูยงวัดดอยตุงหนามหนา มาได้ใช้เครื่อง 4 ส่งได้แล้ว หื้อลูกหลานแอนปานลมไปอยู่ห้อง วิมาร ที่สุข ส้าราญเตื่อะ ...”

หมายความว่าโดยรวมว่า ในสรรพสิ่งมีผีร้ายหลายประเภท ที่คอยทำร้ายคนให้เกิดความเจ็บป่วย จึงขอร้องต่อผีเหล่านี้ว่าเมื่อให้ชีวิตแล้วก็อย่าเอาชีวิตกลับไป ให้ผีรับหนีไปเพราะคน มีเทวดา 5 องค์คอยดูแลและจัดการกับผี จึงขอส่งผีขอให้ผีไปอยู่ในชั้นสวรรค์มีความมีความสุขสำราญในที่ผิควรอยู่ (วัดดอยตุงหนามหนา)

พิธีกรรมเกี่ยวกับผีนางคำทั้งการถามและการส่งผี แสดงให้เห็นความคิดของชาวบ้านโละเกี่ยวกับผีอย่างชัดเจนว่าผีมีทั้งดีและร้าย ผีกับคนอาศัยอยู่ด้วยกันมีการลงละเมิดต่อกันได้ คนที่ไม่ระวังทำละเมิดต่อผี ทำให้คนเจ็บป่วยเนื่องจากถูกผีทำ การรักษาคนป่วยให้หายจึงต้องถามว่าไปทำอะไรผิดต่อผีตนไหน และจะต้องขอขมาผี และส่งผีให้ไปอยู่ในที่ที่ผิควรจะอยู่เมื่อดูจากวรรณกรรม การส่งผีจะเห็นได้ว่า ผีมีหลายตน เช่น ผีป้า ผีนางกวาน ผีปอบ ผีตายฟิงตันไม้ ผีตายก่อกองทาน ส่วนผีดีคนจะเรียกว่าเทวดามี 5 องค์ มีบทบาทหน้าที่ในการคุ้มครองคนแตกต่างกัน เช่น ตนหนึ่งมี

แต่ตีผี ตนหนึ่งขโมยลูกผี ตนหนึ่งขโมยเมียผีพราย ตนหนึ่งมีเหล็กตอก และอีกตนหนึ่งชอบกิน
สมองผี ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ จะช่วยในการจัดระเบียบสังคม ควบคุมความประพฤติของคนในสังคมไม่
ให้ทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้องนอกทาง มิฉะนั้นจะเจ็บไข้ได้ป่วยเนื่องจากทำผิดผี เพราะมีความเชื่อว่าผีมีอำนาจ
ควบคุมพฤติกรรมของคนให้ทำในสิ่งที่ถูกต้อง เพราะฉะนั้นพิธีกรรมต่างๆเกี่ยวกับผีเท่ากับการ
สืบทอดกฎเกณฑ์ของชุมชนที่คนจะต้องปฏิบัติเพื่อความสงบสุขและเพื่อความสามัคคีของชุมชน
ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามผีก็จะลงโทษ

2.3.5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีที่ดูแลปัจจัยการผลิต

ปัจจัยการผลิตในที่นี้หมายถึงปัจจัยการผลิต ซึ่งหมายถึงดิน น้ำ และป่า ซึ่งชาวบ้าน
เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ผีเจ้าของดูแล จะใช้หรือประกอบกิจกรรมใดก็จะต้องขออนุญาต และให้ช่วย
ดูแลบันดาลให้ผลผลิตสมบูรณ์ เมื่อใช้แล้วก็ต้องขอบคุณ ซึ่งระบบคิดนี้จะแสดงออกผ่านพิธีกรรม
ต่างๆ เกี่ยวกับดิน น้ำ และป่า ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดดังนี้

1) พิธีกรรมเกี่ยวกับดิน

ก. การเลี้ยงผีข้าวแฮก

ชาวบ้านโละเชื่อว่าดินมีแม่ธรณีเป็นเทวดาที่รักษาดิน รักษาคนที่ใช้ดินให้
ปลอดภัย และช่วยดูแลรักษาพืชผลให้ปลอดภัยจากศัตรูต่างๆ เช่น แมลง นก หนู หมูป่า เป็นต้น
แม่คำเสาร์ ไชยลังการ เล่าถึงการไหว้แม่ธรณีว่า ในการปลูกพืชต่างๆ ก่อนที่จะลงมือปลูกจะต้องทำ
พิธีบนบานต่อแม่ธรณีโดยการขุดตะ (सान) ทำเป็นหิ้ง ที่ป่าที่แผ้วทางเป็นไร่เรียบร้อยแล้ว และ
เตรียมเครื่องบูชาคือไก่คู่ ข้าวปั้น เทียน 2 คู่ วางบนตะ 1 คู่ เอาจุดหนึ่งคู่ หมาก 1 คำ พลุ 1 ใบ
ใบยาสูบ 1 ม้วน น้ำใส่ในกระถางกรวย เชิญผีข้าวแฮกมากินโดยฉีกไก่วางบนข้าวเป็นคำๆ เหมือนป้อน
ให้ พร้อมทั้งกล่าวว่า "...เอ้อ บัดนี้ลูกหลาน มาเลี้ยงมาเก้อ เลี้ยงหื้อเหลือเก้อหื้ออ้อมปตีหื้อ นก หนู
หมู ปีก มาขบมากินหื้อผ้อหื้อต้องหื้อมองหื้อหา ..." หลังจากนั้นรอให้ผีมากินสักพักหนึ่ง ก็กล่าวว่า
".....มากินแล้วของกินที่ข้าที่เหลือก็ขอกินเสีย" ซึ่งก่อนจะทำการปลูก จะมีพิธีหาวันดี คือ จะนำต้น
กล้าตัวอย่างการปลูกข้าว จะปักตาแหลว แล้วนำต้นกล้าข้าวมาจำนวน 7 ต้น และปลูกเรียงกันเป็น
แถวตามจำนวน คือวันอาทิตย์ วันจันทร์ วันอังคาร วันพุธ วันพฤหัสบดี วันศุกร์ วันเสาร์ ทั้งไว้
เจ็ดวัน ถ้าต้นไหนงอกงามสมบูรณ์ ก็เริ่มปลูกในวันนั้น

หลังจากเก็บผลผลิตแล้วก็จะแบ่งให้ผีเพราะเชื่อว่าผีเห็นคนแต่คนไม่เห็นผี ในสมัยก่อนที่คนและผีต่างกันเห็นกัน จะแย่งชิงผลผลิตกันเพราะไม่มีการแบ่งปัน เพื่อไม่ให้เกิดการแย่งชิงจึงต้องบอกผี โดยทำพิธีแบ่งคือ เอาฟางมาขดเป็นกระทง 4 แจ่ง แล้วก็นำผลผลิตที่ได้ใส่ลงไป และบอกกล่าวแก่ผีว่า " เออบัดนี้เฮแบ่งหื้อฮู้แล้วของเฮปต้องมาคืมาเอา แบ่งหื้อฮู้แล้วเน้อ " หลังจากนั้นก็จะนำผลผลิตส่วนแบ่งของคนกลับบ้าน ก็ต้องทำพิธีเชิญกลับบ้าน เรียกว่าพิธีเก็บขวัญข้าวและฮ้องขวัญมาเฮิน คือการนำเอาผลผลิตมา 1 กำ แล้วฮ้องขวัญว่า "...เออเดยวนี้ก็เสร็จแล้วอยู่กลางทุ่งนา กลัววัวควาย มาเหยียบหัว เหยียบเกล้า จะมาอยู่ที่ดีก็มาเน้อ มาเฮิน มาอยู่เล่าข้าวมุง "

พิธีกรรมไหว้แม่ธรณีเกี่ยวกับการเพาะปลูก เป็นพิธีกรรมที่ยังคงปฏิบัติอยู่ในชุมชนบ้านโละมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งบ้านโละเรียกว่า " ผีข้าวแสด " เป็นการแสดงการขออนุญาตและขอความช่วยเหลือจากผีที่ดูแลดิน และแสดงความขอบคุณหลังการเก็บเกี่ยว การเลี้ยงผีข้าวแสด เป็นการแสดงความขอบคุณ การแบ่งปันผลผลิตแสดงการตอบแทน ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ แบบพึ่งพาอาศัยกัน นอกจากนี้พิธีกรรม เลี้ยงผีข้าวแสด ช่วยตอกย้ำความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะช่วยให้คนใช้ดิน และป่าอย่างเกรงกลัวต่อ เจ้าของคือผี ซึ่งจะช่วยอนุรักษ์ดินและป่าให้อุดมสมบูรณ์ด้วย

ข. พิธีขอคืนจากพญานาค

การขอคืนจากพญานาคเป็นพิธีกรรมหนึ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับดิน เป็นพิธีกรรมส่วนหนึ่งของการสร้างบ้าน พ่อจารย์ยอด แสงงาม บอกว่า คนบ้านโละ เชื่อว่าดินของคนมีความลึกเพียงสองศอกขนาด (ประมาณ 1 เมตร) ที่อยู่ลึกกว่านั้นจนถึงสองแสนสี่หมื่นโยจนะ(โยชน์)เป็นของพญานาคจึงต้องทำพิธีขอคืนจากพญานาคดังนั้นในการสร้างบ้าน ถ้าต้องการขุดดินในชั้นพญานาคต้องขอต่อพญานาค ซึ่งต้องทำดังนี้คือ

นำผ้าขาว 4 แจ่งทำพิธีขึ้นท้าวทั้ง 4 แล้วนำไปปูที่กันหลุม เพื่อเป็นการบูชาพญานาคพร้อมทั้งทำสังฆะ ใส่ข้าวปลา อาหารของส้ม ของหวาน พว้าว ตาล กล้วย อ้อย หมากพลู บุหรี่ เมี่ยง อย่างละสี่คำ มีธงสีแดง 4 ผืน ดอกไม้ขาว 4 ดอก ผ้าขาวยาว 1 ศอก 1 ผืน ใส่ลงในสังฆะนำไปวางใกล้ๆ ที่จะขุดหลุม แล้วทำพิธีบอกกล่าว

" โขนโต นาคะราชา ดูกะรานาคะราชาต้นประเสริฐ อันมาเป็นเจ้าแก่หมูก่นาคตั้งหลายอันมากกว่าแสนโกฏี อันฮักษาแผ่นดินหนา สังขะยาวว่าได้สองแสนสี่หมื่นโยจนะ อันฮัก ประตุเมืองคำแห่งอินตาริราชะเจ้า หนปายลุ่ม บัดนี้หมายมี ข้าเจ้าก็มาสร้างปกแบ่งยังเคหะ หอเรือน อันใหม่

จึงมาล่ำเปิงถึงบุญคุณแห่งเจ้าภูก็จึงได้ตกแต่งเปิงยังเครื่องประริกัมบูชาสักการะข้าวน้ำโภชนาหาร ลูกส้มของหวาน หมายพลุกพล่านน้อย ช่อน้อยตุงไชย เพื่อจักขอเอาโชคไชย ลากะสักการกับด้วย เจ้าภูวาลันนี้แต่ดีหลี " (ข้อมูลจากการพ้อจารย์ยอด แสงงาม)

การขอคืนจากพญานาคเป็นการแสดงถึงระบบคิดของคนที่เชื่อว่าสิ่งของต่างๆ มีเจ้าของ คนเป็นเพียงผู้อาศัยผู้ใช้ การทำพิธีบอกกล่าวเพราะเชื่อว่าหากล่วงละเมิดโดยพลการจะทำให้เจ้าของโกรธและจะนำมาซึ่งความไม่สงบสุขในชีวิต เนื่องจากเจ้าของดลบันดาลให้เป็น ซึ่งพ้อจารย์ยอด แสงงาม ซึ่งเป็นผู้ทำพิธีขอคืนให้กับชาวเมื่อมีการสร้างบ้าน บอกว่าถ้าเรามีเจ้าของแล้วเราไม่ขอก็จะทำให้เจ้าของโกรธ

“...การแบ่งเงินแบ่งตีกดีโหลงโหลง ในเมิง แล้วหยุดลงมา
ป็นเพราะว่าเป็นเกดบได้ขอได้บอกกล่าว...”

หมายถึง การสร้างตึกที่มีขนาดใหญ่ ในเมืองแล้วถล่มลงมาเพราะว่าไม่ได้บอกกล่าวต่อ พญานาค พญานาคโกรธ จึงทำให้ตึกถล่ม ความเชื่อเรื่องดินเป็นของพญานาค จะเป็นกลไก ช่วยให้คนใช้ดินอย่างระมัดระวังอีกด้วย

ปัจจุบันพิธีกรรมขอคืนจากพญานาคยังมีการปฏิบัติอยู่ เนื่องจากพิธีกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งใน พิธีกรรมการสร้างบ้านซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ความเชื่อเกี่ยวกับ ที่อยู่อาศัยจึง เป็นความเชื่อที่มั่นคง ทุกคนจะไม่ละเลยในการปฏิบัติ

ค. พิธีบนบานแม่ธรณี

การบนบานแม่ธรณี เป็นพิธีกรรมที่สวดแทรกอยู่ในทุกพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็น พิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ ดิน และป่า เป็นพิธีกรรมระดับครอบครัว ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมอาจจะเป็นคนเดียว หรือสมาชิกในครอบครัว วิธีการบนบานและไหว้แม่ธรณีนั่น ในชุมชนบ้านโละมีพิธีกรรมหลายรูปแบบ บางครอบครัวก็จะทำพิธีแบบง่าย ๆ คือ ใช้ข้าวเหนียว 1 ก้อน กล้วย 1 ผล เรียกว่า “ข้าวปั้น กล้วย หน่วย” บอกกล่าวพระแม่ธรณี โดยกล่าวว่า “เอ้อ แม่ธรณีอาฮักที่นี่ เจ้าที่เจ้าตา อยู่ที่ไหนใดมาฮับ เอาไปเหนื่อ ” บางครอบครัวก็จะทำกระทงใบตองใส่ข้าวปลาอาหารสุก ขนมของหวาน พริก เกลือ เมี่ยงบุนหรี กล้วยเทียน ดอกไม้ เมื่อถึงสถานที่ที่จะทำพิธีบนบานก็จะตบแผ่นดิน 3 ครั้ง แล้วจึงนำ

เครื่องไหว้ที่เตรียมมาวางไว้บนพื้นดิน แล้วกล่าวคำที่จะบนบานต่อแม่ธรณี พ่อจารย์ยอด กล่าวว่า
ในการบนบานแม่ธรณี ผู้ใดมีคาถาก็จะกล่าวคาถาหลังจากการบนบาน ว่า

“ มิกะมุ อูคะคะโฮ คุระณะทาทิตุติ สะมิยัง สังฆะพะตัง โลกะวิฑู ท้าวลือราช นางนาคน้อย
แม่ธรณีเจ้าอยู่หรือ ผู้ละยัง สังฆะพะตัง โลกะวิฑู ” แล้วตบแผ่นดิน 3 ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธี

จากการพูดคุยกับชาวบ้านหลายคน มีความคิดเห็นตรงกันว่า แม่พระธรณีเป็นผีที่มีพระคุณ
ดลบันดาลข้าวปลาอาหาร แสดงถึงความคิดของชาวบ้านว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่และสามารถดลบันดาล
ความสุข ความอุดมสมบูรณ์ให้แก่คนได้ ตัวอย่างเช่น แม่เฒ่าคำเสาร์ กล่าวถึงผีข้าวแสบซึ่งถือว่าเป็น
แม่ธรณีอย่างหนึ่งว่า ผีเหมือนคนต้องกิน ต้องใช้ สมัยก่อนคนสามารถมองเห็นผีได้ก็จะเห็นว่าผี
มาแย่งผลผลิตของคน ต่อมาเพื่อไม่ต้องแย่งกันก็ให้ผีช่วยดูแลผลผลิตไม่ให้คนหมู่มากกิน เมื่อเก็บเกี่ยว
ก็แบ่งผลผลิตให้ผี เป็นการขอบคุณที่ช่วยดูแล นอกจากนี้การไหว้แม่ธรณีเป็นการแสดงให้เห็นถึง
ความเคารพ การขออนุญาต และขอบคุณแก่แม่พระธรณี ซึ่ง ความเชื่อเรื่องแม่ธรณี และพิธีกรรมไหว้
แม่ธรณีจะช่วยถ่ายทอดความรู้และต่อยอดให้คนในครอบครัวระลึกว่าควรจะทำต่อธรรมชาติอย่าง
ระมัดระวัง

ปัจจุบันพิธีบนบานต่อแม่ธรณีก็ยังปฏิบัติอยู่ มีการปรับเปลี่ยนวิธีปฏิบัติไปบ้างเพื่อความ
สะดวกในการประกอบพิธีกรรมเช่น เครื่องเซ่นไหว้ แต่เดิมจะเตรียมเครื่องเซ่นไหว้มากมายทั้งของคาว
ของหวาน ปัจจุบัน ก็จะนิยมใช้ข้าวหนึ่งปั้น กล้วย 1 ลูก ก็สามารถทำพิธีไหว้ได้แล้วนอกจากนี้
คำกล่าวในพิธีกรรมบนบานต่อแม่ธรณีจะดัดแปลงให้ง่ายและสั้นลง จะพูดอย่างไรก็ได้แต่เชิงบอก
กล่าวบนบานต่อแม่ธรณี

2) พิธีกรรมเกี่ยวกับน้ำ

ก. พิธีกรรมฉายหนังแดง

พิธีกรรมฉายหนังแดง เป็นพิธีกรรมหนึ่งที่คนในชุมชนบ้านลิ๊ะ มีการจัดทำพิธี
นี้ขึ้นในเดือน 7 ของทุกปี และจะต้องในช่วงเวลาที่พระอาทิตย์ตกดินแล้วเท่านั้น เป็นการเลี้ยงผีบ้าน
ผีเมือง และนำเครื่องเซ่นไปถวายแก่แถน และท้าวเวสสุวรรณ มีวัตถุประสงค์ เพื่อขอน้ำ ขอฝน และขอ
ให้ผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์ จากการสัมภาษณ์ พ่อกำนันสง่า ชุมธิ ทำให้ทราบว่า
พิธีฉายหนังแดงนั้น คำว่า หนังแดง มาจากสัตว์ที่นำมาประกอบพิธีกรรมจะเป็นสัตว์ 4 เท้าชนิดใด
ก็ได้ แต่ต้องมีหนังหรือขนที่หน้าเป็นสีแดง เท่านั้น ซึ่งก็คือ วัว สุนัข แต่ที่ ชาวบ้านลิ๊ะนิยมนำมา
ในการประกอบพิธีกรรมคือ วัว เพราะจะต้องนำมาประกอบอาหารเพื่อ รับประทานหลังจากการทำ

พิธีแล้วเสร็จ และแม่กำนันคำใบ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าการทำพิธีฉายหนังแดง เป็นการทำให้มีน้ำฟ้าสายฝนตกต้องตามฤดูกาล สำหรับขั้นตอนดำเนินการในการทำพิธีฉายหนังแดงนั้นมีดังนี้

ชาวบ้านซึ่งจะประกอบด้วย พ่อกำนัน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโส จะมาประชุมปรึกษาหารือกันก่อนว่าจะทำพิธีในวันใด และจะเก็บเงินกันคนละกี่บาท ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับภาวะเศรษฐกิจการค้าขายในสมัยนั้นๆ ในปีนี้จะเก็บครอบครัวละ 50 บาท หัวหน้าเขตจะรวบรวมเงินจากสมาชิกในชุมชนไปรวมกับทุกๆ เขต เพื่อนำไปซื้อวัว รวมทั้งจัดซื้อและเตรียม วัสดุ อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องในพิธีกรรม คือ เหล้า 1 ไห รูป เทียน ข้าวปั้น กล้วย หมากพลู อย่างละ 1 คู่ ในการเข้าร่วมพิธีกรรมนี้แต่ครัวเรือนจะส่งตัวแทนเข้าร่วมพิธี ซึ่งแต่เดิมต้องเป็นผู้ชายเท่านั้นที่จะเข้าร่วมได้ แต่ในปัจจุบันถ้าครอบครัวใดไม่มีผู้ชาย อันเนื่องมาจากการเสียชีวิตหรือการออกไปทำงานในที่แห่งอื่น ไม่สามารถเข้าพิธีได้ ก็จะส่งตัวแทนที่เป็นผู้หญิงเข้าร่วมในพิธีก็ได้

ในตอนเช้าของวันทำพิธี จะต้องมีการจัดเตรียมสถานที่ โดยการแผ้วถางป่าดงกวาดทำความสะอาดบริเวณที่จะประกอบพิธี นำวัวมามัดในบริเวณที่จะประกอบพิธีกรรม ซึ่งในพิธีกรรมนี้ พ่อเฒ่าคำเสาร์ สมควร ได้รับมอบหมายให้จัดเตรียมสถานที่และขนานใหญ่มาจากที่บ้านแล้วนำมาตั้งบนเสาไม้ยกขึ้นสูงเหนือศีรษะ ซึ่งก่อนจะชุดหลุมเพื่อปักหลักเสานี้ ก็จะทำพิธีบอกแม่ธรณี ดังเช่นพิธีกรรมอื่นๆ เสียก่อน แล้วจึงจะประกอบพิธีกรรมอื่นต่อไปได้ จากนั้นตัดใบกล้วยมาปูให้เต็มพื้นที่ของขัณฑ์ ทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ ซึ่งเป็นไปตามธรรมเนียมคือเมื่อจะทำพิธีใด จะต้องขึ้นท้าวทั้งสี่เสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคล ใช้สะดวกจากกล้วยไล่เครื่อง 4 แล้วกล่าวว่า

" ลักเค กำเม จะ รูปะ ศิริสิชะระตะญ จันตะ ลิกเช วิมานะ ทีเป รัฏฐะ คาเม ตะระวะนะ คะหะเน เคหะวัตถุ เขตเต ภูมัมภฐาติยะ จะตุโร กะปาละราชา อินโท เวสสุวันะราชา ..." แล้วกล่าวต่อว่า " สุนันตุโณนโด เทวะสังขาโย ดุราพญาเทวะดาเจ้ากุดัน คือพญาธะตะระณะ ตนอยู่รักษานันวันออกก็ดี พญาวิรุฬหะ ตนอยู่รักษานันได้ก็ดี พญาวิรูปกะระ ตนอยู่ทิศหนวันตกก็ดี พญาอุเวระ ตนอยู่เมืองเหนือก็ดี พระยาอินตาเจ้าฟ้า ตนเป็นเจ้าเป็นใหญ่ แก่เทวดา สองสวรรค์ชั้นฟ้า มีท้าวทั้งสี่เป็นต้น เป็นประธาน ไปต่ำได้มี ท้าววารุณณะ และนางธรณีเป็นที่สุด บัดนี้ข้าทั้งหลาย ขอถวายส่วนบุญ จุงจักมาอนุโมทนายินดี แล้วขอจุงจักมาปกป้องรักษา ยังพ่อแม่ลูกเด้าหลานเหลน ช้าง ม้า วัว ควาย เป็ดไก่ หมู หมา ของเลี้ยงแห่งข้าทั้งหลาย จุงหื้อพ้นจากกังวลอันตรรายทั้งหลายต่างๆ จุงหื้อระงับกลับหายไ้ แก่ผู้ข้ากุดันตัวสัตว์ มีพญาเวสสุวัน ขออย่าหื้อได้เจ็บไหม้ได้หนาว ขอหื้อพ้นจากภัยยะดังมวล ขอหื้อผู้ข้าทั้งหลาย ประกอบด้วยข้าวของเงินคำ แก้วแหวน ข้าวเปลือก

ข้าวสาร ข้าวผัด ข้าวคั่ว ผักต้ม ผักสด ตามคำมัก คำปรารถนา กล้วยงู ประการเดียวแต่ ดีหลี " (ข้อมูลจากพ่อจารย์ยอด แสงงาม)

จากนั้นอัญเชิญทำทั้งสี่ มาในพิธีฆ่าวัว เมื่อฆ่าวัวเสร็จจึงตัดหัว หาง เท้าทั้งสี่ข้าง มัดร้อยให้เป็นรูปร่างของสัตว์ตัวนั้น นำไปวางบนขัณฑ์และ แล้วแบ่งเนื้อวัวและเครื่องใน ออกเป็น 4 ส่วน ให้แต่ละกลุ่มที่รวมตัวกันในหมู่บ้าน ฟีน้องและเพื่อนบ้าน เพื่อนำไปประกอบอาหาร โดยตกลง กันก่อนว่ากลุ่มใดจะทำอาหารประเภทใด เมื่อเสร็จแล้วแต่ละกลุ่มก็จะแบ่งใส่ถ้วยนำไปไว้บนขัณฑ์ และบอกกล่าวให้ผีมากิน เสียก่อน คนจะกินก่อนผีไม่ได้ ถ้ามีคนกินก่อนผี จะต้องชอมผี คือจะต้อง ทำพิธีเลี้ยงผีใหม่จากนั้นก็กรวดน้ำ โดยใช้เหล้าแทนน้ำ จุดเทียนบนขัณฑ์ รอจนเทียนละลายหมด จึงขออนุญาต ขอกินข้าวของเหลือ แลกเปลี่ยนอาหารที่แต่ละกลุ่มได้จัดทำขึ้น หลังจากนั้นมีการรับ ประทานอาหารร่วมกันเป็นอันเสร็จพิธีฉายหนังแดง (ข้อมูลจากพ่อจารย์ยอด แสงงาม พ่อกำนันสง่า ชุมธิ)

พิธีกรรมฉายหนังแดงที่กล่าวมา เป็นพิธีกรรมที่ทำอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งได้ดัดแปลงการปฏิบัติ กฎเกณฑ์ต่างๆ ให้เข้ายุคสมัย เช่น สมัยก่อนจะไม่ให้ผู้หญิงเข้าร่วมพิธีแต่ปัจจุบันสามารถเข้าร่วมใน พิธีกรรมนี้ได้ การเข้าร่วมพิธีกรรมแต่เดิมจะเข้าร่วมด้วยความสมัครใจ ปัจจุบันนี้ในชุมชนจะมี คณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมและให้สมาชิกทุกคนรอบครัวมีส่วนร่วมใน พิธีกรรม โดยการส่งตัวแทนเข้าร่วมพิธีและต้องเสียเงินเพื่อนำไปซื้อเครื่องเซ่นไหว้

พิธีฉายหนังแดง เป็นพิธีกรรมระดับชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อขอบคุณผีบ้านผีเมือง ที่ดลบันดาลน้ำท่าให้อุดมสมบูรณ์ เมื่อพิจารณาจากผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะพบว่าพิธีกรรมฉายหนังแดง เป็นพิธีกรรมที่สำคัญทุกกลุ่มเครือญาติต้องเข้าร่วม นอกจากนี้ของเครื่องไหว้คือสัตว์สี่เท้าที่มีหนัง สีสแดงเป็นสัตว์ใหญ่ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผีว่าจะต้องเกี่ยวข้องกับทุกคนในชุมชน พิธีกรรม ฉายหนังแดง เป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผีในแง่การ พึ่งพา อาศัย และสะท้อนถึงความคิดว่าผีเป็นผู้คุ้มครองดูแลคนให้เป็นสุขและคนต้องกตัญญูด้วยการเซ่นไหว้ เป็นการตอบแทน

ข. พิธีลอยกระทง

พิธีลอยกระทงจะจัดขึ้นในเดือนยี่เป็ง ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำของเดือนพฤศจิกายน ของทุกปี ถือเป็นประเพณีที่ทำให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงในหมู่บ้าน โดยเฉพาะหนุ่ม สาว และ เด็กๆ ที่จะพากันไปเที่ยวในงานที่จัดขึ้นที่วัด ชาวบ้านก็จะเชื่อกันว่า พิธีลอยกระทง เป็นการลอย

เคราะห์ และสะเดาะเคราะห์ให้ไหลลงไปตามแม่น้ำ ซึ่งก็คือแม่น้ำงาว และเป็นการขอสุมา (ขอโทษ) ต่อน้ำด้วย จากการศึกษาแบบมีส่วนร่วมในพิธีลอยกระทงของหมู่บ้านลิ๊ะ ทำให้ทราบว่า ก่อนวัน ประกอบพิธีกรรม พ่อกำนัน คณะกรรมการ และผู้อาวุโส ในหมู่บ้านจะปรึกษาหารือถึงการเตรียมงาน คือเตรียมสถานที่ เตรียมวัสดุอุปกรณ์ และการ แบ่งงานกันทำตามความสามารถและความถนัดของ สมาชิกในชุมชนเพื่อมาช่วยจัดทำโคมลอยและจัดทำกระทงใหญ่ ของหมู่บ้าน และจัดทำกระทงเล็ก ของส่วนตัว ก่อนวันประกอบพิธีกรรม เป็นวันห้าง (วันเตรียม) ชาวบ้านก็จะมาช่วยในการทำกระทง ใหญ่ พร้อมทั้งหาไม้ฟืนให้เท่ากับจำนวนสมาชิกในครอบครัว และจำนวนประเภทของสัตว์ที่มีอยู่ใน บ้าน แต่ละครอบครัวก็จะทำอาหารคาวหวาน ห่อขนมเทียน ข้าวต้มมัด เพื่อนำไปทำบุญที่วัดในวัน รุ่งขึ้น

ในวันลอยกระทงชาวบ้านจะพาลูกหลานนำอาหารคาวหวาน ดอกไม้ ธูป เทียน ไปวัดเพื่อ ทำบุญตักบาตรและฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนวัยกลางคนและผู้อาวุโสที่ฟังเทศน์จนจบ รับศีลรับพรแล้วกลับบ้าน จนกระทั่งเวลาพลบค่ำชาวบ้านจะนำไม้ฟืนที่เตรียมไว้ ไปกองบริเวณ ลานวัด นำดอกไม้ ธูป เทียนไปใส่รวมในกระทงใหญ่ และกระทงเล็กจะตกแต่งด้วยดอกไม้ให้ สวยงามใส่ ดอกไม้ ธูป เทียน และเงินจำนวน 1 บาทไปวัด พระสงฆ์และผู้อาวุโส จะทำพิธีใน วิหาร โยงด้วยสายสิญจน์จากพระพุทธรูป องค์พระประธานไปหากองฟืนที่ก่อไว้ ชาวบ้านจะมายืน ล้อมรอบกองฟืน พระสงฆ์จะเป็นผู้จุดเทียนแล้วส่งต่อให้ผู้อาวุโส แล้วส่งให้สมาชิกทุกคนในชุมชน จุดเทียนจนครบ นำไปจุดที่กองฟืนแล้วจุดโคมลอยให้สว่างไสว จากนั้นจะนำกระทงเล็กที่เตรียมไว้ไป ลอยน้ำ ในช่วงนี้พ่อเฒ่าแม่เฒ่าจะฟังเทศน์ที่วัด หนุ่มสาวและเด็กๆจะจุดปะทัดเล่นกันเป็นที่สนุกสนาน ในการไปลอยกระทงนั้น จะมีคำกล่าวบอกต่อแม่น้ำว่า

“ เอ่อ มาขอสุมา น้ำน้อย น้ำใหญ่ ที่ได้เป็นบาปเป็นกรรม ที่ได้มาอาบ มาขัด มาสี ก็ ขอสุมาลาโทษ ขอให้อยู่ดีมีสุข มีน้ำทำอุตมสมบูรณ์ บ่อดีได้เจ็บเป็นได้ใช้ได้ใหม่ได้หนาว เน้อ ” (ข้อมูลจาก แม่เฒ่าคำเสาร์ ไชยลังการ)

จากพิธีกรรมนี้แสดงให้เห็นว่า พิธีลอยกระทงเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อ ปลดปล่อยเคราะห์ร้ายทั้ง ที่เกิดขึ้นในรอบหนึ่งปี เป็นการทำพิธีบูชาแก่น้ำที่ได้ใช้สอยและให้พืชผลอุดมสมบูรณ์เกิดความเจริญ งอกงาม และในการปล่อยโคมลอยขึ้นไปบนท้องฟ้า ชาวบ้านได้ให้ความหมายในเรื่องนี้ว่าเป็นการบูชา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เบื้องบน และเป็นการส่งโคมลอยไปเป็นสื่อหรือตัวแทนของคนไปบอกกล่าวให้ฝนตก ต้องตามฤดูกาลและมีน้ำทำอุตมสมบูรณ์นั่นเอง สอบถามชาวบ้านหลายคน เช่น แม่คำใบ ลือชา แม่เฒ่าคำเสาร์ พ่อแสง กล่าวว่าการลอยกระทงทำให้หมดเคราะห์ นอกจากนี้เป็นการขอขมาลาโทษ

แม่น้ำที่ให้ประโยชน์มากมาย และคนที่ทำสิ่งสกปรกลงไปในแม่น้ำ แม่เฒ่าคำเสาร์กล่าวว่า การลอยกระทงจึงมีวัตถุประสงค์หลายอย่างและอย่างหนึ่งคือ การขอขมาแม่น้ำหรือเจ้าแม่คงคา ที่คอยให้น้ำกินน้ำใช้ และประกอบอาชีพเกษตรกรรม และการดำรงชีวิตดังกล่าวนั้นเป็นเอาเปรียบแม่น้ำโดยการทิ้งของสกปรกบ้าง น้ำกินน้ำใช้จากบ้านเรือนก็ไหลลงแม่น้ำ จึงนำลอยกระทงซึ่งประกอบด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ลอยในแม่น้ำเพื่อไหว้และขอขมาต่อแม่คงคา การลอยกระทงจึงเป็นการสะท้อนถึงความคิดของคนเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแม่น้ำคือแม่คงคา พิธีกรรมลอยกระทงเป็นพิธีกรรมที่ช่วยตอกย้ำความคิดแก่คนในชุมชนเกี่ยวกับประโยชน์ของน้ำ จะได้ช่วยกันดูแลรักษาเพื่อให้คงอยู่สืบไป

ค. พิธีจิบอกไฟ (จุดบั้งไฟ)

การจิบอกไฟ หรือจุดบั้งไฟ เป็นการบูชาแถนและบูชาเทวดา คือแทนที่จะมีดอกไม้ ธูปเทียน ก็จะเอาดอกไม้ไฟ หรือบอกไฟ เป็นเครื่องบูชา เพราะแถนอยู่ข้างบนในที่สูง จึงต้องจิบอกไฟไปบอกเพื่อขอน้ำ ขอฟน ให้ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านโละจะจัดพิธีจิบอกไฟ ในเดือน 7 หรือเดือนเมษายน ของทุกปี มีการแข่งขันการจิบอกไฟ ให้ขึ้นได้สูงที่สุด พ่อเฒ่าคำมีเล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นการบูชาแถน เพื่อให้แถนช่วยให้เกิดความสุข ไม่ให้เกิดเหตุการณ์ไม่ดีที่อาจจะเกิดขึ้นกับคนในชุมชน สัตว์เลี้ยงและความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลต่างๆ โดยคนในหมู่บ้านจะเตรียมเผ่าสำหรับปะทัด บอกไฟ ไม้ไผ่ที่มีลำกลึงตรงและยาว มาตากให้แห้ง ทำเป็นบั้งใหญ่เล็กตามต้องการ นำเผ่า คือดินประสิวที่คั่วผสมกับถ่าน มาคลุกเคล้าให้เข้ากัน แล้วใช้ไม้หรือเหล็กแหลมตำและอัดจนแน่นเพื่อให้บอกไฟขึ้นสูงไปที่สุดเท่าที่จะสูงได้ การจิบอกไฟ เป็นกิจกรรมการแข่งขันอย่างหนึ่งของชุมชนบ้านโละ เจ้าของบอกไฟที่ขึ้นไปสูงที่สุดเป็นผู้ได้รับรางวัล ที่ชาวบ้านร่วมกันตั้งไว้ บอกไฟของใครจุดไม่ขึ้น หรือจุดขึ้นไปแล้วตกลงบนหลังคาบ้านของเพื่อนบ้านถือว่าจะมีเคราะห์ ก็ต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ก่อนการจุดบั้งไฟเจ้าของบั้งไฟ จะทำพิธีบนบานเช่นไหว้เทวดา ผีเสื้อบ้าน หรือผีต่างๆ มาช่วยคลบบันดาลให้บอกไฟของตนขึ้นสูง

พิธีจิบอกไฟนอกจากเป็นการเรียกฝนและขอฝนแล้ว ถือเป็นงานประจำปีของหมู่บ้านโละ เป็นงานสนุกสนาน รื่นเริงของคนในชุมชนก่อนถึงฤดูทำนาที่ต้องทำงานกันอย่างหนัก ซึ่งจะเชิญศรัทธาวัดอื่น (คนหมู่บ้านอื่น) มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจะเตรียมทำเหล่าน้ำขาว หรือ สาโท ไว้ต้อนรับผู้มาเยือน และกินก่อนทำบอกไฟ พิธีกรรมจิบอกไฟ จึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน พร้อมทั้งช่วยถ่ายทอดความเชื่อเรื่องคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

พิธีกรรมจับออกไฟ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สุจิตต์ วงษ์เทศ (2527 หน้า 47) ได้ให้ความหมายของการจุดบั้งไฟของชาวไทย คือ เพื่อบูชาพญาแถนหลวง ถือเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชนชาติไทยที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวดองกันเป็นญาติกัน ไม่ว่า จะอยู่ที่ไหนก็ยังผูกพันอยู่กับพญาแถนหลวง ซึ่งมีตำนานที่จดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรปรากฏอยู่ในพงศาวดารล้านช้าง ชนเผ่าไทยที่อาศัยอยู่ละแวกริมแม่น้ำโขง ไม่ว่าจะเป็นไทยล้านนา อีสานหรือ ไทลื้อและลาว จะมีวัฒนธรรมเกี่ยวกับบั้งไฟ หรือเกี่ยวกับพญาแถนหลวงเหมือนกัน การจุดบั้งไฟ ของชาวบ้านลื้อก็มีความหมายเหมือนกันนอกจากแสดงความสัมพันธ์เกี่ยวดองเป็นเครือญาติของคน แล้ว ยังแสดงถึงความคิดของคนที่สัมพันธ์กับพญาแถนในแง่การพึ่งพาช่วยเหลือขอฝนมาใช้ในการดำรงชีวิต

ง. พิธีกรรมตานธรรมปลาช่อน

พิธีกรรมตานธรรมปลาช่อน เป็นพิธีที่จัดขึ้นในฤดูทำนา ซึ่งจะทำเฉพาะปีที่แห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล จึงจัดพิธีกรรมนี้ขึ้นเพื่อขอให้ฝนตกตามฤดูกาล และมีน้ำทำ อุดมสมบูรณ์เพื่อผลผลิตทางการเกษตร ในวันนาจะได้งอกงามออกดอกผลสมบูรณ์ ตานธรรมปลาช่อน เป็นพิธีกรรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อทำบุญอุทิศให้กับปลาช่อน ซึ่งมีตำนานเล่าว่าพระโพธิสัตว์เสวยชาติ เป็นปลาช่อนซึ่งเป็นพญาแห่งปลา ต่อมาสระแห่งปลาและสัตว์น้ำทั้งหลายได้รับความเดือดร้อน พญา ปลาทั้งสองสารสัตว์เหล่านั้นจึงตั้งกุศลจิตให้ปลาเหล่านั้นพ้นภัยจึงเกิดเป็นฝนห่าใหญ่ตกลงมาชุบชีวิต และสัตว์อื่นๆ รวมทั้งมนุษย์ผู้ทำการเพาะปลูกด้วย จึงได้มีพิธีกรรมตานธรรมปลาช่อนเพื่อระลึกบุญคุณและขอฝน

ซึ่งก่อนที่จะมีพิธีกรรมนี้ ชาวบ้านจะมาปรึกษาและตกลง และมอบหมายงานที่จะต้อง เตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง ในพิธีกรรม คือ ดอกไม้ ฐูป เทียน น้ำส้มป่อย ใบลานเรื่องธรรมปลา ช่อนอย่างละหนึ่ง สัตว์น้ำ ปู ปลา หอยอย่างละสิบตัว กบ เขียด ประมาณสองสามตัวแล้วแต่จะ สามารถหาได้ และเตรียมน้ำใส่กาละมัง สมมุติให้เป็นแม่น้ำ

ในวันประกอบพิธี สมาชิกทุกคนในชุมชนบ้านลื้อจะจำต้องไปที่วัดกันแต่เช้า นำดอกไม้ ฐูป เทียน น้ำส้มป่อย และธรรมปลาช่อน มาเป็นเครื่องสักการบูชา สำหรับสัตว์น้ำ ปู ปลา หอย กบ เขียด จะนำกาละมังขนาดใหญ่ใส่น้ำแล้วนำใส่ลงไป สมมุติให้เป็นแม่น้ำและมีสัตว์น้ำนานาชนิด อาศัยอยู่ นำมาวางบนพื้นหน้าธรรมมาสน์ เพราะเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายจะได้พึ่งเทศน์ด้วย หลังจากนั้น ไวยาวัจกร เป็นผู้นำประกอบพิธี จุดฐูป เทียน บูชาพระรัตนตรัย ชาวบ้านทุกคน ที่เข้าร่วมพิธีจะ

พนมมือและกล่าวตาม เมื่ออาราธนาศีล พระสงฆ์ให้ศีล ไวยาวัจกรก็จะอาราธนาธรรม พระสงฆ์ก็จะเริ่มเทศน์ธรรมปลาช่อนจนจบ ต่อด้วยการให้พรและพรมน้ำส้มป่อยให้แก่ ชาวบ้าน จากนั้นก็จะนำสัตว์ไปปล่อยในน้ำาวเป็นอันเสร็จพิธี

ในปัจจุบันนี้พิธีตานธรรมปลาช่อนในหมู่บ้านลิ๊ะไม่ได้ทำมาหลายปีแล้ว พ่อจารย์ยอดบอกว่าส่วนมากผู้ที่ไปฟังธรรมก็เป็นคนมีอายุ คนรุ่นใหม่ก็ไม่ค่อยได้ไปฟัง จึงค่อยๆหายไป ซึ่งผู้วิจัยก็คิดว่าเป็นความเห็นที่ถูกต้อง เมื่อเปรียบเทียบกับกรจิบอกไฟซึ่งเป็นพิธีขอฝนเหมือนกัน แต่ยังดำรงอยู่ได้ก็เนื่องจากได้รับความร่วมมือจากคนทุกกลุ่ม เนื่องจากมีความสนุกสนาน ความบันเทิงรวมอยู่ด้วย อย่างไรก็ตามพิธีตานธรรมปลาช่อนก็เป็นพิธีกรรมที่แสดงให้เห็นระบบคิดของคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติคือระลึกถึงบุญคุณของผู้ให้น้ำให้ฝน ซึ่งก็เท่ากับทำให้การประกอบอาชีพอุดมสมบูรณ์ไปด้วย

จ. พิธีเลี้ยงผีน้ำกอก (น้ำประปาภูเขา)

หมู่บ้านลิ๊ะมีการใช้น้ำจากน้ำประปาระบบประปาภูเขา จากการประชุมหมู่บ้านทำให้ได้ข้อตกลงระเบียบเรื่องการใช้น้ำประปา โดยกำหนดให้สมาชิกผู้ใช้น้ำในชุมชนต้องชำระค่าใช้น้ำคิดจากจำนวนก๊อกน้ำกอกละ 6 บาทต่อเดือน แต่งตั้งพ่อแสง แสงงามและพ่อชัย สมควร เป็นผู้รับผิดชอบมีหน้าที่เก็บเงินค่าใช้น้ำจากสมาชิกในชุมชน รวมทั้งซ่อมแซมดูแลและรักษาระบบน้ำประปา ซึ่งจะได้ค่าตอบแทนเป็นสองลักษณะคือ ได้รับยกเว้นการชำระค่าใช้น้ำและได้รับเงินจำนวนส่วนที่เหลือจากการซ่อมแซมดูแลระบบน้ำประปา สถานที่กักเก็บน้ำประปาจะตั้งอยู่บนภูเขา ป่าไม้ไกลจากหมู่บ้านลิ๊ะมากนัก และทุกๆปีจะมีการเลี้ยงผี พ่อแสง แสงงาม และพ่อชัย สมควร ได้ให้ข้อมูลและให้ความหมายเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ชาวบ้านลิ๊ะเชื่อว่า น้ำอยู่ที่ไหน ผีก็จะตามไปดูแลน้ำ พิธีกรรมการเลี้ยงผีน้ำนี้ ชาวบ้านลิ๊ะเรียกว่า “ เลี้ยงผีน้ำกอก ” เพื่อให้ผีดูแลน้ำ ให้น้ำไหลตลอดเวลา

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม พ่อแสง พ่อชัย จะเป็นผู้เตรียมและซื้ออุปกรณ์ ในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผี คือ ดอกไม้ รูป เทียน หัวหมู หางหมู เท้าทั้งสี่ข้าง ซึ่งในพิธีกรรมนี้ จะมีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเพียงสองคนเท่านั้น คือผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลประปาของหมู่บ้าน แต่ก็ทำพิธีในนามของคนทั้งหมู่บ้าน ในวันประกอบพิธี ก็จะทำเครื่องไหว้ที่เตรียมไว้ ออกเดินไปป่า ที่ตั้งของสถานที่กักเก็บน้ำ ช่วยกันแผ้วถาง ทำความสะอาดแล้วทำพิธี เริ่มจากการทำพิธีบอกกล่าวต่อแม่ธรณี ก่อนขุดหลุมนำขี้ดตะกั่วปักเสามาปักขึ้นให้สูง นำหัวหมู หางหมู เท้าทั้งสี่ข้าง สมมุติว่าเป็นหมูทั้งตัว โดยวางหัว หาง เท้า ให้เป็นลักษณะของหมู จุดรูป เทียน บนขี้ดตะกั่วแล้วบอกกล่าวต่อผีน้ำ เพื่อขอขอบคุณต่อผีที่ดูแลน้ำให้ไหลให้คนในชุมชนได้ใช้อุปโภค บริโภคตลอดปีที่ผ่านมา และขอให้ผีดูแลน้ำ

ประปาภูเขาให้ไหลสู่หมู่บ้านอย่างอุดมสมบูรณ์ให้เพียงพอต่อการทำมาหากินในปีต่อไป หลังจากเสร็จพิธี ผีมารับของเซ่นไหว้ จะสังเกตจากเทียนที่จุดบูชาให้ละลายจนหมด แล้วขออนุญาตกินซี่ซากของเหลือ เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีเลี้ยงผีน้ำก๊อก นับว่าเป็นอีกพิธีกรรมหนึ่งที่สะท้อนถึงความคิดของคนที่มีต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเลี้ยงผีก็เพื่อเพื่อบอกให้ผีรู้ว่าที่ผีช่วยดูแลน้ำทำให้นั้น คนซาบซึ่งในบุญคุณจึงจัดอาหารมาเลี้ยง การจัดเครื่องเซ่น หัวหมู เครื่องไหว้ คือ ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นการแสดงออกถึงการตอบแทน ความเคารพ การเลี้ยงผีน้ำก๊อกจึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับผีที่ดูแลน้ำก๊อก เพื่อให้ผีช่วยทำหน้าที่ดูแลน้ำแก่ชาวบ้านต่อไป พิธีกรรมเลี้ยงผีน้ำก๊อกเป็นกลไกถ่ายทอดความเชื่อเรื่องผีดูแลน้ำ แก่คนในชุมชน ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนช่วยกันดูแลน้ำและใช้ประโยชน์จากน้ำอย่างเห็นคุณค่า

3) พิธีกรรมเกี่ยวกับป่า

จากการศึกษาในหมู่บ้านโละ พิธีกรรมเกี่ยวกับป่าโดยเฉพาะจะไม่แสดงให้เห็นในรูปแบบของการประกอบพิธีกรรมแต่จะสอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมอื่น ๆ เช่น พิธีฉายหนังแดง การไหว้ ผีก่อนที่จะถางป่าทำไร่ ทำสวน ก็มีส่วนเกี่ยวกับป่าด้วย เป็นต้น แต่ก็ไม่ได้เด่นชัดมากนัก การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับป่าจึงต้องศึกษาจากความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับป่า ซึ่งมีดังนี้คือ

ความเชื่อเขตของผี ที่อยู่ของผีคือเขตของผีห้ามคนในหมู่บ้านเข้าป่าหาอาหารและตัดไม้ใน “ป่าขี้ด ป่าจา” ซึ่งก็คือป่าช้านั่นเอง เพราะถือว่าเป็นบ้านและเป็นเขตพื้นที่ของผี ผีเท่านั้นที่จะมีสิทธิ์และเป็นเจ้าของ ในป่าขี้ด ป่าจา เขตของผีอีกกรณีหนึ่ง คือสถานที่บริเวณป่าที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ขณะที่คนกำลังจะตัดไม้หรือกำลังหาอาหาร เห็นสัตว์ เช่น งู นก ตะวันมီးด (ท้องฟ้ามีดครีเม่) ฝนตก จะต้องหยุดการตัดไม้และกิจกรรมใด ๆ ในช่วงนั้นทันที ไม่งั้นนั้นจะเกิดเหตุร้าย นอกจากนี้พ่อจารย์ยังบอกไว้ว่า เมื่อจะตัดต้นไม้ใหญ่ๆ ต้องดูให้ดีถ้าเห็นสัตว์ใหญ่ ๆ อยู่ในบริเวณนั้น เช่น งูใหญ่ เก้งใหญ่ กวางใหญ่ แสดงว่าต้นไม้มีผีคุ้มครอง และต้นไม้เหล่านี้คนจะตัดไม่ได้ มิฉะนั้นจะเกิดอาภพเหตุร้าย

ความเชื่อเกี่ยวกับป่าและต้นไม้ที่กล่าวมาทั้งหมดมีความเกี่ยวข้องกับผีทั้งสิ้น ซึ่งมีทั้งผีดีและผีร้าย ถ้าเป็นผีดีคนจะพยายามสร้างความสัมพันธ์โดยการบอกกล่าวให้ช่วยคุ้มครอง แต่ถ้าเป็นผีร้ายคนจะพยายามหนีหรือเลี้ยงเลี้ยงที่ทำผิดต่อผี การบอกกล่าวผีดีให้ช่วยดูแล และการหลีกเลี่ยงทำผิดต่อผีร้าย ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นปกติสุข

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติผ่านพิธีกรรมต่างๆ ที่กล่าวมา แสดงให้เห็นถึงความคิดของคนที่เกี่ยวข้องกับผีที่มีความคิด ความเชื่อ ที่ว่าสิ่งเหนือธรรมชาติ มีอำนาจ ในการดลบันดาลทุกๆ สิ่ง และคอยดูแลควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีต่างๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด ล้วนแต่เป็นกลไกสร้างความสัมพันธ์กัน ทั้งสามด้าน กล่าวคือ ในพิธีกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นมีคนเข้าร่วมพิธีกรรมทั้งในระดับครอบครัว เครือญาติ บางพิธีกรรมเข้าร่วมกันทั้งชุมชนจึงเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว เครือญาติ และชุมชนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในขณะที่เดียวกันเนื้อหาพิธีกรรมจะถ่ายทอดความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือ ธรรมชาติซึ่งก็คือผี และความเชื่อเรื่องผีนี้จะเป็นกลไกให้คนในสังคมช่วยกันรักษาธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่า ความคิด ความเชื่อ จะแสดงออกและถ่ายทอดผ่านพิธีกรรมต่างๆ เช่น การขอขมา การเลี้ยงผี การบนบานหรือการขอ และการปฏิบัติที่ไม่ล่วงละเมิดต่อผี ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงออกผ่านวัตถุประสงค์ ของพิธีกรรม เครื่องเซ่นไหว้ เครื่องบูชา วรรณกรรมใน พิธีกรรม การสร้างความสัมพันธ์กับผีผ่าน พิธีกรรม เป็นสัญญาและการย้ำเตือนถึงบทบาทของ ทั้งสองฝ่ายที่มีต่อกัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า คนกับผีที่เกี่ยวข้องกันอาศัยอยู่ร่วมกัน มีบทบาท หน้าที่ของตัวเอง ผีก็มีหน้าที่ต้องกระทำต่อคนและ คนก็มีหน้าที่ต้องกระทำต่อผี แม้ว่าในปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เทคโนโลยีและ ข่าวสารข้อมูลจะเปลี่ยนแปลง พัฒนาไปอย่างรวดเร็วก็ตาม แต่เนื้อหาความเชื่อการให้ความหมาย ต่อการประกอบพิธีกรรมยังคงเดิม มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปบ้างตามกระแสการเปลี่ยนแปลง คนก็ ยังมีความคิด ความเชื่อและให้ความหมายต่อสิ่งเหนือธรรมชาติว่า มีอำนาจในการดลบันดาลและ ควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมให้ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้